

*Foul
number*

101-2-2015

KAITSE KODU!

Põllumajanduslik Keskühisus

«ESTONIA»

Tallinn, Jaani tän. 6.

Telegr. „Zentrestonia“.

Asutatud 1911. aastal.

Omakapitalid Kr. 928.100.-
Läbimüük 1929. a. „ 24.897.562.-
Liikmeid-piimaühinguid - 234.

Mispärast on kõik suuremad ja elujõulise-
mad piimaühingud P. K. „Estonia“
liikmeiks ja saadavad kogu oma
võitoodangu välisurule
P. K. „Estonia“
kaudu

?

P. K. „Estonia“ on suurim ja tugevaim
ühistegeeline ettevõtte Eestis.
P. K. „Estonia“ ärikulud on suure läbimüü-
gi tõttu madalamad kui
ühelgi teisel äril.
P. K. „Estonia“ juhtijateks on piimaühingud
ise endi poolt valitud esin-
dajate kaudu.

Väikemüügi-kauplused Tallinnas:

Jaani tän. 3.

Müürivahe tän. 16. C. R. Jakobsoni t. 4.

*Riikliku iseseisvuse kõrval on tarviline ka majanduslik iseseisvus, mida peame
kindlustama põllumajanduse ja põllumajandusliku ühistegevuse kaudu!*

KAUBANDUS-TÖÖSTUS A.S.

KREENBALT

TALLINN
S. KARIA 13
POSTKAST 340

TELEGRAMMID
"KREENBALT"
TALLINN
TELEFON
425-14

Järgmiste kodumaa tekstiilvabrikute müügikoht
ja pealadu.

- BALTI PUUVILLA KETRAMISE JA KUDUMISEVABRIKU A.S.
- KREENHOLMI PUUVILLASAADUSTE MANUFAKTUURI O.Ü.
- SINDI KALEVIVABRIKU ÜHISUS, (end. Wöhrmann ja Poeg)
- ESTI NIIDIVABRIKU ÜHISUS

Kõikide ülalnimetatud vabrikute saaduste en-gros-müük

**Nõudke
kodumaa
kaupa!**

M. Jänese suuräri

telef. 5-91. Kaubafoov nr. nr. 10, 11, 12 Tartus, Asuf. 1899. a.

Kõiksuguseid riidekaupu,

kangalõime, villast lõnga.

Müük suurel ja väikesel arvul. Müük suurel ja väikesel arvul.

Tallinnas, Suur Karja tän. 18, oma majas, asuvad:

EESTI LAENU PANK

VANEMAID EESTI RAHAASUTISI

ASUT. 1909.

DISKONTEERIB VEKSLEID
VÕTAB RAHA HOIULE
TOIMETAB KÕIKI PANGA-
TALITUSI

TALLINNAS

TULE-, ELU-, VEO-, AUTO-,
KLAASI-, VARGUSE-, KAPI-
TALI-, LASTE-, KAASAVARA-,
ÕPPERAHA-KINNITUSED

Aksia-Selts

Tallinna Laeva Ühisus

Laevaomanikud ja laevaagendid.

Peakontor: Tallinn. Suur Karja tän. 18. Kõnetraadid: 426-90 (4 liini).

Osakonnad: Pärnus, Narvas ja Paldiskis.

Telegr. aadress peakontoril ja osakondadel: „Laevandus“

Laeva-agentuurid:

Stoff Line Ltd., Liverpool-Tallinn. Meritoimi O/Y, Tallinn-Helsingi liin.
Canadian Pacific Line. Cie des Messageries Maritimes.

Süteladu:

Auru- ning sepaõed ja koks laos ja sadamas mõõdukate hindadega.
Kõnetraadid: (20)5-39 ja (2)33-81.

Laevatarbeainete-kauplus ja ladu:

Sadama tän. 5, kõnetraat (20)5-39.

Laevaparandustöökojad:

Suur Patarei tän. 18, kõnetraat (2)10-80.

Tolliosakond „Joh. Piika & Pojad“.

Kaupade tollimine ja transpordimine. Kõnetraadid: 426-90 ja
tollil (2)22-55.

A-S. „VILL“

Trikoo-, sukkade- ja värvimisvabrik.

Narva, Väike-Aguli tän. Nr. 21, tel. 161. — Telegr. NARVA VILL.

Kauplused ja esindused: Tallinn — S. Karja tän. 14, Viru tän. 23.

Narva — Peetri pl. 2, Tartu — Rütli

tän. 11. Jõhvi — A. Jürgenson Turuplats.

Trikoo-siidpesu, valmiskleidid, trikooriie trii-
buline, scharmöös ja milanees, siid-, floor- ja
villased sukad ja sokid, puuvillase lõnga värvi-
mine, pleegitamine ja merseriseerimine, villase
lõnga värvimine, riide värvimine, vanutamine ja
appreterimine, puuvilla ja villase lõnga müük
suurel ja väikesel arvul.

Kõige suurem värvimisvabrik Eestis. Tööliste arv 150.

Tallinna Eesti Majandusühisus

Tallinnas, Estonia puisteel 21, telef. 85.

Abikauplus nr. 1. Suurel Pärnu maanteel nr. 30, tel. 21-67.

Abikauplus nr. 2. Suurel Tartu maanteel nr. 51, tel. 309-40.

Svecia põllutöömashinate ja -riistade,

Astra piimatööstusmasinate ja

Alfa koorelahutajate

ainuesindused Eestis.

Koloniaalosakond soovib maitserikkaimaid kaupu!

O.-ü., „ALKO“ soovib pühadeks alandatud hindadega, headusega väljaspool võistlust

DESSERTVEINE

MAGUSAID:

Muskat, Malaga, Samosvein jne.

HAPUSID:

Parsak, Tokaier, Cherry, Rheinvein jne.

MAGUSHAPUSID:

Old Red Port, Portvein, Madeira, Tikerberi, Old Cider, Mustasõstra jne.

Likööre ja napse, eht Prantsuse Cognaci lisandusega — 75%

ESTONJAK, BRANDY 6 LIIKI

Pealadu Viljandis, Lossi tänaval nr. 34, oma majas, telefon 29.

Esindus ja ladu Tallinnas, A.-s. „Kaubamaja Estika“ S. Karja tän. 20, telef. 12-67.

A/S. „Proviisor JULIUS LILL“

ROHUKAUBASUURLAOD JA LABORATOORIUMID.

PEALADU: TARTUS, Narva tän. 6, kõnetr. 1-66.

OSAKOND: Tallinnas, V. Viru t. 15, kõnetr. 12-88.

KREEMID naha eest hoolitsemiseks:

REGINA EXTRA rasvata, puudri aluseks.

REGINA EXTRA rasvaga, õhtuseks tarvituseks kuiva naha juures.

METAMORFOOSA J. L. päevituse ja punetuse vastu.

KASEKREEM rasvata, uus, eriti valge jume saavutamiseks.

Hambakreem ODONTINE hästi desinfitseeriv.

LÕHNAÕLID assortment.

EAU DE COLOGNE 3-kordne ja lilledõhnaga.

VEGETAL, PUUDRID j. n. e.

FOTOOSAKOND Tartus, Rüütli tän. 10.

Amatööridele nõuanne ja pimik kasutamiseks.

KOHVIK

H. FEISCHNER

TALLINN,

HARJU 45

TELEF. 19-50.

Alati saada suures valikus torte, kooke, küpsist, kollast saia ja mitmesuguseid Viini saiu. Šokolaadikompekte. Mee- ja siirupikooke. Jäätist.

Võetakse vastu tellimisi kõiksugu magusate roogade peale igal ajal.

G. BIRK'i

AURU-VÄRVIMISE JA KEEMILISE (BENSIINIGA) PUHASTUSE TÖÖSTUS.

TALLINN, MAAKRI TÄN. NR. 24. TELEFON 309-18.

Värvimine, vanutamine šäärimine, dekateerimine, apreterimine ja pleekimine. Ülikondade, kleitide, palitute, siidriete jne. keemiline puhastamine.

Pressimine Ameerika Hoffman's Methodi masinal.

Töö korralik, hinnad mõõdukad.

Tööde vastuvõtmise kohad: Tartus, Raekoja tän. 13, Abja-Paluoja, Raplas, Juurus, Paldiskis, Tapal, Risti-Kosel, Riisiperes ja Tallinnas, Pikk t. 33 ja Raekojaplats 11 firma Soliid'is.

Vanemaid tööstusi Eestis!

Omab „Grand Prix“ ja 7 kuldauraha 1904.—9. a.

Iga perenaise uhkus ja rõõm,

nii linnas kui maal on kaunis ning ratsionaalselt korraldatud kodu ja kodumajapidamine.

Näpunäiteid säärase kodu loomiseks toob meie parimailt asjatund-
- - jalt ainuke **kodumajanduse** ja **kodukultuuri** ajakiri Eestis - -

«Taluperenaine»,

mis ilmub iga kuu 1-sel päeval suures pildirikkas kaustas. Ajakirjal on **käsitööosa mustri** ja **lõikelehega**. Kaasas „Laste maailm“. Kes kord „Taluperenaisega“ tutvunud, ei loobu sellest enam iial! Tellimishind: 12 kuud 4 krooni, 6 kuud 2 kr. 25 s., 3 kuud 1 kr. 15 s., üksiknumber 40 senti.

Kõige lihtsam, kindlam ja kiirem on tellida „Taluperenaist“ postiasutiste kaudu.

Nõudke hinnata proovinumbreid.

Talitus ja toimetus, Tartus, Suurturg 8.

Teeme seega üldiselt teatavaks, et meie, juhitud soovist oma kõikjal tunnustatud õlled ja mõdu headust veelgi tõsta, **oma kesklaos täielikult ümber korraldanud ja uue masinsisseseadega varustanud oleme, milline kõigiti vastab moodsa tervishoiu nõuetele ja ajakõrgusel seisvaile tööstustingimustele.**

Uue sisseseade käimalaskmisega, mis lähemal päevil teostub, tulevad meie tuntud õlled „Pilsen“, „München“ ja „Märzen“ kui ka meie „Mõdu“ Tallinnas müügile **uute pudelisiltidega**, millised varustatud meie seaduslikult kaitstud vabrikumärgiga. **Palume ostjaskonda omaenese huvides nende pudelisiltide peale õlle ja mõdu ostmisel tähelepanu pöörata.**

Saku Õlletehas A-s.

Suur Kloostri t. 10/12. Tel. 17-48, 32-86.

Tartu Eesti Majandusühisus

Tartus, Holmi t. 12-18. Kõnetr. 10, 10-70 ja 2-61.

Abikauplus Tartus, Võru t. 4. Kõnetraat 10-30.

Laost alafi saadaval kõik põllumajanduslikud
tarbed, ehitusmaterjal, koloniaalkaubad.

Võtab enda peale piimtööstuste sisseseadmisi.
Masinad tuntud paremaid kodu- kui ka välismaade vabrikulist.

Ostab lina, lina- ja heinaseemneid.

LÄÄNE-EESTI ÜHISPANK

MÄRJAMAAL
OMAJAS
TELEFON 32

T O I M E T A B

KÕIKI PANGAOPERATSIOONE SISE- JA VALISMAAL

HIND 50 SENTI

KAITSE KODU!

JÕULUNUMBER

(NR. 50/52)

20. DETSEMBRIL 1930. A.

MIIND 50 SENTI

LÄÄNE-EESTI
ÜHISED KANNAK
KAITSE KODU!

Väljaandja: Kaitseliidu staap.
Vastutav toimetaja: kol.-ltm. J. Maide.
Tegev toimetaja: L. Sõerd.

Oma lugejaile, kaastöölisele ja sõpradele soovime

*rõõmsaid jõulupühi ja õnnerikast
uut aastat!*

„Kaitse Kodu!” toimetis.

Jõulud jälle ufse ees!

Jõulud — need rõõmupühad — nad näitavad seetõttu lähenevat tumedas rüüs.

Tundub, nagu loodusti leinaks!

Rõõmu aga peavad tähendama jõulud; uut elu, usku tahavad nad jutlustada!

Need mõtted — et pane nad meie tundmised, tõeispidamised nagu kaalule. Mõngisugufets katsumise ajaks tahaks nagu olla praegune aeg, mil selgitatakse, kas leidub veel inimeses eneses rõõmuallikaid, usku elusse, lootust tulewikku.

Ja tõesti — ustuda, kui pole kuusajaid, rõõmus olla rõõmsatega — see pole raste.

Ustuda aga siis, kui lootused kadunud, rõõmu leida sealt, kus rästused waid waritsemas, — see on tõsise inimese tõsine woorus.

Meie rahwas, kes wõimust saanud igasugu paharettide üle ja kes wälja jõudnud sinna, tuhu iga rahwa igatsused tiales on küündinud, kas temal tohiks olla põhjust turwastujeks wõi rõõmust puudu tulla?

On aegu olnud raskemaid, koormaid rõhuwamaid, — kuid kõigest on üle saadud.

Need katsumised, mida praegu läbi elame, — on waid kübemeie sellest, mis läbi elatud — ja pealegi: nad on meie oma kätetõõ!

Jõulud tulewad!

Ühes nendega elame läbi mõngisugust sifemist rahutust, iga aastal korduwat armast tunnet.

Minewikust tekiwad efile pildid. . .

Mõngisugune rahu — waitne rahutunne waldab meie olemist.

Cahaksin, et kõigil oleks hea, lõpmata hea!

Rahulikke jõulupühi soowin südamest armastatud taitseliidu perele.

J. Kosta.

Jõulud.

Lumisele ufsele jõulud koputawad, sisselastmiste paluwad, wäljas külmetawad j. n. e.

Nii kõlas wanasti jõulueelne laste laul. Praeguse aja lapsed ei näe peaaegu enam lumist jõulumeeft, waid nüüd komberdab ta ringi, pea üht, pea teist jalga porist wälja wentitades. Kõige sellega harjub kindlasti ära, sest kuused on haljad nagu alati ja jõulupuudeft ei ole puudust, kui aga muidu hea elada oleks. — Wiimased rasket aastad hellitafid lootust parema tulewiku suhtes, kuid oleme saawutanud nii mõnegi pettumuse. Rasket ajal wafutawad järjeft sügawamaid kortse tõsise kodaniku palgele. Et ole hea elada, kuuleb iga päew hädaldamist.

Jõulud on alati inimest igapäewastest muredest ja selle maailma rästustest ning turju-seft üles tõstnud millegi parema poole, kuid praegu on ta jõulud ufse ees — ei ole aga weel märgata, et rahwa meeoleolu wäga ülew oleks.

Kas tohime siis lootust kaotada?

Dns meil tõesti nii wilets elada?

Nii sageasti püütakse tõendada, et ennem oli itta parem see elu, kuid unustatakse alles mitte wäga kaugel minewik, mil meil põhjust palju rohkem oli hädaldamisteks.

Sund oli küll rohkesti, nõnda et tihti tuli hommituti ufsti ja atnais lahki kaewada, enne kui jõlumees liituma sai. Kuid oli meil siis muidu hea elada ja kõik korras? Kaugeltki mitte. Minult meil puudus wõimalus oma hädadele waba wõli anda, kuna ta meie soowid olid wõr-reldes rohkem piiratud kui praegu. Kui paljud meist olid turwad jõulu ajal, kui posad ja wennad teenisid wõõra rahwa seas kaugel Wenemaa nurkades wõõrast kroonut. Samuti oli palju meie tütreid ja õdesid wõõrsil igapäewast leiba teenimas. Nii mõnedki neist mäletawad, kui suur oli igatsus, eriti jõulu ajal, kodu, omaste ja kodumaa järele, kus oli õnnelik lapse-põli ja rõõmus noorus mõõda jaadetud. Palju on ohteid ja piisaraid langenud wõõrsil jõulu-õõl. Kui sõdagi meele tuletada ja weel nii palju, palju muid pahesid? Wiimats weel pilt sõda, okupatsioon! Otsie õudne on nende rästuste peale tagasi mõelda. — Iga arusaaja peab küll tunnistama kui armas on meil elada praegu meie wäikesel kodumaal, kus noored ja wanad, nagu üks perekond rahus jõule pühitieda wõiwad. Kuid rahulolemise afemel meie nuriseme ja hädaldame. Nuriseme iseeneje sünnitatud rästuste üle.

Wist on see meile tõsiseft hädaldamise ajast külge kaswanud. Meil tuleb aga selleft pa-hest ennaft wabastada, tuleb mõõdaminewad rästused ära kannatada, tuleb jälle jõuludeft troosti ja rõõmu leida ja jõulutunnetest lasta ennaft igapäewisest tõrgemale tõsta. Eriti meie, kodutaitsjad, rikastame iseendid rahuldustundega ja jagame seda tunnet igaüks oma kodus. Teeme rõõmu waeslastele ja aitame jõudumõõda wiletsaid. Toome troosti õnnetuile, sest jõulu ajal eriti wajawad wanad ja wiletsad troosti. Aratame kõhklejates usku ja lootust parema tulewiku sisse ja awame ufsed kõikjal koputajale jõlumehel. Soowime üksteisele rõõm-satõ rahupühi, õnnerikast, eriti rahu- ja rahuldusrikast uut aastat. Mari Kaamot.

Rahus on fosunud maa

„Kaitse Kodu!“ jõulunumbri jaoks kirjutanud prof. D. Rahamägi

Milline suur wähe: jõulud 1919. aastal ja 1929; jõulud 1920 ja jõulud nüüd, 1930. aastal.

1919. aastal — wihane wõitlus ja werewalamine, Narwa frondil iseäranis; raskused ja puudused kõitjal. Kümne aasta järel aga ütlejime meie: rahu on fosunud maa.

1920. aastal — kuidas saime meie aru, mis tähendab dieti see sõnum: rahu maa peal! Meie tundsjime kõige wähemalt pärast meie riigimehe Posta jõupingutusi, mis tähendab rahu Gesti. Sõjariistad puhkasi; maa hingas tergemalt.

Ja nüüd — 1930. aastal? Rahulepinguid pole murtud; riit on rahujalal naabritega; looduse kuningas on maad rikkalikult terawiljaga õnnistanud; leiba kaswas igal pool põllul küllaldaselt; kuid: rahutamad on inimesed. Kõitjal kõneldakse majanduslikest raskustest.

Kas wõimaldab see rahutus jõulupüha pühitsemist nagu „rahu ajal“? Kas ei ole „sõda“ olemas, raskem ja terawam kui ennem?

Kui pühitseti üliõpilasmajas 1. detsembril sel aastal langenutele kaaswõitlejatele mälestusmärki, ütles kindral Keel, et majanduslik sõda, kui krooniline wõitlus, on halastamatum kui seda wabel on teraw operatsioon, nagu seda on sõjariistadega heitlus. Majanduslik sõda ei tunne iialgi halastust ei naiste, ei laste, ei rautade wastu; punast ristit pole siin kustki, kuna lahinguwäljadel ta ometigi silma paistab.

Meie seisame praegu test seda majanduslikku heitlust ja terawat wõitlust. Mitte aga üksi meie Gesti, waid pea-aegu kõit maad. Ons wõimalik jõulupüha, rahupüha pühitseda niisuguses olukorras?

Pühitsetakse maailmas rida rahupäewi ja rahupühi. On olemas neid kohalikke ja rahwaswahelisi. Ka Rahwaste liit soowitab üldisi rahupühi pühitseda.

Kuid millise tundega meie rahupühi pühitsemis? Kas tuleb sellest midagi wälja? Kuhu tahame meie wälja jõuda?

Urwan, et Gesti seitohalt on ainult üks

wastus: täieline rahu terwel wäerinnal! Rahu kodumaa piirel; rahu kodumaa kestel; rahu naaberriikidega wälispool, rahu naabritega seespool; sõjariistade rahu, aga rahu ka rahwa südames, sotsiaalne rahu.

Ja alus sellele?

Ainult üks radikaalne sündmus: siis, kui jõululaps, Jeesus Kristus, selle suure kõsilma inimlaste ja maailma kestele kõi, et jumalariit on wabariit, jumalalapsed on rahundudjad.

Jumalalapsed on rahundudjad! Sellepärast igasuguse rahu alufets on ainult üks asi: „Au olgu Jumalale kõrges!“

Toogu jõulupühad meie seda püha tunnet lähemale; andku nad meile mehst ofustawat meelt selle kõrges kuningate tuninga teenistusse astumiseks! Küllap siis meie, eestlased, nii palju kui see meist oleneb, rahundudjad oleme igal alal.

Seda joont on ju Looja eestlastele juba loomuga hälli ligi pannud. Wanad eestlased on oma furnuid matnud ilma relwadeta. Rahuaegsed kõriistad pandi ligi. Naabritega sõlmitud lepingutest peeti kõwasti kinni. Oma kestel aidati ühiselt tanda üksteise häda.

Sellepärast — seda enam: „Au olgu Jumalale kõrges“, Jumalale, kes neid sügawaid rahutundeid ja kõrgeid püüdeid ning ülewaid aateid meie rinda on istutanud.

Ja mida enam „Au Jumalale!“ — seda enam „rahu maa peal“, meie eneste kestel.

Ühest kannust wõisime,

Seisem ka üksteise eest!

Üksteise eest seista aga jõululapse mõttes tähendab: üksteist rahus tanda ja fosutada, aidata ja haawu siduda. Ja neid on ümberringi palju.

Selles mõttes pühitsegem rahupüha, kauneid jõule!

Siis sel ajal ja edaspidi walwab auja rahu- Jumal meie maa ja kodu, meie rahwa ja tema laste üle!

S. B. Rahamägi.

Cartus, 9. XII 1930.

Karjased wäljal.

Rahu ja mõök

„Kaitse Kodu!“ jõulunumbri jaoks kirjutanud Tallinna Pühawaimu koguduse õpetaja Th. Tallmeister.

„Mina ei ole tulnud tooma rahu, waid mõõka.“

Matt. 10, 34.

Muidugi on ta tulnud r a h u tooma. Kuidas siis teistiti? Digusega nimetame teda rahuwürstiks ja peame tema sündimise mälestuspäewil rahupühi. Ilusa luulerikka jõululoo järgi olewat juba esimesel jõuludõel taewatoorid laulnud „rahust maa peal“. Ja ewangelist Johannes lasseb teda ta maailmast lahtudes oma jüngeritele ütelda: „Rahu jätan ma teile.“ Tema kiriku ajalugu on seda kinnitanud. Kus aga inimese hing janunes rahu järele, kus ta oli tüdinud asteldustest ja tülidest, waenuft ja wõitluseft, seal läts ta ja pani oma pea temale sülle ja leidis rahu, imelist rahu. Kus tormid mäsasid südames, kus elu mõte ja wäärtus tippus häwima, kus mure wõi süü rõhus rängasti kui kiwi, seal tõi ta alati rahu tagasi, kui aga inimlaps leidis tee tema juure. See ei ole põhjendamatu, kui selliste elamuste mõjul waimustatud südamed sajan-gute jooksul on laulnud: „Suur rahupõlw on taewa all. Kõik waen on otsa saanud!“

Ja siisti. Ta ise ütleb, et ta ei ole tulnud rahu tooma, waid mõõka. Kogu tema elu ei olnud midagi muud kui töö ja wõitlus. Ja temale on wastumeelt need inimesed, kes heljuwad ainult

magusais tundmusis ja istuwad nurgas unistades ja pead norutades. Need „usfliktud“, kes otsiwad ainult oma hinge õnnistust ja oma südamerahu, kes põgenewad tööst ja wõitluseft ja ihtawad mingit kloosterlikku õndsust ja waitust, need on kaugel tema waimust. Tema parimad jüngerid on need, kes kui lõwid wõitlewad tõe ja diguse eest maailmas, kes on walmis jõudu, terwist, elu ohwerdama kõrgemate wäärtuste matsmapanemiseft ja suurte aadete teostamiseft, kes oma isiklikku rahu, õnne, õnnistust arwawad tühisemats kui ligimese oma, kui rahwa tulewiku, kui inimkonna arenemist. Wõitlus, suur wõitlus peab teema maailmas. Temale ei ole üksti asi wastikum kui tuimus ja leigus, argus ja laistus, kui „rahu“.

Kui tänapäew palju räägitakse rahwaste rahust, kui peetakse konwerentse sõjajõudude wähendamiseft ja afutatakse liite riikide ja kirikute lähendamiseft, siis wastab see kindlasti tema waimule. Juba Israeli prohwet kõneles rahurigiift, kus tehakse „mõõgad kaabliteks ja piigid sirpideks“, kus „rahwas ei tõsta enam mõõka teise wastu“, kus ifegi „hunt elab ühes tallega“ ja „lehm ja karu käiwad koos karjas“. Et 1900 aastat pärast jõulutuninga sündimist midagi weel ei ole märgata selleft rahu-

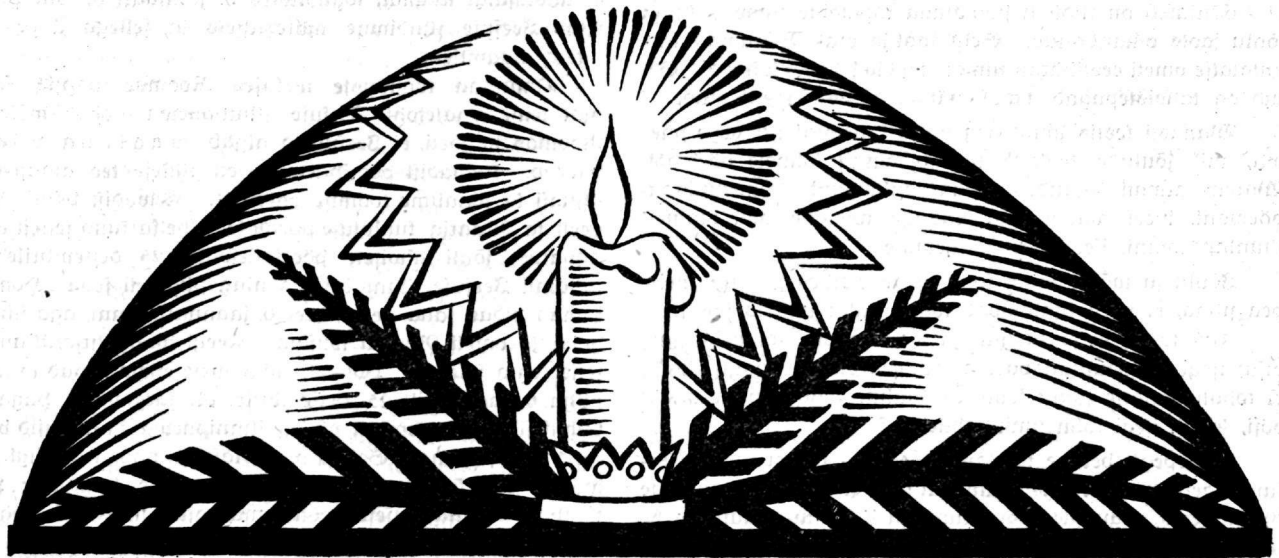
riigist, mida kuulutas tema eeltäija juba 700 aastat enne tema tulemist, see on muidugi suureks häbits ristitogudusele ja rahwastele, kes jälle peawad jõulupüha. Seda aadet ei tohi meie tunagi kaotada silmist. Sihiks peab olema ja jääma üldine rahwaste rahu. Inimfond ei tohi seda kaua enam sallida, et werewalamise ja häwitamise abil lahendatakse kottupõrkeid ja huwide lahtuminekuid riikide wahel. Kord peab tulema aeg, mil kristlikus waimus ja sõbralikus meeles ära otjustatakse ka kõige suuremad küsimused ja kõige keerulisemad probleemid. Jõulupüha tahab meis kaswatada ustu maailmarahuse ja tahab meid üles tutsuda selleks kaasa töötama, et kord ka wäliselt oleks „rahu maa peal.“

Kuid jälle oleks see suur effitus ja käits risti wastu Naatsareti prohveti waimule, kui sellest teeksite järelduse, et nüüd paneme sõjariistad maha ja jätame kodus kaitseta. Leo Tolstoi leidis mäejutulusest sõnad „sa ei tohi tigidale wastu panna“ ja tegi sellest järelduse, et isegi kaitsejõda on lubamatu. Aga siin suur kirjanik kindlasti effis. Jeesus pidas mäejutuluse oma jüngeritele. Ta kõneles olutorrast, kus kõik on läbi imbunud tema waimust, kus inimfond koostub ainult teelisisist kristlastist. Seal muidugi ei tohi enam olla „wastupanemist tigidale“. Seal peab walitsema põhimõte: headusega wõida kurjus ja armastusega ületohus. Kus kaalul on ainult minu

isiklikud huwid ja mitte midagi muud, seal ei tohi ma tarwitada mõõka. Aga kui hädaohus on ligimene, kui tulewad mingisugused hunnide salgad ja laastawad minu maa ja rahwa, häwitawad minu usu ja kultuuri, tapawad minu naisi ja lapsed, siis oleksin ma ainult willets argpüks, kui ma ei astuks wälja nende kaitseks. Sääraste „kristlaste“ peale, kes siis enese peidaksid ja jutlustaksid, et ei tohi „tigidale wastu panna“, waataks suur meister ainult pahameele ja põlgusega ja ütles: „Mina ei ole tulnud tooma rahu, waid mõõka.“

Naatsareti prohwet tahab meid kaswatada inimesteks, kes armastawad rahu, aga oskawad tarwitada ka mõõka. Niipalju kui see meist oleneb, peame tegema kõik, mis wõimalik, et sõda ja waen kaotaksid maailmast. Kõigepealt peame oma meelsuse, oma iseloomu, oma hinge kaswatama suureks ja heaks, puhtaks ja ausaks, armastusrikkaks ja teenimisühimuliseks. Kui seda teeksid kõik inimesed, kui riikide juhid ja lihtsad kodanikud jõulu waimu teeksid oma elu ja tegewuse juhtnõuiks, siis kaotaksid sõjad warsti. Tehkem enda juures algust. Aga kui teised ei tule kaasa, kui nad waenu, wiha ja wägiwallaga hakawad tegema „maailmarewolutsioone“ ja häwitama meie parimaid wäärtusi, siis wõttem mõõd ja kaitsem oma kodu wahwalt ja julgelt, werd ohwerdades ja elu andes. Sest siis maksab meistri sõna: „Kes elu hoiab, see kaotab ta, aga kes elu kaotab, see leiab ta.“

Theodor Tallmeister.

„Kaitse Kodu!“ kirjutanud prof. M. J. Eisen

„Jõulu pühade peremees!“ ütlevad wanad inimesed tihti. Tõesti arvavad eestlased jõulu kõige tähtsamaks pühaks, nagu wenedalased lihawõtteid. Jõulu pühitseb kristlik fogudus Jeesuse sündimise mälestuseks. Edepoolest võib jõul hoo- belda pikema aega kui Önnistegija sündimise päetwast mõb- dunud ajaga. Jõulunimelist püha tundsid esitwanemad ammu enne, kui nad kristlusest midagi teadsid. Jõulunimelist püha ei pühitjenud mitte ainult eestlased paganusajal, waid kõik põhjamaa rahwad, nagu soomlased, rootslased jne., ja kõik annawad talle samasuguse nimetuse. Jõul ei kuulu seega eestikeelsete sõnade hulka, waid esineb põhjamaade keelte sõnana jõulu, jul, jol, geol, yule tujul.

Nime tähenduse üle on palju pead murtud. Wanal ajal arwati nimi sõnast Julius oletwat tuletatud. Tuletami- sel mõeldi Julius Caesarile. Pea ometi loobuti sellest sele- tusest, eelistades rootsi sõna „hjul“, mis tähendab ratast, mõeldes sel puhul jõulul jälle enam nähtawale tulewale päiteferattale. On hull seletusi ette toodud, aga ühe sele- tuse wastu ühtmoodi, teise wastu teistmoodi waieldud. Nii- palju aga näiffe oletwat kindel, et see nimi tähendab mingi- sugust talwist püha.

Eestlased on üldiselt põhjamaa rahwaste nime ja sisugi jõulu jaoks omandanud. Setumaal ja osalt Wõrumaal tar- witatakse ometi eestipärase nime: talwistepühad. Set- tud on talwistepühad talwipühadeks ühendanud.

Wanasti tekkis jõulu aeg palju kauemini kui meie päe- wil, mil jõulude kestus ulatub ainult kolmeks päetwaks. Warem arwati jõuludeks aega jõuluõhtust kolmetuninga- päetwani, weel warem aga Kristuse tulemise aja algusest sünnipäetwani, ifegi weel kaugemale.

Jõulu ja wana-aasta tombeid võrreldes puutub meile pea filma, et need sisaldawad wõga palju ühiseid jooni.

Kui tuleb, et jõuluõhtu ja wana-aasta tombeis, jah, pisut ifegi kolmetuningapäetwa tombeis on nii palju ühist, et kohati peetakse samu tombeid jõulul, kohati wana-aasta õõsi, kohati ifegi kolmetuningapäetwal?

Kõigepealt peame tuletama meele, et me ei tunne Jee- suse õiget sünnipäetwa. Wanemal ajal ei pandud kirja laste sünnipäetwa, olgu siis mõne tuninga või suursuguse mehe laps oma. Jeesus aga oli waeste inimeste laps. Meie ei pandud wanal ajal sünnipäetwale rõhtu. Pühitseti nime- päetwa kellegi pühaku auks, nagu wenedalased ja mõned muud rahwad weel praegu. Ifegi Soomes pühitsetakse enam nimepäetwa kui sünnipäetwa.

Igatahes ei anna ewangeeliumid ega wanemad tradit- sioonid näpunäiteid Jeesuse sünnipäetwa kohta. Kirikuisa Clemens Alexandrinus, kes suri 211. ja 218. aasta wahel kõrges eas, kõneleb weidi pilgates, et mõned arvawad tead- wad mitte ainult Jeesuse sünniaastat, waid ifegi sünnipäetwa. Sünnipäetwaks peeti sel ajal 23. märtsi, 9. aprilli, 20. aprilli, 20. maid, 17. noowembrit. Origines 200. a. päifu mõistab hukka sünnipäetwa pühitsemise, tähendades, et kristlased pea- wad selle päetwa oma sünnipäetwaks, mil nad lähe- wad igawesesse ellu, ja et pühakiri kõneleb ainult jumalafatmatute ifitute sünnipäetwast, nagu waarao ja He- rodese omast. Paganad pühitsetid oma jumalate sünnipäetwi.

Meie ei pühitsetud enne 325. aastat Jeesuse sünni- päetwa kristlikus foguduses. Kristluse lewimifega peeti ometi tartwilisets Jeesuse sündimist tuletada meele.

Meie praegusel kolmetuningapäetwal hafati juba wa- rakult tuletama meele Jeesuse sündimist, ristimist ja kolme tuninga tummardama tulemist. Enne nimetatud Clemens Alexandrinus teab, et üks egiptuse laht pühitset 6. jaanuari Jeesuse ristimise mälestuseks, teiselt poolt jälle suuleme, et teisel seda tehti 5. ja 6. jaanuari õõsi. Kõigil näiffe juba 4 aastafajal idamaa fogudustes 6. jaanuari oletwat pühit- setud Jeesuse sündimise mälestuseks ja sellega ühes uue aasta algamifeks.

Õhtumaa foguduste kestuses Roomas pääsis sama ajal teine waatekoht Jeesuse sünnipäetwa asjus wõidule. Roomas wäideti, et Jeesusega algab maailma pööripäetwa. Retwadist pööripäetwa peeti päitefe tee alguseks ja ühtlasi ka maailma loomise päetwaks. Retwadist pööripäetwa peeti ka Maarja kuulutuse päetwaks. Uhesa tuud sellest edasi arwatud, jõuli talwifele pööripäetwale, 25. detsembrile; see määrati Jeesuse sünnipäetwaks ning pühitseti seda. Hommi- tumaa pidas kaua aega weel 6. jaanuarist kinni, aga ühines wõimaks ometi Rooma wiisiga. Keegi wana kirjanik annab selle kohta seletuse. Põhjuse, miks meie esitwanemad muutsid püha 6. jaanuarilt 25. detsembrile, oli järgmine: paganad pühitsetid 25. detsembril päitefe sünnipäetwa ja süütasid püha auks tule põlema. Sellest peost lastid nad kristlasigi oja wõtta. Kui kirikuõpetajad märkasid, et see paganate pidu tõmbas kristlasigi enese poole, määrasid nad selle päetwa (25. detf.) edaspidifeks sünnipäetwa pühitsemifeks, 6. jaanuari aga ilmunispäetwaks.

Kui ka hommitumaa, Egiptuses, Süürias, aga ka Oreeka ja Rooma riigis, esmalt pühitseti päitefe sünnipäetwa, astus pea päitefe asemele päitefe looja; paganate päitefejumala

ja pärelaste walgusejumala Mitra, selle sünnipäev on samuti 25. detsember, tõrjus pea enese eest elupäike. Jõulupüha määrati pühitsemiseks Roomas warsti pärast 354. a. 400. a. paitsu jõudsid jõulud Egiptusesse ja Palestiinasse. Wellemma ehitati kirik selle koopa peale, kus muistendi järgi Jeesus oli sündinud, ja pühitseti selles kirikus jõulu eriti toredasti.

Rooma riigis algas esmalt uus aasta 1. märtsil, hiljemini määrati algus 1. jaanuarile. Kristlik fogudus arwas omelt, et uus aeg, seega ka uus aasta, algab Kristuse sündimisega, ja määras seega aasta alguse Kristuse sünnipäevale. Sedawiisi tekkis tals ajaarwamist, riiklik ja kiriklik. Keisjatal nõudis paawst Eugen IV, et riik samuti tui kirik aastat algaks Kristuse sünnipäewaga, kuid ei tunginud selle nõudega läbi. Riik algas aastat ifta wana wiisi. Eestis walitses keisjatal kiriku wõimus, kiriku nõudel pühitseti siis aasta algust jõulul, 25. detsembril. Luthergi näitse pooldawat uue aasta algust jõulus. 1691. a. määras paawst Innocentius XII uue aasta alguse 1. jaanuari. Negamööda wõtsid etwangeeliumiusulised riigid selle aasta lähtetoha wastu. 18. sajangul lahutati uue aasta algus lõplikult jõulust, algus määrati 1. jaanuarile. Endised jõulu ja uueaasta tombed siirdusid seega teisele päewale ja esinetwad seega nüüd jõulu ja uueaasta tommetena.

Jõulude lahutamist uueaastast tuletab weel meele rahwajuus püsinud nimetus: w a n a d j õ u l u d ja u e d j õ u l u d. Esimesed algawad jõululaupäewal ja festawad uueaasta laupäewani, teised algawad uueaastaga ja festawad kolmekuningapäewani, mõnes kohas, nagu Kuusalu rannas, koguni künnapäewani.

Snimfond atwaldab alati igatsust teada saada tulewiku. Kuid tulewiku tatab nagu Saifi loor ega leidu kedagi, kes selle loori eest ära rebiks. Puudub Delfi, kus wähemalt oraakli waral wõiks wähegi leida lahendust tulewiku paljastamine. Ometi tuntakse mitut aastaaega, parem ütelda tähpäewa, mis püüawad ja wõiwad selgitada seda keerulist küsimust. Jõulu ja wana-aasta õõsi tõmmatakse natuke nagu tatet Saifi pildilt ja asjast huvitatud wõiwad näha, kuidas kujunetwad olud wähemalt järgmisel aastal. Seda teades on eriti meie noorpõlwe jõulu ja wana-aasta wiimast õõd alati faputanud tulewiku teadapäämisel, aga ta wanemad inimesed on katsumud rahuldada oma uudishimu ses suhtes. Mõlemad õõd sarnanetwad selle poolest teineteisele, et wõimaldatwad waadata lähemasle tulewiku.

Kolm küsimust huvitab noori ja wanu ja need kolm küsimust fertitwad jõulul ja uude aastasse astumisel eriti päewatorrale mitte ainult Eestis, waid muudegi rahwaste hulgas. Wallalistel fertitwad alati keelele a b i e l u k ü s i m u s, wanematel inimestel tertwise ja surma küsimus, kõiki ühel wiisil huvitab peatoiduse küsimus ehk teiste sõnadega lõikuse ja saagi küsimus. Nende küsimuste kohta jooitwad kõit omandada teateid ja neid teateid oodatakse jõulu ja wana-aasta õõstult ning õõlt. Wastuse saamiseks neile küsimustele wõtatakse hull tempe ja taigu ette, mis omalt poolt annatwad nagu oraakli wastuseid. Wastuste saamisel püütakse neid seletada rahwatartuse waral.

Mehelemineku küsimusega teetwad eriti tütarlapsed palju tegemist, kuna ka noormehed naisewõtmise küsimuse kohta ei jää külmaks. Rahtwas tunneb hulga tombeid, mille waral tütarlapsed loodatwad teada saada, kas tulew aasta wiib neid abielusadamasse wõi ei, nagu näitaks halgude tupp

Wettewalatud sulatina fujutusist loeti wälja ennustusi.

toomine, lambalaudas äämine, finga wistamine ja palju muud. Pühmete wäjatwiimine, neit seimine ja kuulamine wõitwad wastust anda kõigile kolmele küsimusele, pulma, lõituse ja surma kohta. Samuti loetakse wette walatud sulatina fujutuselt wälja mõnefuguseid ennustusi. Õnnewalamine on tawalisesti wana-aasta õõtu lõbu, kuid taigu selle wastu wiiljedatasse jõulu ja wana-aasta õõtul.

Karja edendamiseks peatwad jällegi kaasa aitama mõlemad õõtud. Karja joogitwette pannakse hõbedat, karjale antakse leiba ja soola, soola wistatakse ka taetwu wõi oija, tust karjale ammutatakse wett.

Wiiljastwu peatwad ennustama tuppatoodud õled. Neid wistatakse wastu lage wõi parsi, waadatakse, kui palju tõrri latte wõi parte tülge kinni on jäänud, ja tehakse selle järgi otsus futwise wiiljasaagi kohta.

Meie ajal laulatakse: „Püha õõ, õnnistud õõ!“ Wanasti arwati aga jõuluõõ kohta hoopis teisiti. Muiste oletas pidanud laulma: „Õudne õõ, õõstlik õõ!“ Eftwanema meele olid jõulu õõsi kõit turjad waimud saafi nõudmas kõitjal liitwolt, maailm tubises neist. Üffi ei julgenud esitwanem ufest wälja minna; kui mingifugune tartwidus ometi fundis wälja minema, siis mindi mitmefesi, lootes, et niifugusel puhul kuri waim ei julge tulla kallale.

Teades turjade oletwuste pütet inimestele kahju teha otfitakse wahendeid selle pütude wastu. Jõuluõõsed waenlased tungitwad õue ja majadessegi. Neid tõrjub õuest ja majast eriti rist eemale. Wäratwate, uste ja afende peale tehakse kõitjal tas rist wõi wiis n u r t. Rist tehakse kas kriidiga wõi sõega. Mõnes kohas tehakse jõulust üts rist, uuel aastal teine ja kolmetuningapäewal kolmas. (Saaremaal joonistatakse risti ümber weel rõngas, ⊕, nii et rist nüüd tuletab meele ratast.) Kuritwaim ei sõida ometi luuaga ja labidaga, waid nõiad, loorberilased, maffamerelised sõidawad nendega ja lõngetitega oma jõulufisele peole. Kartes, et kuri waim ehk ometi tupp on fattunud, katjutakse teda toaft kadafasuitjuga wälja fihutada.

Kuigi jõul langeb kõige pimedamale ajale, on ta ometi walguse pühha, oma walgusega tahab pimedust hetketeki tõdita. Wanal ajal astus pragisewa peeru asemel jõuluõhtul küünal, sageasti enam kui üks küünal, enamasti kolmeharalise küünlajalas. Rogu õõ pidi tuli põlema ja wanapaganat eemale hirmutama, nagu sündinud weel ristimata laste juures, teda ta püüdnud ära waheutada. Teiselt poolt tardeni ometi jälle, et wanapagan nüh põletwa tule ja tuleb selle peale just majja. Wandujad wiib wanapagan jõuluõhtul ära kätte musta hobusega. Rahtwas satub siin oma arwamistega just ristiriidu — pea hirmutab tuli wanapaganat, pea kutsub teda ligi. Et kurtwaim ei näeks majasse tulla, taetakse aamad walguse wäljapaistmise tahtustets hästi finni. Rahtwas ei selgita sel puhul enefese, kuidas turt waim ristidega warustatud usteft ja afendest siise pääfeb. Muudu waidelakse weel, et nii taugele turt tuli toaft wälja paistab, selle walgusele fattunud ruffioras häwib. ;

Jõuluõõfi ofitwad turjad waimud maja juureft leitwalabidat ja ahjuluuada, et nendega ratfutada. Leitwalabidaga ja ahjuluuaga ei jõida ometi wanapagan, nagu mitmed arwatwad, waid nõiad, loorberilased ja maffamerelised, tes luuda ja labidat oma hobuseft tehes jõidatwad jõuluõõfefe peole.

Ei selgu hästi ratutatatwast materjalist, kas ei peetud riste alati küllalt mõjutwaks abinõuts wõdi ei tehtudki mõnitorb riste, aga Kofel teatasse, et jõuluõõfi üks ifit majas turjade waimude eemalepeletamistets ifta walwanud.

Kuna turjad waimud tatwalifesti on liitwel õõfi tella 12-ni, ei saa jõulutombest findiat ülewaadet, et turjad waimud jõulusfi ainult nii laua tohtitwad liituda. Puudutwad aga wastupidistefdi lindlad teated. Wististi ei tardenud pärafi teftõõd turje waima enam palju, sest wanemal ajal mindi juba twara hommitul kiritusse.

Euroopa rahtwaste hulgas walitfes wanaesti laialt uft furnute todutaimise. Kirif püüdis omalfti poolt tulla wastu sellele ufule. Eluny kooftriülem Odilo määras 998. a. 2. notwemeri kõigi furnute mälestuspäetwaks. Paatwft Johann XIX 1006. aastal andis täju seda päewa pühitfeda kõigis kirituis. Rahtwa arwamise järgi olid sel ajal kõit kohad täis waima ja hingi. Pidi ette waladatama, et neile fogemata ei tehtud twiga. Pimedas ei juagetud õue minna. Gestis oli hingede todutaimise aeg twaremalt palju pifemale ajale jagatud; üldjoontes algas see mihtlipäetwal ja testis jõuluni. 1) Ei lepitud üffi kirifistult findiasmääratud päetwaga, waid tuletati palju kauemini meele hingi. Usuti nimelt, et furnute hinged eriti jõuluõõfi kaitwad waatamas neid tohti, kus nad eluajal on wiibinud, kaitwad peaaajalist endises todus, aga ta kiritus. Kalmudeft wälja tulnud furnute hinged atwadawad pahatahtlikkust sel puhul, tui neid kuidagi pahandatasse. Nad tõitwad nelid pahandajate majja haigust, foguni furma, aga ta muud õnnetust saata. Seda muidugi teegi todafondne ei sootwi. Hea wastutwõtu puhul seetwastu nad tõitwad majale tuua õnne.

Wanarahwa jutu järgi kaitwad furnute hinged kiritus jõuluõõfi pidamas jumalateenistust. Kiritwõpetaja peab tantõlis jutlust, fogudus laulab, oreelit manguitasse; kirif ife särab küünlatuledes. Suhtub teegi minema finna, tustutwad küünlad, wakitib laul, lõpeb teenistus. Tuntasse juhtumeid, et mõnitorb teegi on pääsnud kiritusse furnute

teenistujele. Tatwalifesti ei falli furnud elusa inimese kiritusse tuletut. Enamasti pülatwad nad sel puhul inimesi hukata, aga õhel wõdi teisel wiisil pääfeb inimene furnute küüst.

Mele päetwini walitfeb rahtwa seas uft, et kirif mitte ainult jõuluõõfi, waid wahel muulgi ajal õõfiit on walgustatud, ehft küll sel ajal inimesi kiritus ei peaks olema. Niifugune õõfi walgustatud kirif tuulub optilistete pettepliltide hulka. Kuffti lähemalt hooneft tumab tulewalgus. See walgus langeb kiritu afendele. Gemalt waatajasse tekib mulje, nagu oleks kirif seest walgustatud. Lähemale jõundud ifitul taob see optiline petteplilt; ei ole enam midagi näha. Duule aitas tagant ja nii teftifid jõuluõõfede jumalateenistused walgustatud kiritus.

Jõulu ajal sõna laiemas mõttes teeldatse teha mõnesuguseid tõid. Ei tohi metfas raiuda puud; puude tojuwedamisega tuletifid õhestoos maod toju. Ei tohi pesta rõitwaid — linad italduffid. Peale selle teelataffe efimesel pühjal wõõrõile minna; tui teegi ometi läts, toifat talle wanemal ajal wanad pastlad, rangid wõdi toett kaela. Kuidas niifuguseid teelde seletada?

Jõulus pidi jõulurahu walitfema. Ei tohtinud ette tõdita mingifugust tõõd, mis kära, müra tektas. Kära, müra oleftid jõulurahu rittinud, samuti wõõrõil käimine efimesel pühjal. Mifs ei tohtinud rafu rittuda? Surnute hingede päraft. Usuti nimelt, et tui furnute hinged ei saa waitufes jõulu majas mõõda saata, nad fiis seda waljult tatte maffatwad, tui ta mitte alati tohe, fiis ometi futwel, mil nad rafurittujaid karistatwad rahega, walguga ja tange müristamisega. Niifugust karistust aga teegi ei sootwinud ja seepäraft pandi jõulurahu maksma.

Meie päetwil wafjutab jõulupuu jõuludese nagu pitferi peale, tembeldeb jõulud alles jõuludeks. Gestis tuntasse jõulupuud waetwalt alles 100 aastat, alguses ainult linnades ja mõisades; mõõdunud fajangu lõpupoole tungis jõulupuu ta juba taludesse. Kuid enne jõulupuud omandafid Gestis jõuludki oma tunnusmärgi nagu näid jõulupuu. See endine tunnusmärk oli õled wõdi heinad. Need toodi jõuluts tuppa ja laotati põrandale maha. Kohati toodi õlgi, kohati heinu. Kus jõulus õled efinesid, astufid wana-aasta õhtul heinad nende asemel, kus aga jõulus heinad, wana-aasta õhtul õled.

Mitte arnult Gestis ei toodud jõulus õlgi tuppa, waid ta Soomes, Rootfis, ülepea igal pool põhjamail. Toodi ifegi kiritutesse. Kirituisft kadufid õled twaremini, dieti teeldi neid tuua kiritutesse. Kardeti tuletahju. Oli juhtumeid, et küünal kiritus maha kuttus ja õled põrandal süttas põlema. Niifuguse hädaõhu tõtwaldamistets anti kiritus õlgedele hundipaks. Majadesse toodi neid ifta edafi, tui ta siingi tuletahju hädaõht ei puudunud. Lapsed ei tõdinud aru saada, kuidas jõulu õlgedeta-heinteta pidada. Õled alles tegid laste arwates jõulud jõuludeks. Wäga mitmes kohas nimetatasse jõuluõlgi „jõuludeks“ ja nääriheinu „nääridets“. Jõulupuu tõrjus praegufel fajangul õled eest. Saartel, ta mandrilgi, mitmes kultuurist twähem puudutatud folgas nõuatawad jõulus õled meie päetwini weel eluõigust ega taha lapsed neift kuidagi ifma jääda.

Jõuluheintel, õlgedel ei puudu rahtwaustu järgi seega maagiline mõju. See maagiline mõju atwaldub eriti suhetes põrandal olevate õlgede ja jutwifse wiija wahel. Jõuluheintele, õlgedele heidetatse õõfi magama — mitte efimesel

1) M. J. Eifen, Gestis mitõloogia III, 129.

jõulussõl, selle saadavad sõit waltwel mõõda, waid järgmifel sõl. Rahtwaseletuje järgi magataste heintel-õlgedel sel põhjusel, et magajad aasta jookkul saatsid toime wähefe unega ja alati oleksid wirtgad. Jõuluõlgedele wawal ennusataste tulewa-aastast wiljasaaki. Õlgi wifataste jõuluõhtul wastu parsi ja waadataste siis, kui palju tõrwi parte külge finni on jäänud. Mida rohkem tõrwi, seda parem wiljasaak. Õlgi wastu parsi wifates sootwitaste, et wõlli kaswats nii tõrgete. Esialt nimetataste wifates rukkist, siis otra, taera, herneid j. n. e. Jõuluõlgi jälitataste mõnes tohas ketwadeni, mil nendega suitetataste loomi. Põletatud jõuluõlgedele suits mõjub, et turti film ei hakka loomadesse. Kõigiti efinetwad jõuluõlgedele signemist edendatwa sümboolina.

Kuna inimesed heintel wõl õlgedel jõulussõl mõõda saadawad, püstitwad ühjana fängid, parred ja ahjupealne, kus muidu on magatud. Rootsis ja Daanis, kus wanasti jõulussõl samuti õlgedel puhati, ustatste, et majast warem furnud inimeste hinged tulewad jõulussõl magama tühjesse woodidesse. Teisjal wäidetaste jälle, et woodid jäetaste jõululapselle Teefusele ja inglitele. See wiimane wäide põlwneb muidugi uuemast ajast. Gestist ei ole mul teada palju andmeid, et jõulussõl tühjaks jäänud magamistohad oleksid hingede wõl tellegi muu jaots, kuid siiski leidub niifuguseid andmeid.

Soomes seetwastu on hingede koduläimiseft jõuluajal jälilunud palju rohkem andmeid. Poijiteseft lõõwad jõuluõlgedel paasi, sellest tulewat hea lambadann. Jääb teegi jõuluõhtul magama, õmmeldataste tüdrukul seelitud ja poistel pütsid totku.

Tetib küsimus jõuluheinte tuppä toomise tohta. Kristlit kiril on põhjust ammu juba katfunud oma wiilsi seletada: Kristus sündis Betlema laudas. Seal olid loomade jaots heinad sõimes ja põhud põrandal. Betlema õlgi ja heinu tuletawad meele meie jõuluõlgedele-heinad, s. o. õlgi ja heinu on hatatud jõulul tuppä tooma Betlema suure sündmuse mälestuseks.

Juus seletus, kuid ei wasta tõsioludele. Kristlitud pühadekombed on lähtunud Roomast, kuid Room ei tunne õlgedele ega heinte tuppä toomist jõulul, waid ainult põhjamaad. Õlgedele tuppä toomine põlwneb põhjamaade paganuseft. Seda tommet tuntli põhjamaal warem kui ristilust siia jõudis. Jõuluõlgedele olid paganuse jõulu tunnusemärk juba enne, kui jõulude pidamise põhjusets tehtli Kristuse sündimine.

Miks toodi aga jõulul õlgedele tuppä? Keegi rootsi õpetlane seletab, et pakaste eemaletõrjumiseks. Lugu ometi on nii, et mitte ainult jõulus ei wõõrusta meid pakane, waid palju suurema jõuga just pärast jõulu, nimelt jaanuaris ja weebuaris. Kui õlgedele oleksid pakaste pärast toas, peaksid nad togu pakaste ajaks tuppä jääma. Nüüd aga wiitaste jõulude lahkudes õlgedele toast. Mitte ainult rahtwastu, waid ka õpetlastel on jõuluõlgedele annud teise seletuse. Õlgedele toomise põhjus elamuse ja surnute hinged, kes ju jõulul endist todu tulewad ülalastama. Et elamus waiatus waltitsete, tuuaste õlgedele elamuse; õlgedele ja heinad peatwad iga müdinat, müra majas lämbutama, hinged neile ühtlasi nagu imejõudu andma ja see imejõud neist walguma edasi sutiwisesse lõilusesse, sellele rammu ja lastu jagades.

Tähtis oja tuulus jõuluajal sõõmisele. Sõõmises arwati wanasti maagiline jõud olewat sõõja edaspidise jõu ja teiwise tohta. Kuna muiste orirahwas sagedasti pidi nälgima, muutus jõulus lugu: jõulud tõid „jõulud“ majja;

„Jõuats, jõuats jõulud tulla, siis saats jälle saia süüa, oma käega õsi wõtta.“

wõidi sülla nii palju kui sootwiti. Kui ka muul ajal tõht rihtmaga finni tõmmati, pidi jõulus rihtm taganema; aegsasti hoolitseti selle eest, et jõulus toidust puudus ei tuleks. Ohati: „Jõuats, jõuats jõulud tulla, siis saats jälle saia sülla, oma käega õsi wõtta!“ — Paratu jäi mõneski tohas saia saamine wagats sootwits; saia saamiseni ei jõutud paljudes perekondades ometi. Lepiti sellega, kui haganase leitwa asemel saadi puhast rukkileiba sülla wõl teisjal tarasit, sepiut. Saia said orjuse ajal wähejed maitsta. Õsifid nõudsid enesetele rohkem õigust; kui mitte ifta liha, pidi wähemalt worst peres jõululauale astuma. Aga kus wähegi wõimalist, hoolitseti, et jõulus liha oma käega wõtta oleks, ka niifugusel puhul, kui togu aasta muidu paastuti. Õsifit, lihasit loodeti jõulus erilist jõudu saatwutada.

Jõuluõhtul taeti laud toitudel ja lasti toidud togu pühad laual seista, peale liha ja torestide, millised wafel terisele sooja wiidi.

Sõõmistordadel oli jõulu ja wana-aasta õhtul suur tähtsus. Kohati sõõdi 7, kohati 9, kohati 12 torda jõulussõl. Tawalliseft sõõdeti loomi üks tord jõulu ja wana-aasta õsfi wastu uut-aastat; mõnes tohas juhtus ometi seda, et loomadelegi õsfi mõnistord toitu anti. Mepea on jõuluõlgedele sõõgitoradadel majanduse edenemise tohta suur mõju. Aga sõõmine edendab sutiwist wiljasaaki. Laialdaselt wäidetaste, et nii mitu torda kui jõulussõl süllaste, nii mitme tordne lõitus saadaste. Süllaste 12 torda, saadaste 12-tordne lõitus. Wiru-Taagupis oli ette kirjutatud, figur sõõgu jõulussõl 7 torda, karjus 8 torda, tündja 10 torda, et suudaksid tertwetenä sutiwifese orjusele wastu panna. Lastest wäideti, et mida rohkem, õigemini sagedamini, nad jõulussõl sõõwad, seda tugewamad ja tertwemad inimesed neist kaswatwad.

Miks peeti jõulus road alati laual? Wõiks arwata, sagedaste sõõgitoradade pärast. Ometi tuntaste roogade laual pidamiseft wael muud põhjust. Lauale jäetaste toidud külalistele jaots, õigemini nägematute külaliste jaots. Nagu juba nimetatud, käitwad jõulus hinged oma endist todu waatamas. Neile külalistele tuleb samuti toitu pakkuda kui nähtawale külalistele. Toidud laual ootawad neid, tulgu nad

mil tahes. Samuti on pererahvas hingede jaoks magamisajamed tühjaks jätunud, ise õlgedel, heintel puhates.

Kõikjal Gestic ei velda ometi, et jõululaud on hingedele taetud, vaid kohati walitseb muugi artvamine. Nii näiteks väidetakse Antslas, et toidud jätetakse lauale w a i m u d e l e. Mõiksi kihelkonnas artvatakse, in g l i d tulewat õõsi majja ja soovitvat süüa. Saaremaal ja kohati Pärnumaalegi veldakse toidud laual olevat J e e s u s e jaoks. Jeesus taitvat õõsi mõõda elamuid, aga ka tarjalautu nende asunikke waatamas. Setud nimetawad külaliskes M a a r j a t, mõnikord Jeesust ja Maarjat. Eühidalt meid nimetatud ja nimetamata külalisi ustusid esitwanemad jõulus käitwat elamuist toitu offimas. Kui majalised märkasid, nagu oleks mingijugust toitu wähenenud, oldi rõõmsad: toit oli külalistele meeldinud, nüüd wõis futvel paremat lõikust loota. Oldi ju talpalisestis kõit jõulufombed kuidagi wiisi ühendufes majandufe edendamisega.

Wanad ajal oli wiifits ohtwerdada tihti a f e o h w r i t. Elaja ohtwerdamine nõudis palju kulu ja tüli; elaja asemel astus niisugusel puhul järeletehtud ohtwer, kas w a h a s t wõi l e i t w a s t. Muiste ohtwerdati jõulufe talpalisestis figa, orikas. Kus wõimatu oli figa ohtwerdada, asetati ohtweriks sea moodi sets kühpetatud leib. Niisugune leiwatühpetamine on festnud meie ajani. Niisugust sea sarnafes kühpetatud leiba kufjutakse j d u l u o r i f a f s; harufortal j d u l u k u d i f s, roofitselse sarnafes sõna „galt“ järgi, millist läänerannal eestlastegi seas tuntakse: wiimane sõna tähendab dieti ometi orikat. Kõigiti on jõluorikas rootslasilt laenatud, kui mitte Rootsimaa rootslasilt, siis ometi Gesticmaad omadelt. Rootslased teetwad jõluorika kas ruttu-wõi nisujahust kuni 1½ jalga pita, torgitwad talle suu, nina ja silmad pähe, ifegi selga tehafse midagi harjaste taolist.*)

Jõluorika paneb perenaine lauale, teeb kriidiga risti leitwale, aga ei lõika tükk ta küljest, waid lafeb togu esimese pühja, teisal lõit pühjad — laual seista, taetud walge räituga. Orikalt loodeti toidu õnnistust. Luul aastal ja tolmeluningapäetwal tuuakse orikas aga jälle wälja, alles küünlapäetwal lõigatakse pool ja wassilapäetwal teine pool nii mitmeks tükkis, kui palju ifstuid on majas, ja süüakse siis. Teisal säilitatakse foguni tarjalasf.- ja künnipäetwani ja ifegi uue lõikufeni.

Samuti kui liha, wõrõstid ja leib kuulusid jõululauale, kuulus sinna juba wanade eestlaste meelest ka j d u l u o l u. Kes iganes jatkas, pruulis enesele jõulufe diut. Õllepruulimine algas juba toomapäetwal. Enamasti hoolitseti ifta selle eest, et õlu hästi tange saaks. Wanemad inimesed ütletwad nüüd weel tihti: Ei ole jõulu, kui ei ole jõuluõlut!

Jõuluõlu põlstoneb samuti kui jõluheinaid ja muud jõulu tunnusemärgid paganufest. Õlu on ülepea olnud põhjamaa rahwaste jõlujook. Gesticist puudutwad küll sellekohafes wanaaegsed selgema teated, aga et jõulufombed üldjoontes eestlasil on ühised kõigi põhjamaa rahwastega, wõime oletada, et muifised eestlased jõulul õllele tahjana suure tähtsufe andsid ja seda ohtwrina rohkesti kasutasid. Kraasnamaal esineb weel seni ajani õlu tahjana tähtfal kohal. Aga Gesticist leitakse ohtwerdamist meele tuletatwaid kombeid. Kaarimas wiisati wanasti jõluõhtul kolm torda uffe ette õlut, et waimud saakfid juua ega kipuks tuppä. Mitmes kohas kallati õlut kas ahju wõi koldesse, toanurka wõi mujale. Alati loodeti niisugufest õlleõhturist lõikufe suurenemist.

*) Sellele leitwale waijutati kas wõimega, sõrmkübaraga, preefiga wõi muu abinõuga sea tunnusemärgid külge; see leib artwati loomi taitawat haiguffit.

Samuti said wanasti loomad ofa jõuluõllest. Õlut, mõnikord ifegi wiina, walati kas loomade ninale wõi mujale, aga samuti ka jõluõõsi loomade jaoks määratud heintele ja kaertele. Kuufalus joodeti hobufeid jõulul foguni õlleaga ja pesti nende pead ja tõrtwu õlleaga. Kõigiti artwati jõuluõlu atwaidatwat mõju futwufe wiik;asaagi tohta. Kui oma õlu puudus, ei wõidnud futwel lõikust loota. Eriti loodeti jõuluõlu futvel paraja ofa wihma põldudele wälja manawat.

Kuna talpalisestis talumajades peerud põlesid, astufid jõluõhtul nende asemel raswast tehtud küünlad lühtrites, tihti tolmeharulistes. Jõulufutwede põletamist seletab rahwas mitmet wiisi. Kolmeharulist lühtrit nimetatakse tolmainsufe sümboliks, kuid see seletus wastab waetwalt tõsioludele. Mõned artwawad jõluõhtulaid Jeesufe sünniaja walgust meele tuletawat, teised jälle walgustamisefe, et waimud näefid süüa. Mõjutwam põhjus igatahes on kaitse kurjade waimude wastu. Jõuluõhtuladfi atwaidatwad maagilist wäge. Ühel pool wäidetakse, et nad kaitsetwad furma eest uuel aastal, teisal jälle — walgu eest järgmisel futwel.

Jõuluõine tuli on nagu mingifugune p ü h a tuli, seda ei tohi lasta kustuda; kui ta aga kustub, järgneb inimestele wõi majale mingifugune apardus. Kustumine atwaidab maagilist mõju maa peal ja foguni taetwasti. Kadriinas artvatakse, et taetwas inglid niisugusel puhul nutatwad. Kus tuld ülepea ei põle, seal kardetakse, et lapsed togu aasta joofful ei saa magada. Sfegi lauta wiidi põlew küünal lootes, et see loomi edaspidi kaitseb õnnestuste eest. Kohati mindi põletwa küünlaga hommikul lambalauta ja teerutati kolm torda mõõda päetwa lammaste peade ümber. Seda-wiisi loodeti lammastele saatwutada kaitset hundi wastu.

Õlgu weel tähendatud, et nagu rahwas artwab päifest lihawõtte hommikul mängeitwat, nii artwab rahwas mõnes kohas ka jõluõhtulaid õõsi kell 12 mängeitwat wõi selle walgufe foguni laste tõustwat.

Mõnes kohas ei artwatud küünlatulest küllalt saatwat, waid tehti jõluõõsi weel ahju ja koldesse tuld. Õlgu weel nimetatud, et uueaegse jõlututufe küünlad ei ole rahwasuus weel suutnud jõluõhtu küünalde wäge omandada.

Jõulud on suur baromeeter. Kuidas ilmad on jõulul, nii arenetwad nad edaspidi, eriti jaanipäetwa päiku. Jaanipäetw on ju jõlu antipood; jaanipäetwa ajal tõrutwad samafugused ilmad, ainult wastupidifes suunas. Kui jõulus on pataf, siis jaanipäetwal — palatwust, kui jõulus on fula, siis jaanipäetwal — wifu, kui jõulus on lund, siis jaanipäetwal — wihma. Üldiselt artvatakse külmad jõulud kuulutatwat head lõikust, aga ka küünlapäetwaaegset fula; jõluaegne fula aga toob haltwa aasta. E m a s t e s wäidetakse, et kui enne jõulu on pakane, tuleb foe, warajane teetwad. Ei ole enne jõulu õiget talwe, ei ole enne nelipühi õiget futwe. Ennejõulufestee foojadele ilmadesse järgneb piff talw. Saaremaal teatakse, et saanjalaste tarjumine jõulu laupäetwal ennustab wäga fooja futwe.

Üldiselt walitseb artwamine, et 12 päetwa ilmad jõulufest peale määratwad 12 järgmise fuu ilmad. Üstafse, et ilmad 4—5 nädalat enne ja pärast jõulu määratwad ilmu 4—5 nädalat enne ja pärast jaani. 12 päetwa „die Stöbften“ tohta maffab germaanlasil just samafugune artwamine kui eestlasil, aga ka wenelasil ja prantslasil. Ennejõulufest fureted lumefanged põhjendatwad fägifel palju wiljarõufe.

Satslasedfi artwawad, et sulad jõulud tootwad pita talwe taafa, aga ka hiliife teetwade, samuti artwawad ka poolakad ja itaalfased.

JÕULUD AJALOO SUURPÄEVIL

„Kaitse Kodu!le“ 1930. a. jõuludeks kirjutanud A. TÕNISSON, kindral-major, vabadussõjaaegne ja praegune I diviisi ülem.

KINDRAL-MAJOR A. TÕNISSON.

Praegune põlv täiskasvanute näol mäletab neid jõulupühi veel väga hästi. Tema on neid oma silmaga näinud, ise üle elanud, nende raskusi oma turjal tunda saanud. Need vabadusvõitluste-aegsed 1918—1919. aasta jõulud, kasvavale noorusele vähe tuntud, on vanemate inimeste mälestusse jätnud sügavad ja kustumatud jäljed.

Ida-naaber oli meie kodumaale sisse tunginud. Juba poole meie pinnast oli ta enda alla võtnud. Jatkas lakkamatult pealetungi, maalt ja merelt, ööd ja päevad, et saada kätte veel rohkem maad ja kodumaa kõige tähtsama poliitilise, majandusliku ja strateegilise keskkoha — pealinna.

Seisime kohutavate sündmuste ja õudse küsimuse ees: Kas vaba rahvana ja iseseisva riigina elada või uuesti võõra võimu alla sattuda ja seal ennenägematu metsikuse vägivallas hävida? Kas olla või mitte olla? Kas elada või surra? ..

Juba terve kuu olime pidanud vaenlasega võitlusi, julgesti temale ida-piiril vastu astunud. See võitlus oli palju raskem kui Taaveti heitlus Koljatiga. Oli ühemiljonilise rahva maadlemine sajaneljakümmemiljonilise hiiglamassiga. Pealegi olukorras, milles meie alles riigi rajamisele asusime ja kiiresti arenevaile ajaloos sündmustele palja-käsi vastu seisime.

Aasta varem oli meil olnud korraldatud rohkearvuline rahvuslik kaitsejõud, hästi rel-

vastatud ja rikkalikult varustatud rahvuslik diviis. Neli jalarügementi, üks ratsarügement, terve brigaad suurtükiväge ja muud vajalised tehnilised osad kuulusid selle suure diviisi koosseisu. Saksa okupatsiooniväed, võimukõrkusest mõistuse kaotanud, sundisid meie rahvusliku jõukoondise minema laiali, võtsid temalt ära kõik relvad, püssid, kuulipildujad ja suurtükid, määratumad laod laskemoona, hiiglavoori, rikkaliku riietuse, toiduainete tagavarad ja isegi kõik rahasummad viimse kopikani. Röövisid rahva riigikaitset puupaljaks.

Tänu sellele saksa unustamatule ülekohtule seisime 1918. aasta hilissügisel tähtsate sündmuste ja idast sissetungivate punaste masside ees palja-käsi ...

Saksa okupatsiooni ajal suure riskiga ja surmanuhtluse hädahohus ärapeidetud püssilõugudega astusime idast sissetungivale vaenlasele siiski viibimata vastu.

Korraldamata ja varustamata väikeste salkadega ei suutnud me vaenlast piiril kinni pidada. Olime sunnitud taganema, igal veidi soodsal maastikuesemel uut vastupanu korraldades. Meeste kogumine ja relvade, laskemoona ning muu hädavajalise sõjavarustuse muretsemine nõudis aega. Ja palju raha. Vaenlase kümnekordse ülekaalu survel kestis taganemine ka lähemal jõulupühadel edasi. Üle poole kodumaa pinnast oli sel ajal juba vaenlase võimuses. Narva, Rakvere, Võru, Valga ja Tartu olid langenud. Taganemise jätkamisel ähvardas hädahoht ka Paidet, Viljandit, Pärnut ja isegi Tallinna. Väeosade korraldamine aga võttis veel aega. *Et vajaliste abivägede rindele jõudmist ära oodata, oli just noil jõulupühil, 12. a. eest, eriline jõupingutus ja vastupanu vaenlasele võimalikult suurema visaduse ja vaprussega hädatarviline eluküsimus.*

Kodumaakaitsjate auks olgu rõhutatud, et nad ajaloolise silmapilgu tähtsusest ja oma ülesannete suurusest täiel määral said aru ning lahinguväljadel võitlesid lövidena.

Kehvalt riietatud, katkistes jalanõudes, põlvini lumès külmast lõdisedes, paljude ööde kaupa puhkamata, tihti tühja kõhuga — nii peeti sel ajal vaenlasega võitlusi...

Jõulurahu, jõulurõõmud, jõulukuusk ja kingitused ei tulnud võitlusväljadel meelegi. Ihu ja hinge täitis ainult üks püha mõte ja vankumatu tahe: vaenlasele visamini panna vastu ja mitte enam lasta edasi ...

Püha tahe leidis teostamist. Jõulu-aegsete üliinimlike jõupingutuste tulemus oli tõepoolest vaenlase edasilükkumise seismapanemine.

See tähtis sündmus oli nende jõulude ajalooline saavutus, suurim rõõm ja moraalne tasu kodumaakaitsjaile, kalleim kingitus kogu rahvale...

Kuigi vaenlane varsti kodumaa piiridest välja kihutati ja maa ta võimu alt vabastati, ei vaikinud niipea sõjakära. Saatuse proovis veel meie rahva kannatust ja elujõudu, sundis kogu aasta pärast seda oma olemasolu eest pidama vältavaid ja väga raskeid heitlusi.

Järgmistel jõulupühadel olid küll käimas läbirääkimised rahutegemise üle, kuid vaenlase nõudmised olid suured. Säärased, missuguseid me ei võinud vastu võtta. Ja et meile oma tingimused peale suruda, tegi ta hiiglakatseid meie kaitserinnet Narva ümbruses läbi murda ja ajalooliselt, tööstuselt ning strateegiliselt tähtsist Narva ära võtta. Ta koondas Narva alla määratu suurel arvul sõjaväge, võttis ette lugematuid ja halastamatuid rünnakuid meie rinde vastu. Üks ta värske diviis jooksis teise järele tormi. Kui need olid kokku sulanud, saadeti uued asemele. Säärane tormijooks kestis kohati ööd ja päevad, mitmeid nädalaid.

Meie seisukorra tegi eriti raskeks asjaolu, et me oma mehi lahinguis ei saanud vahetada. Meil oli mehi vähe. Olime sunnitud seepärast neid kõiki vahetpidamata tuleliinil pidama. Nädalate kaupa ööd ja päevad põrgutules.

Kogu aasta olime vapralt võidelnud, vaenlase sissetungi likvideerinud, ta maalt välja aja-

Naiskodukaitse Moisekatsi jaoskonna majapidamise kursus 26. okt. — 8. nov. 1930. a.

nud, siis oma piiridel teda kinni pidanud. Nüüd, mil rääkimised rahu üle käimas, oli vaja oma võidurenomeed kaitsta lõpuni. Vaenlasele mitte edu võimaldada, teda ihust ja hingest ihaldatud Narva mitte sisse lasta. Oli hädavajaline jõudu viimse võimaluseni pingutada. Üliinimliku määrani. Muidu võisid kõik senised saavutised minna kasuta kaduma.

See raske silmapilk, teine võitluse saatust otsustav moment vabadussõjas, langes jällegi jõulupühadele. Jõuludele 1919.

Au ja sügav lugupidamine jälle kodumaakaitsjaile. Ka seekord said nad oma ülesannete tähtsusest aru, pingutasid ka siis oma jõudu üliinimlikult, tegid visaduse ja vaprusega imet, tõrjusid tagasi kõik vaenlase hiiglamasside lugematud tormijooksud, jäid püsima püha Eesti pinna kaitsel vankumatu müürina.

Vaenlase hulgad varisesid kokku ja ta jõud rauges, mitte aga meie mehed...

Need teised jõulud, veel rohkem sarnased põrgule, on vabadussõja silmapaistvaimad hiilgepäevad ja panevad ajaloolistele kangelaslikele heitlustele pähe kuldse krooni.

Vabadussõjaaegsed lahingukaaslased võivad neid raskeid jõulupäevi 12 ja 11 aasta eest täie rahuldustundega meele tuletada.

Olgu lähenevad rahuaja jõulupühad neile kõigile seda kaunimaiks rahu- ja rõõmupäevadeks.

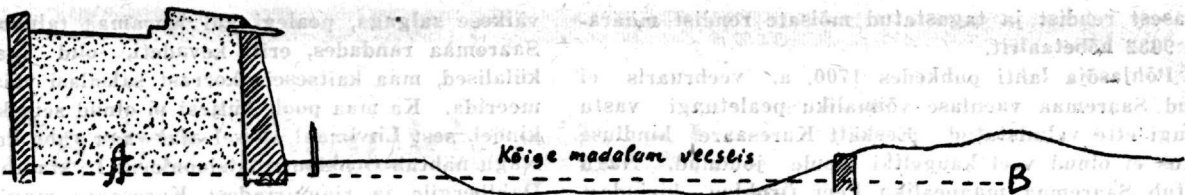
Kasvav noorsugu aga olgu valmis seda rahu, mis hiiglaraskuste ja rohkete vereohvritega kätte võideldud, samase ohvrimeelsuse, vapruse, visaduse ja eduga kaitsma — viimse meheni, viimse veretilgani!

Narvas 8. 12. 30.

A. Tõnisson.

Moisekatsi jaoskonna rahvatantsu-grupp.

2. Valli profill A B.

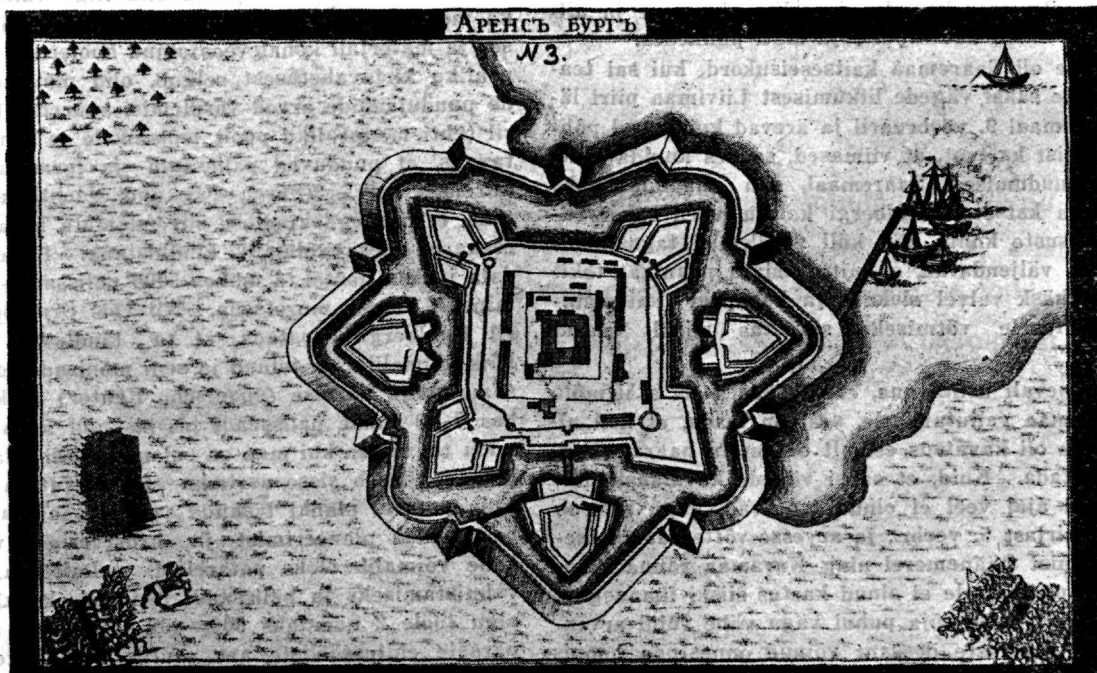
riga ringvallist. Nagu jooniselt näha, oli seegi osa valmis ehitamata. Eelkindlustused, n. n. raveläänid (3 revalääni, joonis nr. 3) puudusid veel täiesti. Maa-poolse valli väliskülj oli teravaotsaliste tormipalkidega (Sturmbalken) ja palissaadiga kaitstud. Teistel püüajoonistel, mida ruum siia ei luba mahutada, puudusid enamasti nii palissaadid kui ka tormipalgid. Järgnevate aastate kestes on kindluse konstruktsiooni vähe muudetud. Nimelt on teine sissekäik ära kaotatud, Veski ja Kiriku bastioonide vahel asuv vall ehk kurtiin lihtsustatud jne. Joonis nr. 3 kujutab kindlust sel kujul, millisena see 1710. a. vene valitsuse alla langes ja seni on säilinud.

Kuresaare ehitustööde käiku enne kui ka pärast 1700. a. ei ole võimalik allikate puudulikkuse tõttu aastastasse üksikasjaliselt jälgida. Puudutan seepärast siin näitena ainult 1698. ja 1699. a. Saaremaa maa-pealikkonna staatides leiduvaid fortifikatsiooni eelarveid. 1698. a. kinnitatud eelarves oli kindlustustöödeks 3148 hõbetaalrit 16 ööri ette nähtud, kusjuures suvetöödena kavatseti jätkata 3 bastiooni: Kotka (Örn), Kulli (Hök), Luige (Svan)*), kahe ravelääni: Pääsukese

*) Nähtavasti olid bastioonide senised nimed vahepeal uutega asendatud. Kahjuks puuduvad andmed selle kohta, milliseid bastioone milliste nimetustega nimetati.

(Svahl) ning Koovitaja (Vipa) ja kahe esmalt nimeetatud bastiooni vahel asuva valli (courtime) ehitamist. Summa 3148 hõbetaalrit 16 ööri oli ette nähtud töötasu, materjali ja tööriistade muretsemise arvel. Ühe baraki ehitamiseks oli peale selle määratud 728 hõbetaalrit 16 ööri ja garnisoni ning maatööliste žurnaalide ja kontrollraamatute muretsemiseks 60 hõbetaalrit. Seega oli ehitustööde arvel 1698. a. 3937 hõbetaalrit ette nähtud. Järgmise aasta eelarves oli fortifikatsiooni eelarve 4500 hõbetaalrini suurenenud. Suurem osa eelarve summast, nimelt 2445 hõbetaalrit, kulus ehitusmaterjali ja tööriistade muretsemiseks. 1699. a. jätkus töö ülalmainitud kolme bastiooni, valli ja 2 ravelääni juures, milleks kasutati 30 garnisoni sõdurit, makstes neile 3 ööri päevas. Keskmiselt arvestatult 280 tööpäeva eest, oli sõdureile töö tasuna 787 hõbetaalrit 16 ööri ette nähtud. Ehituse juures oli peale selle ametis 1 „vallimeister“ ja 1 müüriisepasell, kes kumbki 72 hõbetaalrit palka said. Ka selle aasta eelarves oli ühe baraki ehitamine ette nähtud.

Kui võrrelda Kuresaare fortifikatsiooni eelarve summast mõne suurema kindluse, näiteks Narva, kindlustustöödeks määratud summadega, siis näeme, et viimase kindlustamistöödeks aastail 1698—1700 umbkaudu 20 korda rohkem raha välja anti. Eesti- ja Lii-vimaa kubermangudest määratud summade kõrval oli Narva kindlustustöödeks isegi Saaremaa 1699. a. korra-

pärasest rendist ja tagastatud mõisate rendist määratud 9032 hõbetaalrit.

Põhjasõja lahti puhkedes 1700. a. veebruaris ei olnud Saaremaa vaenlase võimaliku pealetungi vastu sugugi ette valmistatud. Eeskätt Kuresaare kindluse ehitus ei olnud veel kaugeltki lõpule jõudnud. Nagu nähtub Saaremaa maapealiku Peer Örnklou kirjadest ja relatsioonidest Liivimaa kindralkubernerile Erik Dahlbergile 1700. a. esimeselt poolelt, olid vallikraavid süvendamata, bastioonid brustveriga varustamata jne. Juba 3 aasta eest nõutud 10—12.000 palissaadipalgist oli mõisnike ja rentnike poolt vaevalt 600 kohale veetud. Patareidest ei olnud veel ainustki valmis ehitatud. 48 suurest ja vähemast kahurist ja 4 tulemörserist ei jatkunud kaugeltki 4 bastiooni, 3 ravelääni ja vallide kaitseks. Mitmekordse nõudmise järele saadeti Kuresaare kindlusele alles 1704. a. 34 kahurit. Kahurite ja arsenalis seisukord ei olnud samuti rahuldav. Mörserite süütaugud olid välja puurimata, püssid ja püstolid korda seadmata ja sisse määrimata.

Kahurikuule leidus arsenalis 1699. a. aruande järgi 9570, täidetud granaate 1019, rauatükikestega täidetud karteče 100, ja ümmarguste kividega täidetuid 79. Kuid umbes 3292 granaati ja osa karteče oli täitmata. Granaatide ja kartečeide jaoks ei olnud süüretorusidki ning selle jaoks tarvisminev puumaterjal puudus.

Kindluse garnison koostus peale ohvitseride ainult 50 musketerist ja 5 kahurväelasest (n. n. konstaablid ja käealused), kusjuures ei olnud ainustki tulistajat ega minööri. Et kindlust tarvilisel määral kaitsta, arvas Örnklou veel umbes 400—500 meest vaja olevat.

Peale garnisoni ei viibinud Saaremaal enam ainustki alalist väeosa. 38 ratsateenistuse ehk aadlilipu ratsanikku (aadlimõisad andsid vana ususe järgi iga 15 adramaa kohta 1 ratsaniku täie varustusega) olid ratsanike pidajate juures maal laiali. Pealegi olid nad õpetamata ja neil puudusid püstolid, karabiinid ja rinakaitse (Bruststück). Isegi alalisi ohvitseri ja allohvitseri ei olnud aadlilipul sõja lahti puhkedes.

Säärane oli Saaremaa kaitse seisukord, kui sai teatavaks teade saksi vägede liikumisest Liivimaa piiri lähedal Saaremaal 9. veebruaril ja ärevad kuuldused põhjustasid tõsist kartust, et viimased, saades kuulda kaitsevägede puudumisest Saaremaal, siin maandumiseks võiksid teha katset. Dahlbergi kahtlustused saksi vägede kavatsuste kohta olid küll võrdlemisi tagasihoidlikus toonis väljendatud, et mitte asjata paanikat tekitada; kuid käsk valvel olekuks ja kohapeal kaitseabinõude tarvitusele võtmiseks sünnitas siiski teatud ärevust.

Näib vaevalt usutavana, et saksilased sel ajal mõtlesid Saaremaa vallutamisele, sest on teada, et neil algusest peale oli kavatsus esmalt ootamatu haaranguga Riiga vallutada. Kuid, et saksi vägede kavatsuste üksikasjad sel ajal veel ei olnud teatavad, nagu nähtub Dahlbergi kirjast 5. veebr., ja arvesse võttes daani laevade ristlemist Läänemeres ja Kuramaa ranna lähedust Sörve poolsaarele ei olnud kartus siiski ilmaaegne. Kuna siniseid väeosi sõja puhul väga vähe võidi arvestada, oleks vaenlaste dessant võinud õnnestuda hoopis

väikese salgaga, pealegi kui Kuramaa talupojad, kes Saaremaa randades, eriti kevadeti, olid igapäevased külalised, maa kaitse seisukorrast saksilasi võisid informeerida. Ka maa poolt küljest ei olnud seisukord väga kindel, sest Liivimaal oli sel ajal väga vähe kaitseväge. Nagu nähtub Örnklou relatsioonidest L. kindralkuberner Dahlbergile ja ringkirjadest Kuresaare magistraadile, mõisnikele, rentnikele ja kirikõpetajaile, pidas maapealik seisukorda väga tõsiseks. Juba kirjast Dahlbergile 13. veebruarist avaldas ta arvamist, et saksi väed Liivimaale tulles Pärnust möödudes üle väinade Saaremaale võivad tulla või jälle Meemeli ja Pillau laevadega Vindavist ja Dondingenist Sörvele teha dessanti. Viimane olevat seda kergem teostada, et Sörves olevat kaks head sadamat. Kardetav olevat ses suhtes ka Muhu väin. Vaenlaste maandumise ärahoidmiseks vajaks maapealik Saaremaal ratsanikke, draguneid, jalaväelaseid ja kahurväge. Veebruarikuus Örnklou poolt välja saadetud ringkirjades peegeldus kõigis suur hirm vaenlase pealetungimise üle Saaremaale. See ei olnud aga ükski Örnklou arvamine, vaid säärane meeoleu valitses 1700. a. esimesel pooltel üldse Kuresaare ja Saaremaal. Näiteks pidasid mai lõpul või juuni alul kokkukutsutud kohalike rootsi ohvitseride ja tsiviilametnike koosolekul, millel Saaremaa kaitse küsimus oli harutusel, kõik koosolijad seisukorda väga tõsiseks ja pooldasid kindluse ehitustööde ja maa kaitse alal erakordsete abinõude tarvitusele võtmist.

Örnklou tegevus arenes veebruari keskpaigast alates kahes suunas. Kõigepealt püüdis ta Saaremaad kiire korras seada kaitse seisukorda, teiseks võttis ta tarvitusele kõik abinõud, et tõelist olukorda varjata ja võimaluse korral saksi-poola vägede kavatsustest Kuramaalt teateid saada.

Kuresaare kindluse ehitustööd olid seni, nagu eelpool nägime, väga aeglaselt edenenud, sest iga-aastased fortifikatsiooni summad olid liig väikesed. Kuid ka mõisnikud ja rentnikud olid tasuta tööliste andmises ja materjali kohaleveos olnud hooletud. Nagu maapealiku kirjavahetusest selgub, olid mõisate tööpäevade puudujääkide arved võrdlemisi suured. 17. veebruaril tehti maapealiku poolt mõisnikele ja rentnikele teatavaks, et puuduvad palissaadi- ja tormipalgid kõige kiiremas korras (durch Tag und Nacht) kohale veetakse, et nendega kindluse süvendamata kraave ja kontreskarpe oleks võimalik kindlustada. Kahe-kolme nädala jooksul lootis ta umbes 5000 palissaadi- ja 250 tormipalki kohale muretseda. Nii võis Örnklou 12. märtsil Dahlbergile teatada, et ta kindluse kaitsmiseks kõik võimaliku on teinud ja seni mõnisada tormi- ja niisama palju kärbise (spanische Reuter) palki ning umbes 7—8 tuhat palissaadi on lasknud kohale vedada, mida ta, niipea kui maa on sulanud, valli jalale ja kontreskarpi laseb sisse asetada. Ka olevat ta juba mõni sada patarei planki lasknud valmis saagida, et pärast bastioonide planeerimist ja brustveriga varustamist kohe võimalik oleks patareid valmistada. Kärbiste valmistamiseks ja palissaadi teritamiseks käsutati esialgu tööle 2 nädalaks 300—400 talupoega, sest korrapäraste ehitustööliste arv osutus liig väikeseks. Sa-

Parim jõulukingitus!

25 tk. — 35 snt.

Kaitske oma kopsud

ja suitsetage ainult pneumaatiliselt puhastatud tubakaid ja paberosse, sest nemad on vabastatud kopsudele kahjulikult mõjuvatest batsillustest ja tolmust.

**Kaitske
oma kopsud!**

A. J. Laferme

mal ajal nõuti linnast kärbiste valmistamiseks tööle 50 saunikut.

Ometi oli ette näha, et sellisegi tööliste arvu suurendamise teel pooleliolevaid töid niipea ei oleks jõutud lõpule viia. Seepärast kirjutas Örnklou juba veebruaril lõpul kuningale, paludes fortifikatsioonitööliste palkamiseks määrata mõnesuguseid rahasummasid, sest kraavide süvendamiseks ja bastioonide valmishitamiseks vajaks ta sel suvel umbes 2000 töolist. Rootsist ei olnud aga nii pea vastust loota ja ka Dahlbergil, kellele allusid Saaremaa sõjalised jõud ja Kuresaare kindlus, ei olnud võimalik materiaalselt abi anda. Viimane soovitas Örnkloul selles asjas pöörduda kas Eestimaa kindralkubernerile või vastavate asutuste poole Rootsist. Informatsiooni pärast soovis Dahlberg, et temale Saaremaa seisukorrast virgalt teateid saadetak. Et ka Eestimaa kindralkuberneril Axel Julius De la Gardie'l eeskätt temale alluva kubermangu kaitse oli südamel, pidi Örnkloul olema peagi selge, et ta võis loota ainult kohalikele jõududele ja majanduslikele võimalusile. Nii pikendas ta esmalt ainult 2 nädala peale väljasaadetud kindlustööliste töö kestvust korduvalt 2 nädala võrra. Nagu maapealiku ringkirjadest nähtub, käsutati alguses talupoegi tööle peamiselt ainult neist mõisaist, kes tööpäevade arvel kroonule olid võlgu. Võla arvel kohustati mõisad 28. märtsil väljasaadetud ringkirjaga 100-riigitaarilise trahvi ähvardusel 3. aprilliks andma niipalju töölisi kui võimalik, sest vaenlane lähenevat kõvendatud jõududega. Örnklou kirjast Dahlbergile 2. aprillist näeme, et mõisnikud ja rentnikud kroonule olid võlgu mõni tuhat tööpäeva. Muret tundis maapealik ainult suvise põllutööaja lähenemise eest, sest siis ei saavat talupojad enam sel määral tööle ilmuda. Siiski kavatses ta ka suvel niipalju kui võimalik töid jätkata.

Suviste fortifikatsioonitööde jätkamisel oli Örnklou lootust selleks otstarbeks määratud summade suurendamisele. Kui ta veebruaris kuningale saadetud kirjas rahalist toetust palus, mõtles ta kahtlemata Kuresaare renteis hoitavaile kroonu rahasummadele. Enne aga, kui kuningalt saabus sellekohane resolutsioon, tuli riigikontorist kiri, milles nõuti renteis leiduva 6500 hõbetaalri Stokholmi saatmist. Raha tuli vilja järgi saadetud laevadega ära saata. Alguses kavatseski maapealik raha ära saata, tehes rentmeistritele korralduse, et igale laevale tervest summast ainult osa kaasa antaks, et juhtumil, kui rahalaev hukuks, mitte kogu summa ei häviks. Laevade ära saatmine aga viibis ning vahepeal tuli maapealik hoopis teistele kaalutlustele. 3. mail saadetud kirjas oli nimelt rootsi väljakolleegium Örnkloul Saaremaa ja Kuresaare kindluse kaitseks äärmised abinõud käskitud tarvitusele võtta. Et need abinõud aga tunduvate rahaliste kuludega ühenduses olid ja kuninga't selles asjas veelgi vastust ei olnud saadud, pöördus Örnklou 22. mail Dahlbergi poole, küsides nõu, kas tema arvates mitte ratsionaalsem poleks riigimentori poolt nõutavat raha saatmata jätta ja enne Kuresaare kindluse ehitustöödeks ära kasutada. Ta palkas selle rahaga iga päev 1000 meest töösse makstes neile 6

hõbeööri päevas. Praegu olevat veel vallikraavid süvendamata, barrikaadidel brustver ehitamata ja patareidest ei olevat ainustki valmis. Patarei plankidest olevat ainult võrdlemisi väike osa valmis saetud. Neid olevat aga üldse 2—3½ tuhat vaja. Samuti ei olevat palissaadipalkidest raha ja tööliste puudusel Abroka saarelt veel väiksem osagi kohale muretsetud. Kuni kindralkubernerilt vastuse saamiseks viivitavat ta vilja ja raha järgi saadetud laevade ärasaatmisega. Sedalaadi küsimuses ei võinud aga Dahlberg vastutust enda peale võtta, vaid soovitas Örnkloul kirjas 28. maist nii toimida, kuidas ta seda Tema Majesteedi teenistuseks kasuliku leiab ja suudab vastutada.

Et kirjavahetus Rootsimaaga vähemalt pool kuud aega oleks nõudnud ja nii-kui-nii juba vahepeal suvi oli saabunud, kutsus Örnklou juuni alul kõik kohaliku garnisoni ja aadlilipu ohvitserid ning Kuresaare tähtsamad tsiviilametnikud kokku, paludes nende arvamist mainitud küsimuses. Selle sammuga püüdis Örnklou vastutust raha saatmata jätmise pärast osaliselt teiste kohalikkude rootsi riigivõimu esindajate õlule veeretada. Koosoleku otsuse laskis ta protokollida ja saatis protokollilise seisukoha võtmiseks kuningale ja riigikontorile. Kahtlemata oli see omavoliline samm, kuid erakordseis oludes tuli kohalikel ametnikel vahel teistsiti talitada, kui keskvalitsuse organid ette nägid, mitte hinnata suutes kohapealseid tarbeid.

Nähtavasti asutigi nüüd kohale jäetud rahaga hoogsamalt kindluse juures tööle, sest lõpul tegutseti veel vaid tehniliste üksikasjadega, nagu kontremiinide ehitamisega jne. Kohe juunikuus tehti ettevalmistusi patareide ehitamiseks. Nagu teada, oli seni raha ja tööliste puudusel võrdlemisi väike osa patareiplanke jõutud valmis saagida. Korrapäraseid vallitöölisi ei peetud võimalikuks oma töö juurest ära võtta. Garnisoni sõdureid aga kasutati vahiteenistuse kõrval pae murdmisel. Nii võisid siin ainult palgatöölised arsesse tulla. Et neid mõnesugune arv kavatseti tööle palgata, nähtub sellest, et Örnklou kohe 12 suurt blokksaagi kavatses muretseda, mille üle ta sõjakolleegiumiga ja Liivi- ning Eestimaa kindralkuberneridega korrespondeeris. Seni oli Kuresaares 2 blokksaagi töös.

Kindluse kordaseadmisel 1700. a. esimesel poolel kalkuleeriti juba algusest peale mitte ainult juhusliku retke, vaid ka pikemaajalise piiramise võimalustega. Juba veebruarikuus käskis maapealik kindluse komandandil ülemleitnant Pollil hoolt kanda, et kindluses ka aadlile ja kodanikele eluruumid muretsetaks. Juuni alul ametiülesannete täitmise otstarbel mõneks nädalaks linnast lahkudes tegi maapealik Pollile korralduse, et kõigi kindluses asuvate eluhoonete juures vajaline remont tuleb teha lasta ning värbitava meeskonna jaoks ruumid tuleb muretseda. Selleks vajalised summad kavatseti võtta ülalmainitud 6500 hõbetaalrist. Tuulikute puududes otsustati kindluses üks hobustega ringiaetav ja mõned käsiveskid ehitada. Tulehädahoju mõttes kardetavad linna saunikute poollagunenud hurtsikud kästi magistraadil kindluse lähedal rannast ära koristada ja saunikutele elamiseks uus asukoht välispoolle linna tuulikute ja pika

silla taha anda. Kodanikke ja aadlikke, kellele alluvad saunikud oma hurtsikuid jaanipäevaks veel lammutanud ei olnud, ootas rahatrahv 100 riigitaalri suuruses.

Ka kindluse viljatagavarade suurendamise eest hakati juba aegsasti hoolt kandma. Veebruari lõpul laskis Örnklou kroonu viljamagasinist kohaliku garnisoni jaoks 15 säilitist rukkaid ja 15 säilitist otri välja anda. Rukkid tuli linnal jahuks jahvatada, odrad aga anti lähemal asuvaile kroonumõisadele linnaste valmistamiseks. Õlle valmistamiseks pidid kodanikud kokku 3 laevanaela humalaid andma. Tarviline arv tühje õllevaate tuli aadli- ja kirikumõisadel ning linnakodanikel anda. Nii nõuti igalt kirikumõisalt 3—4, igalt aadlimõisalt 2—3 vaati. Et aga juba veebruarikuus Saaremaa aadlilipu dupleerimiseks ja dragunite võtmiseks olid käsud antud ja loodeti mandrilt kindluse kaitseks jalgväge saada, ei võinud sellest vähesest tagavarast kuigi kauaks jätkuda. Seepärast andis Örnklou juba 3 päeva hiljem (28. 2.) magistradile uue korralduse, mille järgi linnal kindluse meeskonna ülalpidamiseks 400 tündrit jahu, 400 vaati õlut, 200 tündrit soola, 2 vaati viina ja 2000 naela head tubakat tuli anda. Küll lubati nõuetava varustuse hind kodanikele tasuda, kuid esialgu puudus selleks vastav summa. 23. aprillil saabus maapealikele kuningalt kiri, milles maapealiku korraldused Saaremaa kaitse organiseerimise ja toiduainete tagavarade muretsemise alal heaks kiideti. Ometi paistab, et tagavarade hankimine aeglaselt edenes, sest isegi jahu mahutamiseks tarvilised tündrid ja õllevaadid puudusid veel juuni alul. Et Saaremaal nende valmistamiseks tarviline puumaterjal puudus, püüdis Örnklou Eestimaa kindralkubeneri vahetalitusel Hiiust 500 jahu- ja 500 õllenõu hankida. Seega hilines tagavarade valmistamine veel vähemalt ühe kuu võrra. Teiste toiduainetegi, nagu peki, või, silkude, liha jne. tagavaraks muretsemise pidas Örnklou maikuus tarviliseks, kuid selleks puudusid vastavad rahasummad.

Kevade ja suve jooksul kestsid fortifikatsioonitööd nähtavasti võrdlemisi hoogsalt, nii et kindlus sügiseks enam-vähem kaitseseisukorras oli. Hilisemais maapealiku aruandeis Liivimaa kindralkubenerile kõneldakse veel ainult kontremiinide ja fukaadide valmistamisest.

Nagu eelpool mainitud, ei osutunud 50 mehest koosnev rahuaegne garnison kindluse kaitse ja vahiteenistuse jaoks küllaldaseks, vaid selleks vajati peale senise garnisoni veel umbes 4—500 jalgväelast. Et nii kindluse kui ka maa kaitseks vajaliste väeosade kohaletransporteerimine ajakuluga seotud oli, tuli seni kiire korras kohapealseist jõududest kaitset organiseerida. Kohase inimmaterjalina võisid loomulikult esijoones linnakodanikud arvesse tulla. Kindluse juures asudes võisid nad kõige paremini vahiteenistuse kohuseid täita. Kirjas Dahlbergile 13. veebruarist mainibki Örnklou, et ta kodanikele 200 püssi kavatseb välja anda, et võimalik oleks neid, seni kui teised väeosad kohale jõuavad, kindlusesse asetada, sest väike kohalik garnison ei olevat kunagi täisarvuline. Osa sõdu-

reid puuduvad sageli haiguste või eksekutsioonidele väljakomandeerimiste tõttu. Neli päeva hiljem anti magistradile käsk kodanikke munsterdada ja nelle 200 püssi välja jagada. Iga päev tuli linnast 48 meest vahi peale ja 50 saunikut kärbiste tegemiseks välja saata. Et kodanikel ka endil püsse leidus, tõusis sõjariistus linnaelanike arv üle 200. Arsenali arvest 27. veebr. 1700 nähtub, et komandandi käsul arsenalist 250 kodanikule ja saunikule 12 laengu jaoks laskemoona anti. Seega tohiks püssi alla kutsutud Kuresaare elanike arvu põhja-sõja alul 250 mehele hinnata. Nähtavasti selleks, et vahiteenistusest kõrvalehoidumist ära hoida, kästi magistradil linna meeselanike täpne nimistu koostada, milles oleksid üles märgitud suure gildi kaupmehed ühes poesellide ja sulastega, väikese gildi käsitöölised ühes sellidega, saunikud nende täiealiste poegade ja aadlimehed sulaste ja nende majades elavate saunikutega.

Kuresaare kodanike ja saunikute poolt teostatav vahiteenistus osutus kindluse kaitsmisel võrdlemisi väärtuslikuks. Sel põhjusel olid linnaelanikud ka maapealiku poolt 5. mail värbijate omavoli vastu välja kuulutatud patendis erilise kaitse alla võetud. Patendis oli mainitud, et saunikud teenivad juba kuningalt palga saamata vabatahtlikkude sõduritena ja olevat kohustunud kindlust ja linna oma vara ja verega kaitsma.

Linnaelanike püssi alla kutsumine oli loomulikult ajutise abinõuna mõeldud. Sõja puhul vajas kindlus alalist väljaõpetatud garnisoni. 22. mail Dahlbergile saadetud kirjas avaldas Örnklou kahtlust kodanike kõlbulikkuse üle garnisoni teenistuseks. Aeg näitavat, kas kodanikud mitte pigemini oma naiste juure ei taha jääda, kui kindlusesse asuda. Seni, kui otsekohest sõjahädaohtu veel ei olnud, elasid nad linnas oma perekondade juures. Alalise garnisoni suurendamiseks oli Örnklou juba aegsasti samme astunud. Nii pöördus ta põhja-sõja alul Axel Julius De la Gardie ja kindral Wellingeni poole nõudes neilt Saaremaale 300 jalasulast ja 200 ratsaväelast. Paistis aga, et sealt poolt abi saamiseks lootust ei olnud. Seepärast pidas Örnklou tarviliseks kohapeal 4—500 meest värbida. Heas usus garnisoni suurendamisele, oli maapealik, nagu eelpool nägime, kindluse viljatagavarasid aegsasti hakanud suurendama. Tõepoolest algasidki Saaremaal sõjaväeosade formeerimised ja sõdurite värbimised juba mai- ja juunikuus. Ometi selgus, et seejuures kõige vähem oli mõeldud Kuresaare garnisoni suurendamisele, vaid ümberpöörduvalt, ka kohalik Saaremaa ratsateenistuse ratsaväesalk liideti värbitud väeosadega ja viidi sügisel Saaremaalt mandrile.

Tunduvat muret tekitas Örnkloule ja komandant Pollile kindluse kahurväelaste vähesus. 48 kahuri ja 4 tulemõrseri jaoks oli ainult 5 kahurväelast. Siinjuures peab arvesse võtma, et Liivimaa kindlustes põhja-sõja lahti puhkedes üldse kahurväelaste puudus valitses. Muuseas juhiti sellele asjaolule ka rootsi sõjakolleeiumi poolt kindralkuberner Dahlbergi tähelepanu. Ringkirjaga 23. maist käskis Dahlberg kõigil Liivimaa kindluste komandantidel kahurite ja mõrserite käsitamiseks tarvisminev arv kahurväelasi ja kahurväehvit-

sere hankida. Puuduvate kahurväelaste ja ohvitseride arvu üle kästi Dahlbergile sellekohane teadaanne esitada.

Kuresaare kindluse kahurväe suurendamise üle oli kuningalt Örnkloule aprillikuus saadetud kirjas lubadus antud. Stokholmist lubati Kuresaare üks tubli kahurväejunkur saata ning kahurväelaste värbamiseks tarvilise rahasumma assigneerimiseks lubas kuningas riigikontori poole pöörduda. Samal puhul määras kuningas Örnklou poolt ette pandud R. Krankenhageni Kuresaare kahurväe lipnikuks. Tarviline arv kahurväelasi tuli aga koha peal värbida. Värbimisraha saatmine või korraldus vastavat summat kohalikust renteist võtta aga viibis. Selle asemel nõudis sõjakollegium, et kohalikust renteist riigi summad kiires korras Stokholmi saadetak. Kriitilises seisukorras viibides pöördus nüüd maapealik Dahlbergi poole, paludes tema korraldust, et 24 kahurväelase värbamiseks Kuresaare renteist vastav summa assigneeritaks. Et Dahlbergil selleks volitused puudusid, pidi Örnkloul endalgi selge olema. Selliste takistuste tõttu olid Kuresaare kahurväelased, keda peale seniste 24—30 meest vajati, veel augustikuus värbimata. Isegi nõuetavaid minööre ja tulistajaid, keda Riias ja Tallinnast Kuresaare jaoks nõuti, ei suudetud niipea muretseda. Garnisoni jalaväelasist ei olnud võimalik kahurväe juure ainustki meest määrata, sest neid oli isegi niivõrd vähe, et ühe valveposti kohta vaevalt 2 meest jatkus. Seega ei annud Örnklou energilised püüded 1700. a. esimesel poolel kindluse garnisoni ja kahurväe personaali suurendamisel vähimajdki tagajärgi, ning 50-mehelise garnisoni ja 5 kahurväelase kõrval tuli leppida linnaelanike poolt teostatava garnisoniteenistusega.

Nüüd jälgime Örnklou tegevust maa- ja rannakaitse organiseerimisel. Pika ranna kaitseks oli Saaremaal ainult 38 õpetamata ja puudulikult sõjariistus ratsateenistuse ratsanikku. Ratsanikkude varustamiseks ja väljaõpetamiseks ning uute väeosade formeerimiseks kulus rohkesti aega. Pika ranna kaitse oli suuremate väesalkadega raske, sest ei võidud teada, kus vaenlane maandub, pealegi asusid kaks kõige kardetavamad punkti — Muhu väin ja Sõrve poolsaar — üks teisest üle 100 kilomeetri eemal. Sel põhjusel kavatses Örnklou kõigepealt kohalikest maaelanikest organiseerida maakaitset. Vaenlase dessandi puhul pidid ümbruskonna mõisnikud ühes neile alluvate saksa käsitöölise ja talupoegadega püüdma vaenlast tagasi tõrjuda. Juba 13. veebruaril Dahlbergile saadetud kirjas mainis Örnklou, et ta 3—4000 talupoega, kus need usaldatavad on, püsside ja vikatitega varustatult igaks juhuks valmis tahab hoida. Järgnevalt veebruari päeval saadeti rida sellesisulisi teadaandeid maale laiali. 17. veebruari ringkirjas kästi mõisnikel ja rentnikel hea varustusega kuni järgnevate korraldusteni ühes oma saksa sulastega valmis olla. Superintendendil kästi kõigile maakirikuõpetajale kirjutada, et nad oma jutlustes talupoegi troudusele, ettevaatusele ja valvelolekule manitseksid ning soovitsid neil oma perekondade ja vara kaitseks püssidega varustatult

vaenlase vastu välja astuda. 21. veebruari ringkirjas kästi mõisnikel talupoegadele uuesti meele tulefada, et nad oodatava retke puhul püsside, piikide, „poolkuude“ ja pikalt seotud vikatitega valvel oleksid. Kõigi sõjariistu kanda jõudvate talupoegade nimistud tulid mõisnikel ja rentnikel koostada ja maapealikule saata. Hiljem kästi kirikuõpetajail sellised ka saksa käsitöölise kohta valmistada. Maakaitseväge ei võinud arvesse tulla võitluses suuremate regulaarväesalkadega, kuid teda võidi siiski hea eduga kasutada vähemaulatuslike rüüsteretkede tagasitõrjumiseks.

Samal ajal, kui maakaitse valmisolekuks käsk välja saadeti, kutsuti Saaremaa aadlilipp 26. veebruariks Muhu kiriku lähedal asuva suure kõrtsi juure õpusele. Ratsanikel kästi kohale ilmuda täie varustuse ning kahe kuu toidumoonaga mehe ja hobuse tarvis. Laskemoona tuli igal mehel 48 laengu jaoks kaasa võtta. Et aadlilipul ehk ratsateenistuse ratsasalgal ainustki ohvitseri ei olnud, määras maapealik kolm kohalikku aadlimeest: rittmeister Brandti, korporal Nolkeni ja korporal Sirckseni Saaremaa aadlilipu ohvitseriks. Siinjuures näeme, et Örnklou korraldused olid täielises kooskõlas sündmustega Riia all. Ainult jõudsid teated Saaremaale selle geograafiliselt eraldatud asendi tõttu võrdlemisi hilja. Veebruari keskel ratsateenistuse ratsanikke õpusele kutsudes ja maakaitseväge organiseerides ei olnud Örnklou veel teada, et saksid väed juba Riiga piirasid ja Liivimaa rüüstasid. Kobroni kantsi langemise ja saksilaste laiaulatuslike retkede üle informatsiooni saades pidas Örnklou kohe äärmiselt vajaliseks ratsaväge suurendada. 26. veebruaril väljasaadetud ringkirjas (Selleaegseid ring- ehk kihelkonnakirju saadeti igasse kihelkonda üks. Kiri tuli mõisnikel või rentnikel allakirjutatult naabritele edasi saata. Viimane järjekorras toimetab kirja tagasi maapealikule.) teatas ta Saaremaa rüütelkonnale, et arvestades ratsateenistuse ratsanike vähesusega, sellest kaugeltki ei jatkuvat vaenlase väesalkade tagasitõrjumiseks ja vahipidamiseks maal, eriti Muhu saarel. Seepärast tulevat aadlilippu 14 päeva jooksul kahekordistada ehk dupleerida, nagu seda juba varemaltki kindral-kuberner Sjöbladi ajal olevat praktiseeritud. Kahekordistatud ratsasõdurid tulid ratsanike pidajail täies varustuses märtsi keskel munsterdamisele saata. Samal päeval anti käsk ka seisuste dragunite andmise üle. Vana uususe järgi taheti neist 2 kompaniid moodustada.

Kuni dupleeritud aadlilipp ja dragunid tarvilisel määral varustatud said, tuli võitlusvõimelisem osa maakaitsevääst, nimelt ratsanikud, kokku kutsuda. Nii käsutati mõisnikud ühes neile alluvate saksa käsitöölisega oma hobuste, sadulate ja püssidega 4. märtsiks Kuresaare. Ühtlasi avaldati teadaanne, milles aadlinoormehi, kes varemalt sõjaväes teeninud, üles kutsuti vabatahtlikult sõjaväkke astuma.

Örnklou kalkultatsioonide järgi pidi tal märtsi keskel umbes 200 meest ratsaväge kasutada olema. Nüüd jälgime, kuidas kavatseti olemasolevate jõududega maad kaitsta. Nagu teada, oli kaitsetav rand võrdlemisi pikk ja sealjuures asusid kardetavamad punktid

üksteisest 100—130 klm eemal. Väikese väeosa, milline pealegi õppust vajas, kahte ossa jaotamine oli mõttetu. See tuli seega tervikuna kõige kardetavamasse kohta paigutada, täites ühel ajal vahiteenistuse ülesandeid ja võttes osa õppustest. Tekib küsimus, miks oli aadlipu kokkutuleku kohaks määratud just Muhu saar ja mitte Sõrve poolsaar, kus sõjahädaoht alul kõige ähvardavamana näis? See olenes teadetest vaenlase liikumise üle. Enne sõjategevuse algust äratasid saksid vägede liikumised Kuramaal Örnklous kartust dessandi võimaluse üle Saaremaale. Loomulikult võis vaenlast kõige enam Kuramaale lähemal asuvas Saaremaa osades, seega Sõrves, oodata. Kuulda saades aga vaenlase vägede koondumisest Riia alla ja ratsasalkade retkeist Võnnu, Volmari ja Lemsaluni veebruari keskel, pidas Örnklou nüüd Muhumaa kaitset tähtsamaks. Kuni meri oli külmanud, oli dessandi võimalus võrdlemisi väike. Ennem võis vaenlasi nüüd oodata üle Muhu väina jää.

Sõrve poolsaart ei mõeldud seejuures aga jätta hoopis kaitseta. Selle maakoha kaitset organiseeris Örnklou teisel teel. Juba 25. veebruaril teatas ta Jamaja ja Anseküla kihelkonnis elavaile mõisnikele, et nad Kuramaa talupoegi, kes olevat harjunud kevadeti tulema Sõrvele, kinni võtaks ja tema juure linna saadaks, sest ta kavatses neilt saksid vägede liikumiste ja kavatsuste üle teateid saada. Peamiselt oli selle korralduse põhjuseks kartus salakuulamise eest. Sama korraldus tehti ka rannavalvureile teatavaks, kästes viimastel hoolega kõiki randu valvata. Siiski oli juba veebruaris, seega enne jää sulamist, Saaremaa randades võõraid nähtud, sest 28. veebruaril anti maa-pealiku poolt uus korraldus Sõrve ja selle lähema ümbruskonna randade kaitseks. Nagu teadaandest nähtub, olevat Kuramaa talupoegi ja teisi võõraid inimesi Sõrvele ja teistesse randadesse ilmunud, kes hülgepüügi ettekäändel salakuulajatena toimivat. Nende maaletuleku ärahoidmiseks kohustati Tiinuse, Loode, Koltsi, Karki, Mõnto, Kaunispea ja Sääre aadlimõisate pida-jaid, Torgu, Tiirimetsa ja Lömala kroonumõisate rentnikke ning Salme kõrtsmikku, et nad oma ümbruskonna randadel kõigile kaugele ulatuvaile maaninadele kuivadest puudest ja hagudest kõrged tulepaagid üles seaksid. Ööseti tuli kroonu- ja eramõisatel iga tulepaagi juure panna valvureiks neli talupoega, kes üksteist öö kestes võisid vahetada. Eriti suur tulepaak tuli Pagila talu juure asetada. Niipea, kui merelt midagi kahtlast oli kuulda või näha, tulid valmisseatud puu- ja haohunnikud süüdata põlema. Samase märguande puhul pidid rentnikud ja aadlimehed oma valmisolevad talupojad koguma kokku ja püüdma nendega vaenlast tagasi tõrjuda. Valvurite kontrollimiseks kästi aadlimeestel ja rentnikel randadel ratsa ringi sõita. Valvurite poolt kinnivõetud Kuramaa talupojad tulid ülekuulamiseks saata linna.

Veebruaris oli meri veel kõvasti külmanud, milline asjaolu sõjaväe transporti ei võimaldanud. Märtsi alul aga läks ilm sulale ja 10. märtsi paigu tõusis tugev torm. Selle tagajärjel oli karta, et meri jääst vabaneb. Uuesti tuletati Sõrve mõisnikele ja rentnikele

nende kohustusi rannakaitse alal meeles, sest nüüd olevat eriti vaenlase kaaperlaevade maandumist karta. Rannakaitse inspekteerimiseks määrati Sõrvele Örnklou poolt leitnant Lindeberg. 14. märtsil sai litsentsivalitseja uue korralduse rannavalve üle rannavalvurite poolt, kusjuures ka maale tulnud võõraste kaasasolevad asjad, nagu kastid ja laekad, hoolega tulid läbi otsida ja kirjad avada.

Kartus saksid vägede maandumise üle vaibus Saaremaal vast ainult mai- ja juunikuudel väheks ajaks. Maikuus nimelt jõudis kindral Welling soome väeosadega Riiale appi ja surus sel ajal kindralmajor Paykuli juhatusel all olevad saksid Väina jõe taha. Umbes samal ajal saatis rootsi admiraliteet siinsete randade kaitseks mõned sõjalaevad. Need asjaolud kahtlemata pidid põhjustama väikese meeleeolotõusu. Sellega ehk on osalt seletatavgi asjaolu, miks Örnklou dupleeritud ratsateenistuse ratsanikkude ja dragunite andmise tähtpäevi nii kergesti nõus oli pikendada. Sellest optimistlikust meeleeolust ei jatkunud aga kauaks. Kui poola kuningas August juuli alul tunduvalt kõvendatud vägede ja piiramise kahuritega Riia alla jõudis ja Wellingu nõrgad väeosad tagasi tõmbuma olid sunnitud, langes ka Saaremaal meeleeolu uuesti. 27. juulil Kuresaare magistraadile saadetud kirjas teatas Örnklou, et poola kuningas oma väest 2000 meest olevat Liibavi saatnud, arvatavasti sihiga mõnes lähemas rannas maanduda. Seepärast kästi kodanikel Saaremaa

KOHVIK JA KONDIITRIÄRI

H. LAAS

TALLINN, POSTI T. 7, TELEFON 26-57.

Soovitan igal ajal värskaid ja väga maitsevaid torte, kooke, küpsiseid, Viini ja igasuguseid muid saiu.

Kompvekid šokolaad ja igasugused maiustused.

Alati saadaval tee, kohv ja karastavad jookid.

aadlilipule ja draguneile ning major Schwertenfeldi ühes toodud ja kohal värbitud draguneile niipalju kui võimalik kortereid muretseda. Saaremaa vallutamise kartus vaibus alles sügise poole, kui teated Travendahli rahust Daanimaaga ja Karl XII kavatsusest peatselt saksi-poola vägede vastu minna Saaremaal teatavaks said. Siis peeti seisukorda nii kindlaks, et kõik siin formeeritud väeosad, Saaremaa aadlilipp ühes arvatud, Saaremaalt mandrile viidi. Sõjaväelaste puudumisel oli maapealik sunnitud maksustamisele vastupanevate mõisnike vastu tarvitatavaks sõjaväeliseks eksekutsiooniks mandrilt sõdurid välja nõudma.

Vaenlaste tõeliste kavatsuste kohta Saaremaa suhtes puuduvad sellekohased andmed. Kindel oli, et ka rootsi admiraliteet siinset seisukorda vähe kardetavaks pidas ja randade kaitseks mõned sõjalaevad saatis. Nagu Örnklou kirjadest nähtub, pidid need Saaremaad vaenlase maandumise eest kaitsma ja kohalikke kaubalaevu rootsi sadamatesse saatma. Saaremaa randades nähti peamiselt kaht sõjalaeva: „Ölandi“ ja „Calmari“. Kapten Anckerstierna juhatusel oleva „Ölandi“ seisukohaks oli Sõrvemaal määratud. Sõjalaevade meeskondi tuli aga Saaremaal provianteerida, mis tunduvad raskusi tekitas, kuna samal ajal ka kindral Wellingu väeosadele ja Kuresaare kindluse tagavaradeks vilja ja muid toiduaineid nõuti. Samadel põhjustel tekkis hiljem Örnklou ja kapten Anckerstierna vahel tõsi-seid konflikte.

Veebruarikuus tegi maapealik rea korraldusi aadlikontributsiooni sissenõudmiseks ja sõjaväele toiduainete muretsemiseks ning 29. veebruaril sõitis ta Muhusse, nähtavasti selleks, et kohapeal seisukorraga tutvuda ja õppust juhatada. Oma asetäitjaks määras ta Kuresaare kindluse komandandi Polli. Määratud tähtpäevaks, s. o. 26. veebruariks, ilmusid ratsateenistuse ratsanikud Muhusse õppusele. Ülevaatusel selgus aga, et mitte kõik mõisad oma ratsasõdureid polnud veel välja saatnud. Nii puudusid need Paadla, Oriküla, Kellamäe, Loona, Kuusneeme ja Pilkuse mõisatest. Viimased kolm pidid kokku ühe ratsaniku andma, sest kolme peale kokku moodustasid nad ühe ratsateenistuse. Saaremaa ratsateenistuseks loeti nagu Liivimaalgi 15 adramaad, ehkki Saaremaa adramaa Liivimaa adramaast palju vähem oli. Mainitud mõisatele saadetud meeletuletusis nõuti korrapärase ratsaniku kõrval ka dupleeritud ratsaniku andmist. Viimased tulid hiljemalt 20. märtsiks välja saata. Nii korrapärasele kui ka kahekordistatud ratsanikele tuli nende pidajail täielik varustus kaasa anda. Aadlilipu ratsaniku mandri ja sõjariistade komplekt oli Kuresaare varustuskambris näitena välja pandud. 1697. a. Dahlbergi poolt Liivimaal maksma pandud korralduse eeskujul nõuti nüüd Saaremaa ratsateenistuse pidajail isegi telke ja moonavoori jaoks vajalisi tarbeid. Puuduvad püssid kästi mõisnikel Tallinnast muretseda.

Et nii dupleeritud ratsanike kui ka dragunite andmise tähtpäevi alatasa uuendati, oligi 38 mehest koosnev aadlilipp 1700. a. esimesel poolel peaagu ainukeseks Saaremaa kaitsevääks. Seegi väeosa ei olnud täiesti võitlusvõimeline, sest mõnede enam-vähem

juhuslike asjaolude tõttu puudus enamikul ratsanikest vastav varustus. Mõisnikud olid oma ratsanike karabiinid ja püstolid Riias ning rinnakaitsesid Stokholmist välja tellinud. Neid ei olnud aga võimalik nii pea kätte saada. Varustuse muretsemine oli rittmeister Carl Adam Stackelbergi hooleks jäetud ning varustuse raha tema kätte antud. Et varustuse kohale toimetamine juba mõned kuud viibinud oli, ähvardati Stackelbergi vastutusele võtta. 5. juunil kirjutas Örnklou selles asjas Dahlbergile paludes teda rittmeister Stackelbergi, kes sel ajal Riias viibis, mitte enne Riiast välja lasta, kui ta Saaremaa aadlilipu varustuse ära on saatnud. Võib olla, et Stackelberg siinjuures tõesti hooletu oli, kuid õigem põhjus peitus vististi asjaolus, et Riia kaupmees Kohl, kellele tellimine oli antud, sõjategevuse tõttu varustust Saaremaale saata ei saanud. Osa sellest oli ta hiljem koguni maha müünud. Et varustuse ärasaamiseks mai- ja juunikuus soodus aeg mööduda oli lastud, oli Saaremaa aadlilipp veel oktoobri keskpaigas, mil viimasele käsk oli antud mandrile armee juure marssida, sõjariistuta.

Dupleeritud ratsanike ja dragunite andmisega viivitati kuust kuusse, ehkki Örnklou neid juba 16. märtsiks kokku saada lootis. Et aadlimõisad dupleeritud ratsanikke antud terminiks välja ei saatnud, ei leidnud Örnklou teist väljapääsu, kui tähtpäeva 1. maini pikendada. Sellekohane teadaanne tehti rüütelkonnale, kes sel ajal nähtavasti koos viibis, maamarssal Vietinghofi läbi 22. märtsil teatavaks. Näib, et rüütelkond ratsateenistuse suhtes eitavale seisukohale asus, sest järgmisel päeval ilmus Örnklou juure rüütelkonna saatkond, paludes sõja puhul pealepandavate erakordsete kohustuste ja maksude vähendamise kõrval ka dupleeritud ratsanike nõudmise tagasivõtmist. See käivat mõisatele üle jõu. Oma vastuses tuletas maapealik meele, et kahekordistatud ratsateenistuse ratsanikke juba varemmailgi sõjaaegadel on nõutud. Seda mäletavat veel mitmed vanemad mõisnikudki. Selline korraldus olevat alati täitmist leidnud. Seepärast ei saavat ta oma nõudmistest, mis ainult maa ja kindluse kaitseks on ette nähtud, loobuda ning ratsanikud tulevat 1. maiks välja saata. Nähtavasti kauplesid mõisnikud Örnklouga ratsateenistuse dupleerimise pärast veelgi edasi, sest 6. aprillil teatas viimane, et ta ratsanike andmise tähtaega 27. maini on pikendanud. See pidi nähtavasti viimseks terminiks jääma, sest selleks ajaks kästi C. A. Stackelbergil ka varustus kohale muretseda. Korraldused ratsateenistuse kahekordistamise ja dragunite andmise üle oli Örnklou esialgu nähtavasti oma algatusel teinud, sest alles 23. aprillil saabus kuningalt sellekohane käsk.

Samalaadilised takistused tulid esile dragunite andmisel. Ka dragunid tulid esialgse korralduse järgi 16. märtsiks välja saata. Dragunite arv oli sel viisil seisuste peale ära jagatud, et rentnikud iga 20 adramaa kohta 1 draguni olid kohustatud välja saatma. Kirikuõpetajailt nõuti igast kirikumõisast 2 dragunit. Kuresaare linna dragunite arv oli 30 peale määratud. Neist tuli magistraadil ühes aadli- ja osa kodanikuperekonnadega 14 ja suurel gildil 16 meest anda. Riigiametnike draguneid nõuti alles sügisel. Teadaannetele olid

draguni varustuse nimistud juure lisatud, et eksiarmist ära hoida. Käsu saanud, sattusid dragunite andjad ärevusse, sest peeti seda üle jõu käivaks. Korduvalt pöörduti selles asjas maapealiku poole, kuid sellekohased kaebused jäid peamiselt tagajärjetuks. Ainult kirikuõpetajailt leppis Örnklou 2 asemel ühe draguniga. Dragunitegi andmise tähtpäevi tuli korduvalt uuendada. Uuteks tähtpäevadeks määrati 1. mai, 27. juuni ning, kuna ka dupleeritud ratsanikud veel välja polnud saadetud, määrati korrapärase ja dupleeritud ratsateenistuse ratsanike ning dragunite andmise tähtpäevaks 15. juuli.

Vana kombe järgi kavatseti seisuste dragunitest 2 kompaniid moodustada. Örnklou kalkulatsiooni järgi pidi nende arv 120 meheni ulatuma. Dragunikompaniide asutamiseks puudus aga mai lõpul veel kuninglik resolutsioon. Alles 19. juunil määrati kahele kompaniile vastav arv ohvitseri.

Nii selgub, et Saaremaa maapealiku Peer Örnklou püüded kaitseväge suurendamiseks 1700. a. esimesel poolel positiivseid tulemusi ei annud. Siinjuures ei võidud ometi nõudeid ratsateenistuse dupleerimise ja dragunite andmise üle liig rasketeks lugeda, sest hiljemini olid kohustused sel alal tunduvalt raskemad. Näiteks nõuti juba augustikuus rentnikelt iga 15 adramaa kohta 2 täielise varustusega dragunit ning järgnevat aastail tuli Saaremaalt äraviidud väeosade asemele, mis lahingutes hukkunud olid, siin täiesti uued väeosad formeerida. Ainult pika rahuaja järele võisid sõja puhul

pealepandud erakordsed kohustused liig rasketena tunduda. Seepärast püüti neile nii palju kui võimalik vastu seista. Juba esimestel sõjakuudel peeti võimatuks meeste- ja viljanõudmisi täita. Sama aasta sügisel aga pidid mõisad juba, nagu Örnklou kirjavahetusest nähtub, täiesti ruineeritud olema. Ometi ei võinud olukord kaugeltki nii tõsine olla, sest teame, et sama kehva põllupinnaga maakond veel 10 sõja-aasta kestes suutis rootsi sõjaväe toiduainetega ja meestega varustamise raskusi kanda, olles peale selle, kui Eesti- ja Liivimaa vene vägede poolt täiesti paljaks olid rüüstatud, koguni üheks tähtsamaks mandri garnisonide ja kaitse-salkade varustamise baasiks.

Saksi vägede Saaremaale tungimise kartus osutus asjatuks. Võimalik, et sakslasliidse säärased kavatsused puudusid, teisest küljest tegid selle õnnestumise küsitavaks Riia lahes ja Saaremaa ümbruses ristlevad rootsi vahilaevad. Saaremaa kaitsejõud aga oleksid vaevalt suutnud sellekohaseid katseid takistada. Ehkki Örnklou oma kohustusi maa kaitsmise alal tõsiselt võttis, ei talitanud ta sellises kriitilises olukorras, milles Saaremaa arvati olevat, küllalt kõva käega. Seisukord ähvardas tal üle pea kasvada. Sügisel kaebaski ta korduvalt L. kindralkubernerile, et mõisnikud vastu panevat ja tema korraldusi ei täitvat. 1701. a. ametisse määratud uus maapealik Mannerburg oli ses suhtes Örnkloule täieline vastand, viies oma korraldused suure valjusega läbi.

A. Soom.

Tartu Majaomanikkude Pank.

Tartus, Suurturg 7.

Oma majas.

Pank võtab raha hoiule ja maksab ajakohast protsenti. Annab laenusid ja toimetab kõiki panga ülesandeid.

Äriseis 1/XI 1930 . . Kr. 3.181.692.49.

Üldlääbikääik 1/I—1/XI " . . " 23.500.184.55.

Panga liikmeteks on majaomanikud ja põllumehed.—

JUHATUS.

Richard Roh'i jutustus Eesti minevikust

See oli aastal 1678, kui Meremäe mõisa asus Guido von Schlafberg, kes seni Saksamaal oli elanud.

Ei olnud midagi iseäralikku selles, et uusi mõisnikke hulgana Eesti- ja Liivimaale hakkas valguma. Vägev Rootsi riik sattus kuninganna Kristine valitsusel suurtesse rahalistesse kitsikustesse. Ainukese kiire rahamuretsemise võimaluse nägi Kristine Liivimaal olevate riigi rendimõisate päriseks müümises. Sellekohasele kuulutusele tõttas Balti aadel hulgana Stokholmi ning ostis senised rendimõisad endale pärisomanduseks. Ka Guido von Schlafberg tõttas Rootsi pealinna, et oma senist rendimõisat päriseks osta. Kuigi tal ka Saksamaal oli oma mõis, kolis ta ülalmainitud aasta kevadel Eestimaaale, selleks olid tal erilised põhjused.

Ümbruskonna pärisrahvas ei tekitanud niisuurt huvi Guido von Schlafbergi ilmumine, kes juba varemalt siin mõned suved oli viibinud, kui just asjaolu, et ta ilmus abiellununa, ühes abikaasaga.

Missugune on uus mõisaproua, ilus, inetu, hea või halb? küsiti.

Kaua imetles ümbruskond uue mõisaproua õrna, peent ilu, kuid pidi varsti näha saama ingel-iluduse karmi kätt ning halastamatut südant.

*

Põuased ilmad püsisid.

Hommikul oli taevas peakohal helesinine, kaugused silmapiiril, metsavöötide kohal olid kahvatud, tuhkjashallid. Kauged metsad paistsid klaasselges õhus ebamäärased, kontuuritud otsekui mingid hallid lainetavad pilveribad, paisudes vahel laiadeks sakilisteks rüngasteks, vahel kitsa musta niidina tõmbudes kokku. Keskhommikul hakkasid metsade tagant ilmuma tõelised pilved, lumivalged haprad rünkad ujusid aeglaselt üle taeva. Keskpäeva paiku tihenes pilvede jooks, kuid need olid kuivad pilved, vihma nad ei annud, ka kõrvetavat päikest ei katnud nad, ning õhtuks oli taevas jälle sügavalt tuhkjashall, pilvitu, isegi

loojeneva päikese veretus uppus, tuhmus sesse liikumatusse klaasselgesse sinetusse.

Ning kuumus oli väljakannatamatu. Vaevalt kadus hommikuse kaste jahedus, kui soojus algas järjekindlat tõusu. Keskpäeval oli palavus otsekui tulikuum leil, sest ka ühtki karastavat tuulehoogu ei puhunud. Soojus oli õhus otse näha ning lasus tummana, surmvaiksena kõrbenud maal. Liiv teedel oli tulikuum, taimed närtsinud, õhk virvendas soojusest ning lumivalged pilvelagled vajusid aeglaselt kõrguses. Siin-seal silmapiiril keerlesid mustad suitsusambad ning hõljusid tuuletus õhus laiade pilvedena. Põlesid metsad ning rabad. Maa pärisrahva hüttide õlg- ning samblakatused olid pulber-kuivad ning süttisid vähemastki sademest või isegi päikese tulikuumast kõrvetusest. Põlesid hooned, paisates liikumatusse õhku suitsu ning nõge. Sagedasti ei suudetud isegi elajaid laudast päästa, sest kodus olid ainult vähemad lapsed, kuna kõik töövõimelised olid heinaaja tõttu mõisas teol. Orjad töötasid mõisa niidul, ainult takused püksid jalas. Pruuni keha mööda nõrgus ojadena higi. Kiirevais seelikuis naisteolisi langes meelemärkusetult saadude kõrvale maha. Nõrgemad ei kannatanud sellist palavust. Kuid kubjas ja kilter käisid niidul ringi, peas laia äärega õlgkübarad, valge rüüd üle, ning sundisid kurjalt orje taga. Nõrkejaid karastati külma vee ning söimuga, mõneminutilise puhkuse järele sunniti uuesti tööle. Hein oli kuiv ning töö edenemine jõudsasti. Talupoja enese niit pidi järke ootama, kuigi sealt pärast enam muud saada ei olnud kui kõrbenud kulu.

Meremäe mõisa pärnade ning tammede villu uppuva härrastemaja aknad olid kinni ning varjatud tihedate raskete eesriietega. Härrastemaja varjupoelses küljes, jahedas poolhämara saalis istusid pehmetes toolides Guido von Schlafberg ning Gottlieb Menschlich, vaimulik. Nende ees, kaunil sametvaibalisel laual lebasid elevantiluust malendid lahingseisukorras. Laual seisis suur hõbekannu täis jahedat, äsia jääkeldrist toodud vahul kobrutavat õlut, mida mõlemad aeg-ajalt rüüpasid.

Guido von Schlafberg oli vajunud pehmesse tooli, pehmetes valgetes kingades jalad oli ta mugavasti asetanud risti ning vahtis nüüd mitte midagi mõeldes lakke, terve ta lai nägu ühes tugeva suure ninaga oli pöördud üles.

Teiselpool lauda istuva vaimuliku musta voldilise rüü rinnal sädeles kullast rist. Vaimuliku lõug oli rinnale vajunud, ta tõmmu, mustajuukseline pea oli käe najale toetatud ning ta näis süvenenud olevat malelaua asetseva probleemi lahendusse.

Äkki tõstis vaimulik pilgu, kohendas end istmel ja küsis:

„Sõber Guido, oled sa juba kuulnud värskemaid sõnumeid Stokholmist?“

„Mõtled sa trooniküsimust?“ vastas Guido von Schlafberg endiselt hooletult lebama jäädes. „Jah, olen kuulnud. Nagu nii on kuninganna Kristine valitsus riiki tublisti nõrgendanud. Aeg oligi saada uut, kindlakäelist valitsejat. Kuna meie- ja kogu Liivimaa praegu kuulub Rootsi riigile, olles mõisate päriks ostuga jõudnud jällegi kindlale seisukohale, pealegi võib ainuüksi Rootsi riik pakkuda kaitset Poola jesuiitide ning pealitungiva katoliku usu, samuti Vene barbarite vastu, siis ei jää meilgi muud kui soovida Rootsi riigile aina pikka iga. Schach ratsamehega!“

„See oli minugi arvamine,“ lausus vaimulik heites pilku uuele olukorrale malelaual. „Tänu riigikassa halvale seisukorrale ning kuninganna Kristinele, saime laenumõisad päriks, sama kehva riigikassa ning Kaarel XI teene on, et neist jälle ilma jääme. Uue valitseja reformid on sihitud meie vastu. Muidugi ei maksa meil enam unistada Privileegium Sigismund Augustist, see on juba vajumas ajaloo hämarusse, peale Sigismund Augusti enese pole ükski valitseja seda tunnustanud, see kulda-väärt õiguskiri on meie aadlile kadunud, aga mõisate päriks ostmisega võitsime tagasi paljud oma vanad ajaloolised eesõigused ja oleme võinud neid rahu kasutada juba tüki aega. Kuid nüüd näib olevat ka sellel lõpp. Kõige viimased sõnumid räägivad riigipäeva otsusest, mis Kristine riigikassa parandusviisi pillamiseks tunnustab ning meie nüüdsed pärimõisad uuesti riigi omaks otsustab võtta, minnes tagasi endise laenusüsteemi juure. Nagu kuulda, astuvat uus valitseja ise mõisate tagasivõtmise etteotsa.“

„Võimatu, võimatu,“ lausus Guido von Schlafberg end sirgu ajades. „See on ju otsekohene õiglustunde jalge alla tallamine. Mitekindne riisumine. Esiteks 1561. a. lepingud, kui Tallinnamaa rüütelkond end Rootsile müüs, ja nüüd siis praeguse ostu maksvusetuks tunnustamine. Olgugi, et riik raskustes, see ei õigusta veel petmist ega röövimist. Olen kin-

del, et seda reformi läbi ei suudeta viia. Kogu rüütelkond astub sellele vastu ning saab seda kõigi abinõudega takistama pidades kinni oma ajaloolistest eesõigustest?“

„Rahulikult see asi ei lahene,“ arvas vaimulik, kaitstes oma kuningat valgelt mustale ruudule tõstes, „sest Kaarel XI rehkendab väga vähe aadli soovidega. Liivimaa lõuna-osas ongi alatud mõisate tagasivõtmisega. Sealne rüütelkond on tulivihane ning teeb ägedat kihutustööd praeguse kuninga vastu. Oma sealseilt kolleegelt saan selle uie teateid, ning nagu näha läheb asi aina pinevamaks. Kas tead, kes on asunud kuninga vastaste etteotsa?“ vaatas vaimulik uurides lossihärra otsa. „See mees on Albert von Patkul.“

Guido von Schlafbergi loidudesse silmadesse valgus elu, põskedesse kahvatust.

„Nüüd on sinul raske ühineda tarbekorral kuninga vastastega,“ jatkas vaimulik. „Üldse oleks su seisukord julgem, kui poleksid nii mõttetult naist võtnud, õigem röövinud. Siinsete rahutuste puhul pole sul kuhugi põgeneda, ka Saksamaale, kus su ebatavalise naisevõtu tõttu vaenlased ning pahandatud naisesugulased ees. Sinu sealne võistleja Albert von Patkul ning Sophie vend olevat sulle verist kättemaksu töötanud. Ja lõpuks võib ka mul pahandusi tulla, et sind siin vastu seadusi laulatasin. Ning von Patkulil on mõju. Isegi Vene vürstidega on ta liitlane, kuna ta mõisa kaotuse tõttu oma eluülesandeks on teinud Rootsi riigile kätte maksa. Sinu käik.“

Guido von Schlafberg tõukas malendid kokku, jõi söömu kannust ning lausus:

„Pole enam huvi mängida. Von Patkuliga pole mul kunagi soovi liitlane olla. Mingi pääsetee peab muidu leiduma, ja lõpuks võib ka jääda riigi vasalliks, kuna Saksamaa mõisa valitseja hoole jätan,“ ning ta jõi januselt ligi pool kannu tühjaks. „Seda asja mõtlen veel.“

„Aga üldine seisukord,“ jatkas vaimulik, „on kartust äratav. Ka talupojad ei jää passiivseiks. Nendes on vanad ebajumalate juured alles, sügaval, alateadvuses kummardavad nad vanu jumalaid, seda raskete õnnetuste, loodusnähtuste puhul. Nüüd on nad põua pärast kergesti ärritatavad. Korra peab valju hoidma, et nad hinge tõmmata ega mõelda ei saaks, muidu tuleb pahandusi... Neil olevat oma õpetajad, kes salaja väärjumalat kummardavad, neljapäeva õhtuti, paludes vihma. Suur võib olla Issanda meelepaha nende paganate pärast. Olen kuulnud ühest teomehest, Sillaotsa Andresest, mehest, kes ei ole väärt kandma ristiinimese nime, sest ta olevat peaaegu nõid. On sul teateid selle talupoja kohta?“

Lossihärra ei vastanud. Ta pea oli vajunud kukla, põskedel lainetas õllepuna, ning veidi

avatud suust kostis vilistamise taoline norskamine.

Vaimulik naeratas mõrudalt, tõusis ja lahus saalist.

Vaimulik sammus aeglaselt läbi härraste-maja aia. Hetekollane kruusatatud tee viis viljapuude alt läbi, aia vilumasse ossa — parki, kus puude alla olid seatud pingid, kollased jalgrajad hargnesid jämedate pärnade ning tammede vahel. Aia lõpus viis jalgrada üle sillakese, mis oli ehitatud ojale, mis voolas pargis olevast tiigist aias olevasse tiiki. Ojakese kaldal sirgus topsakas pöösastik, pöösastes rippusid uimastavalt lõhnavad õied ning mesilased sumisesid seal. Oja ümber lokkas roheline muru, millel kollaste tärnidena painduvate varte otsas rippusid võilille õie sagarad. All kivide vahel voolas hõbeselge elustav vesi. Vaimulik istus sillakesel olevale pingile. Ojakese vulinast kostis korruga üle hõbeselge naisehää, mis kaunis lähedal pöösaste taga ütles vigases eesti keeles:

„Kas sina ei puhkama vahel?“

„Täna, paruniproua, see töö ei ole raske,“ kostis tüse mehenääl.

Vaimulik painutas pöösad ettevaatlikult kõrvale ning nägi teispool ojakaldal sillakesest ainult mõnekümne sammu kaugusel paruniproua Sophie von Schlafbergi nõjatuvat vastu puutüve. Puu kõrval küürutas maas üks eestlane, teomees, mingi töö kallal. See oli mingi pajuvitstest punutud tool, kiik kahe puutüve vahel, mille paruniproua laskis punuda, nii et kiigel lebades aegajalt sai kasta jalgu ojakese külma vette. Ning tooli punuja teomees oli Sillaotsa Andres, sama, kellest kui väärjumala preestrist räägiti. Teda tunti külas parimana korvi- ning toolipunujana. Mees põlvitas puu all, ta laiades pruunides kätes paindusid vitsad, neid üksteisest läbi põimides. Ta allapainutatud peal vajusid rasked mustad juuksed otsale, laial pruunil kaelal särasid higipisarad. Kuub oli maha visatud, särgikäised üles kääritud. Pruunide käevarte naha all mängisid tugevad lihased, otsegu väikesed rotid, paisudes ja liikudes. Mehe olekus oli midagi tõrjuvat, pahurat liigutustes, millega ta vitsu käsitas ning tasases nohisemises peitus viha.

Ingel-iludus aga seisis naerataval näol, valges õrnas näos sädelesid tumedad silmad, süsimustad juuksed ümbritsesid väikeste kiharate lokkidena valget otsa, väikese lõua ja kitsa suu ümber heljusid pehmed jooned, bluisi-kaelusest paistis tükike sametvalget kaela, millel joonistusid uduselt üksikud sinakad sooned. Paruniproua kandis punast kleiti, mille alt paistsid väikesed lakksäärtega ratsasaapad. Väikesed valged käed vibutasid alatasa ratsapiitsa, pekstes sellega rohukõrsi murul.

„Andres,“ lausis paruniproua. „Mina kuulnud, et sul üks teine Jumal olema. See Jumal see suur kuiv saanud? Kas olema nii?“

Andres mõtles tükk aega ja lausis siis pead tõstmata:

„Õpetaja ütleb, et üksainus Jumal on, ja eks see siis saada nii kuiva kui vihmagi.“

„Aga sina rägima ka omast Jumalast,“ ei jätnud paruniproua. „Ära kartma, ma niisama küsima, mul ükskõik missugune Jumal. Mina sulle armuline olema.“

Andres aga nohises ja vaikis oma Jumalast, kellest ta oli kuulnud isalt, kes oli suur oma jumalatetarkuses. Haldjaid olid puud ja pöösad, metsad ja laaned täis. Igal inimesel oli haldjas, kes pärast surmaga elas. Pühadesse saludesse maeti inimesed. Aidas oli jumalate vakk, kuhu ohverdati küvil ja lõikusel. Oli pikse- ja välgujumal, oli külvijumal, oli surmajumal. Tondid ilmusid sügisel, mardused ulusid surma kuulutades. Vähe on mees Andresel isa kombeid, usutalitusi, mis olid õnneks majale ning aitajaks ohtude vastu. Paremm neist mitte rääkidagi, võõras ei saaks neist aru.

Andrese kaelal voolasid higinired. Paruniproua pühkis naerdes oma ratsapiitsaga üle mehe kaela ja ütles:

„Puhkama ometi. Mina sulle armuline olema, sulle kergem töö andma, nüüd puhkama ka,“ ning istus ise Andrese kõrvale murule, patsutas selle turjale ning kõneles naerdes:

„Sina suur kui karu, sinul suur jõud olema. Aga sina suur karu häbelik olema. Ära häbenema, mina sulle armuline olema,“ ning paruniproua näpistas jällegi naerdes mehe pruuni käsivart.

Mehe pea langes norgu.

Paruniproua aga rääkis edasi, pinguli tõmmatud vibuõõ ärevil:

„Oh sina suur rumal karu, oh sina loll karu!“ ning juba tõusidki kaks valget kätt ja peened sõrmed vajusid mehe juustesse, et neid sasida. Naise silmades näis peituvat midagi meeletlikku, midagi ennastunustavat, midagi kardetavat, äkki lahtiprahvatavat, kui ta silmad veelgi naeratada püüdes mehe omi otsisid.

Mehe mällu aga kerkis pilt teisest naisest: saledast, sitkest, kellel sinised silmad ning sädelev juus. Kerkis mälestuspilt kodutarest, metsade, soode taga, liivasel nõmmel, mändide vahel, tareke, aiad, põllud, igal õhtul väraval vastutulev naine Hilju, käekõrval esimesi sõnu leelutav poeg, süles rinnalaps. Ning esimene kohtumine Hiljuga. Jaanituli. Tants. Ühine tee. Ning lõpuks selgena, otsekui praeguse võrdlusena, nägi tõusvat samuti kaht kätt, pruuni, sitket, sasima juukseid, ning tuttav hää sosistas: „Ainult minul luba nii, ära

iaalgi teistel...“ „Ainult sinul.“ Ning sellest õhtust kuulusid nad teineteisele.

Otsekui unest ärkas mees.

Hoolimatuna haaras oma kaela ümbert valged õrnad käed ning tõukas karmina eemale, ise pomises:

„Tulitöö...“)

Välkkiirelt hüppas paruniproua maast. Hirmus grimass kiskus kauni näo virilaks. Väikesed käed tõmbusid rusikasse, suu otsis sõnu. Äkki kummardus maha, haaras ratsapiitsa ning hele löök laksatas üle mehe turja, nii et see raugana küüru vajus, oodates uut hoop. Nüüd pääsesid sõnad — saksa- ja eestikeelsed needed. See oli kaebus, nutt enese pärast, pime naiselik viha mehele, kes teda julges mitte tahta. Lõpuks pöördus äkki, viskas pea üles, ning kadus puude vahele, tardunud pisarad silmis.

Vaimulik pingil naeris poolkuuldavalt enese ette. Ah, sellise naise on toonud sõber Guido endale Saksast! Vaene mees, kadunud mees! Hahhaa! Pooeldi röövitud naine, toodud vastu vanemate tahtmist, Albert von Patkuli äralipanud armuke! Ega ainult sellega! Isegi duellile olevat see naine ässitanud oma ebasõjamehelikku meest Albert von Patkuli, Liivimaa parima püstolilaskja ning vehklejaga. Ainult sellise naise mõjutusel jättis Guido von Schlafberg oma Saksamaa mõisad, põgenedes armukesega siia kaugele Tallinnamaale, et siin laulatatud saada, kuid sellega põletades enda taga silla Saksamaale. Ning praegune poliitiline olukord võis neid ka siit pillutada, kui Albert von Patkul oma haavatud uhkuses mõtleb kätte maksa ning Rootsi vastu mässu õhutamises ka Tallinnamaale ilmub. Säärane naine — vaevalt mõni kuu abielus ja siin, kuid tahab juba rikkuda abielu orjaga, teomehega, elajaga!

Vaimulik naeratas kibedalt. „Naine on kuradist,“ mõtles ta ning sammus aeglaselt pargi kollast rada pisikesse kabelisse, et pida da palvet.

Järgmisel õhtul, kui Andres jälle läbi pedastiku tuttavaile kodunõmmedele astus, mis ta hurtsiku ümber laiutusid, ei näinud ta ootavat väraval Hiljut, poisike käekõrval, rinnalaps süles, nagu sel tavalisest oli kombeks tötates Andresele väraval vastu.

Kojas, kolde ees, leidis naise küüruvaju nuna nutvat.

Mehe pärimistele ei annud naine mingeid seletusi, viis vaid mehe hämara kambri tagumisse nurka, kus Andrese silmad pikapeale seletasid mingit pehmet padjakest, millel lebas alles pime ja poolpaljas, must, hiljuti sündinud kutsikas.

*) Vanad eestlased põletasid abielurikkuja. Tulitöö — tuleväärne töö.

Läbi nutu ja hädalduste selgus naise justust lõpuks niipalju, et päeval käinud siin mõisaproua ja mõisa toatüdruk ning toonud selle kutsika Hiljule imetamiseks, kuna mõisa „Dianal“ kutsikaid niipalju, et kõiki ei jõudvat toita, Hilju võivat rinnalapse kõrval teise rinna otsas väga hästi ka kutsikat imetada. Ähvardatud suurte karistustega, kui kutsikas peaks nälgima või mitte küllalt hästi hoitud olema.

Andres muutus tulivihaseks. Pimedas kambri marssis edasi-tagasi, käed rusikas ning kokkupigistatud hammaste vahelt langesid hirmsad sajatused. Vihahoos virutas jalaga nurgas lebavale kutsikale. See väaksatas haledalt, nagu mingi ohkamisena suri pikkamisi noore kutsika vingumine.

„Oh Jumal, Jumal!“ nuttis Hilju valgustades põleva peeruga nurka, kus valgele padjale oli valgunud kutsika ninast lai vereriba, ning väike koerake lebas elutuna, kuigi pehme õrn keha oli veel äsjasest elust soe. „Mis suure õnnetuse sa jälle meile kaela töid, ei seda mõisaproua jäta, oh taevas küll. Me oleksime võinud teda niisama lehmapiimaga joota. Isand-Jumal, mis nüüd küll saab! Aijah, oiajah!“

„Vait!“ käratas Andres vihast värisevana ning põrutas oma jalaga, otsegu suure tampnuiaga vastu põrandat, nii et hurtsik värises.

Le Locle Schweiz
Asutatud 1826. a.

A.-S.

H-y Moser & Ko.

Pikk tänav 19, kõnetraat 22-67.

soovitab

rikkalikemas valikus

tasku- ja kaeuure maailmakuulsast
H-y Moser & Cie vabrikust Le Locle
Schveiz.

*

Seina-, laua- ja äratuskelli, kette ja
käevõrusid, kuld ja plaqué.

*

Parimat rootsi kristalli.

Et Hilju esimene kord oma abielu kestes meest säärasena nägi, ei osanud ta muud teha, kui kobis nuuksumist alla surudes koldele, pliidi ette.

Kui Andres pisut rahunes, astus ta aita, otsis viljasalvede vahele peidetud tolmuse kastikese. Kastikeses oli vahast voolitud kuju, mille aetas kummuli käänatud viljavakale. Lõpuks süütas kuju ette vahast küünla. Kol-lane leek värises, vabises ning heitis pikki lai-netavaid varje aida pruunidele tolmustele sei-napalkidele. Madalas mustas laes kiikusid suured jahused ämblikuvõrgud ning krabinal jooksid kusagil nurgas hiired. Viljavaka kō-narlisel põhjal kõverdus soojusest peenike kol-lane vahaküünal ning lookles kui uss.

„Saagu, saagu, ma sajatan,
tulitöö kord tabajada,
häbemäatul halvad päevad,
teotajal tuhat tüli.
Pikker pilvist põrutagu,
Tooni tulgu tabamaie,
Taara taevast tõtta'negu
karistusta kõlvulista
kurjal koju kandemaie.
Kui kõik palved asjatunud,
tulitöö jääb tasumata,
häbematu õnnel elab,
siis'ap teida,
minu isa-isade jumalad,
viimast korda kumardelen,
vägevam siis võõras Jumal.“

Nii pomisesid põlvitava mehe huuled, ning sitked, puujuurtena kanged ning tugevad käed sirutusid vannutades kollasele kujule vastu.

Järgmise päeva keskhommikul läks And-

res mõisa, kaasas surnuks löödud kutsikas, ning palus kokkusaamist prouaga.

Kui proua kööki astus, tervitas Andres, viskas kutsika proua jalgade ette ja ütles:

„Armuline paruniproua, siin on teie kut-sikas!“

Proua jahmatas, seal tõmbusid ta käed jälle rusikasse, võimetu viha pahvatas ta sil-mis põlema. Puruks, otse siinsamas, oleks ta tahtnud tampida selle talumehe, keda ta ometi endast üle tundis olevat, pärast eilset juhtu-mit, vaimus üle olevat ka siis, kui ta ta kas tappa või puua oleks lasknud. Ning mehe rā-hulik-kartmatu olek ärritas paruniprouat küm-nekordselt. Kassina oleks ta hüpanud talle kõrri, et aga hävitada maapinnalt meest, kelle liikumine, kelle olemine juba, tuletas meele proua hirmust haavamist, mis seda suurem, et see tuli orjalt, harimatult, peaaegu koeratao-liselt mehelt. Hullumeelses, pimedas vihas ki-sendas ta Andresele:

„Kasi-i-i välja'h!“ ning jooksis ise lossi sisemistesse ruumidesse.

Andres ei jõudnud kaugele, kui talle jä-rele jooksis mõisa kubjas ning mustavurruline õela naeratuses vahimees. Need peatasid And-rese ning sidusid ta käed.

Pea oli kohal ligi kümmekond mõisasulast, proua ise seisis salga juures, silmis veelgi met-sik hullumeelne vihatuli, kogu ta väike õrn keha värises tulikuumale ilmale vaatamata ot-segu palavikus, väikesed valged käed kramp-likult rusikasse tõmmatud.

Ning nüüd algas metsik töö. Andresel tõmmati särk seljast. Ta veeti pargi ääre kahe üksteisele ligistikku seisva haava alla, kuhu ta paljana tugevate köitega kinni seoti, kahe halli jämeda tüve vahele.

Ümberringi kogunes uudishimulikke mõisa-teenreid, kes põneval näol vahtisid algavat etendust. Haabade ladvus aga kahisesid põuast koltunud lehed, mõni üksik langes krabisedes alla.

Õela naeratuses must vahimees, mingi kalmõkk, tatarlane, mõisa kauaaegne teener, härrastel toodud kustki Venemaalt, teritas haljast pikka nuga, torkas selle otsegu proo-vides haava halli tüve, et järgmisel momen-dil tõmmata Andrese pruunile seljale pikka verist riba... Nüüti nahka piitsadeks, millega õelat sõnakuulmatut orja peksta...

Iga valutukse Andrese paljal verisel ihul näis ikka veel pärani silmil vahtivale mõisa-prouale pakkuvat ääretut mõnu, rahuldust. Andrese pruun tugev selg rappus valukrampi-des, lihased vabisesid pingutusist, kuid jäme-dad kõied lõikasid ihhu, punaseid valutavaid voolmeid järele jättes. Kinnipigistatud ham-maste vahelt pääsis harva mõni oie, mõni valu-korin. Silmad tõusid Andrese pääs pungi, mee-leheitel vajutas ta hambad puu krobelsisse koore,

ARNE GRANHOLM

Soome kaitseliitlane, maailmameister püstolist laskmises. Tema parimad saavutused 30 lasuga võimalikult 300-st 278 silma. Duellilaskmises saavutas 30 tabamusega 289 silma. Tuli 1929. a. Stokholmis ülemaailmsel laskevõistlusel duellilaskmises maailmameistriks 288 silmaga. Arne Granholm laseb parabellumist.

ning ülalt langes krabisev hall leheke ta verisele seljale...

„Ei karjugi veel, raibe!“ tähendas vahimees hooletult ja jätkas oma tööd.

Ülalt aga puistasid tuulehood järjest rohkem lehti alla, puud pargis ja metsas hakkasid kohisema, nagu seda enam nädalaid ei olnud kuulnud. Tuulehood keerutasid maast tolmu ning prahti vahtijate lõkendavaisse nägudesse. Mõisaproua mustad lokilised juuksed lipendasid tuules, kui ta nii püüas silmi tarretunult vahtis, tuulehood raputasid ta pähe tolmu ning üksikuid lehti. Kõrbenud kuiv ümbrus vajus otsegu uttu, tuul keerutas suuri tolmutilvi üles, õhk oli täis liiva ja tolmu, kui vanud haabade ladvast kiskus tuul lehti, veeretades ja pildudes neid laiali, nii et maa lehtedest kirju näis otsegu sügisel.

Härrastemaja esisel terrassil aga jalutas Guido von Schlafberg rahutult edasi-tagasi. Vahtis all pargi ääres seisvat hullunud inimkogu ning silmitses kartlikult metsa tagant kerkivat suurt musta pilve, mis madalalt, otse metsalatvade kohalt suure musta vaibana näis kiiresti lähenevat. All seisvad inimesed ei näinud teda veel.

Guido von Schlafberg käis tubades, kõik oli tühi. Kõik olid alla verist näidendit vaatama joosnud, ka toapoisid. Ärevalt astus ta terrassile. Pilv aina lähenes. Guido von Schlafberg pani käed suu ette torru ja hüüdis alla pargi poole:

„Sophie, Sophie, der Regen kommt!“ ning näitas ise sõrmega üle metsa latvade madalalt tõusvale pilvele.

Väike, kesk inimhulka seisev, punases naine ei näinud hüüdu kuulvat. Keegi teine

juhtis ta tähelepanu sellele. Kui Guido von Schlafberg hüüdu kordas, näis ta taipavat ja hakkas vastu mäge üles lossi poole jooksuma.

Tuul aga lõõtsus, metsa taga tõusis vägev koha, puud paindusid, taevas muutus hämaraks. Ning korraga saabus haudvaikus, ainult taevas muutus veel hämaramaks.

Alt kostis esimene valukarjatus, tardunud, lõikav, nagu tapetava elaja kisa.

Vaevalt häabus, hajus õhku Andrese valukarje, kui kärgatas kõuelöök ning tuli sähvatas pilvist. Tekkinud vaikus nägid keeletuks jahmunud inimesed, kuidas poolde märke jõudnud paruniproua langes, väikesed rusikais käed heidetud kõrgele üle pea.

Vahimehe käest oli kukkunud nuga. Keletult seisis inimkogu. Üksikud jämedad piisad langesid pilvist, kuid vihma ei tulnud, pilv hajus, tuli jälle hakk-sinine taevas üle kõrbenud maa.

Tuli vaimulik Gottlieb Menschlich ning võttis matuste korralduse enda kätte. Guido von Schlafbergist ei olnud ise midagi toimetajat, ta oli kurvastusest poolhull. Ei lausunud kellelegi sõna, kõndis vaikides, nagu lubikahvatu ning silmad punased. Ning jõi alatasa. Kann kannu järele rändas õlu ning vana hea vein keldrist lossihärra tuppale. Kuid ka alkohol ei näinud talle enam suurt mõjuvat. Kuna tulikuuma ilmäd kestsid, laskis ta oma lamastooli alla jahedasse õllekeldri tassida, kus siis jõi ja nagu poolunes lebas. Aeg-ajalt kuuldi teda omaette rääkivat ning kinganinaga koputavat vastu õllevaadi otsa.

Kord aga tormas ta ehmununa, surnukah-

vatuna keldrist ning sosistas vasturuttavale vaimulikule:

„Ta tahtis mind kägistada. Tema ning Albert von Patkul. Nüüd tean ma: ta ei ole mind ial armastanud, minuga abiellus ta ainult hirmsast armukadedusest Albert von Patkuli vastu, et valmistada viimasele piina...“

Lossihärra nägi hirmsaid viirastusi oma surnud naisest. Südaööl kuulis koolnu juures palvetav vaimulik lossihärra magamistoas hüüdeid, kohale tõtates sosistas kahvatu ning värisev lossihärra:

„Ta oli jälle siin. Too mulle viina, õlut muidu ei anna ta mulle rahu...“ Väsinud ahasutus peitus ta hääles. Kuid vaimulik ei annud järele, ta jäi ise kogu ööks Guido von Schlafbergi seltsi, järgmisel päeval pidid olema matused ning lossihärra pidi sel ajal ometi kaine olema.

Matusepäeva hommikul jooksid taeva all hallid madalad pilved, varjud vajusid sellest üle maa, ning kaugel langes pilvede vahelt hele päikesevalgus otsekui kuldne müür.

Valges kirstus kandisid musta riietatud mõisateenrid lossiproua laiba läbi aia ning pargi kabelisse, üle sillakese ojal, läbi lopsaka õitseva pöösastiku, mille magus uimastav lõhn heljus õhus.

Kirstu taga sammus vaimulik, käes piibel. Ümberkaudsed naabermõisnikud talutasid endi vahel Guido von Schlafbergi, kes sammus

tummana, silmis murtud, tühi vaade. Kõigi taga sammus mõisateenrite ebausklik ning üks-teisega sosistlev kogu.

Härrastemaja õuel istusid lauas hobusepoisid ning rüütlike kannupoisid — ees keha-kad õllekannud, jõid, naersid mürisedes ning valetasid vanaaegseid sõjalugusid kiites end ning oma isandat.

Vaimulik kõneles oma parima matusekõne, kiitis Issandat, kelle käes surm ning elu. Lauldi innuga surmalaule. Tuulehood kahistasid tammed ning pärna latvades, taevas oli sügiseselt hall.

„Mullast oled sina võetud,“ luges vaimulik, „ning mullaks pead sa jälle saama, kuni sind Issand...“ siin võttis vaimulik pihutäie mulda, et seda haa põhjas valendavale kirstule visata, kuid keerduulena puhuv tuulehoog puistas maast liiva ning tolmu talle vastu nägu, nii et ta mulla poetas ning käega silmi varjates taganema pidi. Samas kärgatas pilvist pikselöök, tugevast põrutusest paisati inimesed kaugemale, mõned langesid pikali, vaimulik varjas taarudes käega nägu ning värske haa kaldad vajusid kahinal valge kirstu üle kokku.

Toibunud rüütlid tõtatsid aitama üles lossihärrat Guido von Schlafbergi, see aga jõllitas arusaamatult neile otsa.

Iial ei pöörnud mõistus tagasi ta pimenenud ajju.

Eemalt aga ligines vihm tugeva halli müürina.

Suurim rõõm on igale kodule

praktiline kink!

Suurima valiku neist leiata

**A.-S. „D. Mirvitz ja Pojad“
juures.**

Tartus,
Raekoja t. 6

Tallinnas,
S. Tartu m. 13.

SIRVILAUD — EESTI MUISTNE TÄHTRAAMAT

„Kaitse Kodu!le“ kirjutanud prof. M. S. Eisen.

1. jaanuariga pöördub meie ajaarvamisele uus lehekülg — meie kalendrisse kirjutatakse uus aastaarv — 1931. Nii kordub see iga aasta. — 1. jaanuar, uus-aasta, on pööripäev meie ajaarvamise käigus.

Paljusid huvitab vist, kuidas sündis ajaarvamine vanasti, enne ristiusu tulekut meie maale. Sellele küsimusele vastab lugupeetud prof. M. J. Eisen allpooltoodud artiklis.

Vanasti täitsid Eestiski nagu Skandinaavias tähtraamatu aset nii nimetatud sirvilauad. Huvitav on tähtpäevade poolest sirvilauadu tähele panna. Nagu tuttav, tartvitatsid vanal ajal meie saarte rahvas, aga viist ka läänetanna elanikud, puupulki, puulauateist, iga tuu jaots ühe; nende lauafestte peale olid lõik tuupäevad ja tähtpäevad ära märgitud. Sirvilauad ei ole mingisugune Eesti leidus, vaid neid on juba väga vanal ajal Skandinaavias tartvitatud, kuist nad ka Eesti jõudsid, kus peaaesjalist jalle rootslased nende järgi aega arvafid, aga neid eestlasedki võtsid tartvitufele. Neil on uuemal ajal Eesti Üliõpilaste Seltsi poolt väljla antud tähttaamat „Sirvilauad“ nende nime ülemaalist tuttavaks teinud, tuna vanemal ajal suuremas osas Eestis ei asja ennaft ega nime tuntud.

Sirvilauadu on mõnesuguseid oma märkide poolest, need märgid ei erine ometi olulistelt liialt. Eestis on olude ja tartvitiduste järgi neid katfufud moodustada, siinleid tähtpäevai on omajagu arvofse võtetud.

Kõigepealt tuleb tähele panna nädalapäevade määrke. Nende märgid on järgmised:

1. pühapäev
2. esmaapäev
3. teisipäev
4. lefnnädal
5. neljapäev
6. reede
7. laupäev.

Tähtpäevadel on jälle oma märgid. Kuna nädalapäevade märgid kõigil sirvilauadel on ühised, vahetuvad tähtpäevade märgid mõnedes sirvilauades. Panen siia Hupel'i laiemalt tuntud sirvilauade tähtpäevade märgid ülles.

Enamasti iga tähtpäev on märgitud ristiga (+), see tähendab. nädalapäeva märki on tähtpäeval pikendatud, nii et nädalapäeva märgi peale tekib rist. Võtame näiteks lefnnädala märgi. Suhtub lefnnädalal mingisugune tähtpäev oléma, siis on selle päeva märgil peal veel rist. Vähem tähtjad tähtpäevad on pooliku ristiga märgitud, f. o. risti haru puudub ühel küljel. + asemel esineb siis ainult —, nii laopäev, tortapäev. Ei ole mingisugust vahet suurte ja lefntmieste tähtpäevade vahel, näiteks jõulud on samafuguje ristiga ära märgitud kui henrikupäev või paatvipäev. 7 maarjapäeva erinevad

ometi muudeft tähtpäevadeft: neil on risti ümber veel tats rõngast tehtud ⁹⁾, nagu meil jõuluajal ustele ja wärvatatele tehtud ristidele ka rõngad ümber joonistataffe. Enamasti igale tähtpäevale on veel alfabeedist täht juure kirjutatud, võõrateelset alfabeedist, a-ft peale z-ni. See võõrateelne alfabeetki tähistab sinnapoole, et meil sirvilauades võõrsilt saadud laenuga on tegemist. Iga täht tähendab teatud tähtpäeva nime. Kui alfabeet ford läbi on käidud, võetakse täht tats forda, näiteks aa, bb, ja kui tats alfabeeti läbi on käidud, astub veel kolmas appi, näiteks kkk, ll, mmm. Sedaviisi tähendatvad ttt — jõulu, fff — toomapäeva jne.

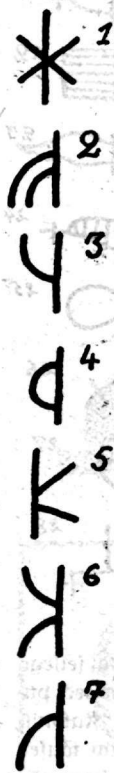
Nimepidi on sirvilauades 61 tähtpäeva ülles loetud; peale selle leidub seal veel 12 nimeta tähtpäeva. Siia tuleb ka paastupäevai arvata; neist on 5 ära märgitud, tats aga märkimata. Paastupäevad on vahel kahe, vahel kolme kriipsuga ära märgitud, nagu ⁹⁾.

Kuna tähtpäevade enamus ristidega on ära märgitud, esineb ometi peale paastupäevade märkide veel muidki määrke. Korjusepäeval puudub näiteks rist, selle asemel on päeva kohale nagu kolmefordne lind tehtud; veldasse ju, et sel päeval hakkab kirju rahn jälle tarjuma. Viist peab kolmefordset linnufuju meele tuletata fujutis rahnna filma ette maalima.

Lõnisepäev on muude tähtpäevade viisi ristiga märgitud, aga risti ofsa on veel nelja haruga wigur tehtud ¹⁰⁾. Rahvafelelufe järgi peab see wigur tähendama seapead, sest wana komme nõuab ju sel päeval seapea söömist. Ma ei tea, kas on stüüdiane sirvilauade meister võitfes, aga kui rahvafuu ei oleks annud seletust, et tähendatud wigur tähendab seapead, oleks selle märgi ärafeletamifeks fingimata futuriste tartois.

Päev pärast künnapäeva ei fanna ifeäralist nime sirvilauades, aga ta langeb ometi tähtpäevade hulka, wähemalt on talle talvalistest päevadeft erinev märk juure tehtud, märk, mis taetvafst langetvat tähte meele tuletat ¹¹⁾ eht aga ka kõnerat noolt. Beetri hellisepäeval samuti puudub rist; tähtpäevaks määrab teda nagu teiba ofsa pandud rõngas ¹²⁾. Madisepäev on ära märgitud nagu iga muu tähtpäev, aga juure veel ifeäraline loom joonistatud, fellele raste diget nime leida; fujutis tahab viist meele tuletada, et sel päeval hakkavad putufad endid liigutama.

Taliharjapäeval puudub talvaline rist, selle asemel on päevale pikk kriips ¹³⁾ peale tõmmatud; viist tähendab see lume ja palja maa märki. Muidu on fellele päe-

toale veel nagu mingifugune olis juure joonistatud 14). Põndisepäev kannab risti, ristile on aga madu juure pandud meeletuletuseks, et sel päeval maod äratavad.

Ambusepäev esineb ristita, selle asemel on tema ja järgmise päeva märgi peale kriips tõmmatud ja mõlemad kriipsud poolkuud meele tuletava joonega ühendatud 15).

Järgmine tähtpäev on jälle ainult kriipsuga märgitud, kuid juure on mingifugune siipkonna moodi elukas joonistatud, kes aga ometi rahvaseletuse järgi kala peaks olema, dieti haug. Järgi lestatasaks ei saa me seda haugi pidada.

Matteuse evangeeliumile on iseäraline tähtpäev määratud (21. sept.) ja see jälle oma poolt erimärgiga tähendatud 16). Iseloomuline on, et sama märk väiteise liisandiga tõrjub. sel puhul aga omandades hoopis teise tähenduse. Aprillikuus leiame sama märgi, ainult kahetõrjise taarega 17); see märk teatab, et muru, ka põid, hakkab haljendama. Veel tõrd puutumise sama märgiga sügisel toktu. Otkoobrituus on kolletamispäev; see päev on varustatud nelja taarega 18). Üsna arusaadav, et kui tõrd kahetaareline märk tähendab haljendamist, neljataareline kolletamist, siis nii hästi ei selgu, miks ühetaareline märk Matteuse evangeeliumi märgiks on määratud ja kolmetaareline koguni puudub.

Erilispäev kannab tavalist risti, mille üks põitpuu ometi on pifendatud ja piendus sahe põikkriipsuga varustatud 19). Sellele tähtpäevale on veel kroon ja viljapea juure lisatud — nii beldasse ühes seletuses. Ei saa dieti aru, kas mingifugune muna viljatorrega ühenduses seisab või omaette esineb; igatahes võib ennem mingifugust muna kui krooni selle tähtpäeva juures leida.

Zaanipäeva rist ei erine milgi kombel teiste tähtpäevade ristidest. Karusepäevale on mingifugune wigur juure lisatud. Ei tahaks ette kujutada, et see wigur taru esitab 20). Ennem tuletab wigur meele valastkala. Kuid karusepäev seatahe karuga ühendusesse ja seega mõeldi ehk selle wiguriga ometi taru.

Olispäev on varustatud märgiga, millele raste on nime anda 21). Seetõttu on lauritjapäevale tüpsetamistõrd 22) juure lisatud meeletuletuseks, et Laurentius sel päeval elujalk tüpsetati. Päritlipäev kannab jällegi risti küljes märki, millele ma ei tea nime anda 23); me võiksime seda nähes tuulelipu peale mõelda, kui teaksime, et sel päeval midagi tegemist oleks tuulega. Nihitlipäeva märk kujutab nagu taevaredelit 24). Miski tahab ta taevast sõdijatele maa peale tulekut selle redeliga fergitada.

Mardipäeva ristile on nagu muruõnise labidas 25) juure lisatud, mille ostarbe tohta ei teata seletust anda. Waetvalt võime selles wiguris enestele hane ette kujutada. Seemetipäeva risti juure tehtud märk on pifut ankrusar-

nane 26). Radri märk sulab muidu Maarja märgiga ühte, on aga ainult ühe rõngaga 27); see rõngaga rist seisab kadripäeva pärisristiga ühenduses. Andresepäeva risti külge on ülemise otja kriips tõmmatud ja selle kriipsu otja nagu Dannebrog finni'atud 28).

Seega on kõik tähtpäevade märgid ära tähendatud, nagu need Hupeli poolt trükitud firtvilaudades esinevad ja S. Jung neid nn. „Muinasaja teaduse“ esimeses osas ära on trükitanud. Peale selle leidub aga teisi firtvilaudu, näitaks E. A. S. välja antud firtvilaud, mis palju enam nagu põhjamaa ruunitalendrite tähendavad. Wiimased märgivad palju rohkem tähtpäevi, õigemini juhatavad päevi fätte, mis ühes või teisets ettevõteteks on tasulitud. Nii leiame näitaks muudelt firtvilaudadelt ühe või teise päeva juures kirve, adra, reha, võime, laeva j. n. e. Järgi kroonid ei puudu sealt. Teistel firtvilaudadel jälle on kadripäeval toff, toobripäeval muna pesas, jõulus jõulupuul toime küünisaga. Wiimne märk tunnistab, et need firtvilaudad suure ivanadusega ei või hoobelda; jõulupuul sai eluõiguse alles 18. sajangul. Muidu tuntakse firtvilaudu põhjamaal juba 1328. aastast. Rootsi firtvilaudadel kui ka neil, mis meie todomaa rootslaste seas Rootsi eestujul on tehtud, leidub ka zodiacus ja meie maaterale paistuvad pla-neetegi. Muidugi kuuluvad firtvilaudade nädalapäevade märgid ruunikirjade hulka.

Ulepea on Sesti firtvilaudad enamasti vahem arenenud kui Rootsi omad. Kuna nad muidu tähtpäevi ostavad palju ära märkida, jääb üts o'a tähtpäevi neil ometi nagu filmapaati vahsele. Need on kõik nii nimetatud liituvad pühad. Nii õfime firtvilaudadest asjata suurt nädalat, ülestõusmispuha, nelja ristipäeva, nelipühi. Kõik need pühad vahetuvad igal aastal oma pühitsemise päeval, seepärast ei võinud igatvone talender — firtvilaudad — oma lihtjusega neid ära tähendada.

Veel puuduvad firtvilaudades mõned meile tuntud tähtpäevad. Niisuguste hulka kuuluvad näitaks võinädal, — palvepäeva puudumine ei või imestada, sest et see alles tvene ajal paastu teise nädala peale findlaks määrati; puuduvad veel apostlite lahkmise päev, Kristuse seletamise päev, aleksandripäev, Johanne se saamise päev, õpetaja Johanne se päev, Maarja kaitsmise ja eestpaltve päev, lõituspuha, luulasepäev, Raasani Maarja päev, ufupuhastuspüha, Martini piiskopp, furnutepüha, Kristuse tulemise püha, evangelist Johanne se, süüta laste päev, silvester. Lõituspuha ja sumute mälestuse päev ei või tulla küsimuse, sest et needki päevad alles hilisemal ajal findlaks on määratud.

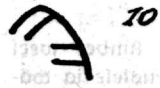
Selle o'a tähtpäevade puudumist võime iffa sellega seletada, et kõik tähtpäevi igal pool ei peetud; mõned pühad, teda fiin austati, jäid seal nagu varju Katoliik-lased ei lepi ju 365 pühatuga, vaid wiimaste arto' tõuseb mitmele tuhandele. Et niipalju päevi ei jattu, panna se

8

9

10

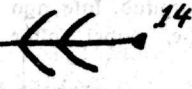
11

12

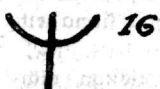
13

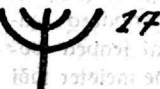
14

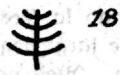
15

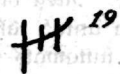
16

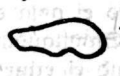
17

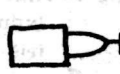
18

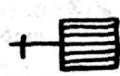
19

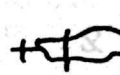
20

21

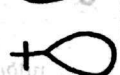
22

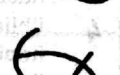
23

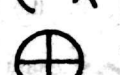
24

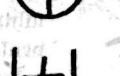
25

26

27

28

mitme pühaku päev samale päevale. 1. jaanuaril näitaks langeb Nooma kirikus 43 pühaku austamine, 2. jaanuari peale 46 isiku austamine j. n. e. Üks toht, küla, linn kallis ühe pühaku oma taitsjaks, teine — teise. Nii austati üht ühes tohas, teist teisel. Nii tunnevad lord ühed sirtvilaudad ühesuguseid, teised teisuguseid tähtpäevi. Peatähtpäevad on ometi kõigil sirtvilaudadel ühised, päevad, mille kirik määras ühisteks tähtpäevadeks.

Nimetan lõpuks veel mõnesid Rootsi sirtvilaudade tähtpäevade märke.

Õulud, uus-aasta ja kolmetuningapäev on joogisarvuga märgitud. Vanad germanlaased jõid ju pidude puhul sarvest; jõuluaegsed sarved tuletavad seega meele joogipidu. Kaanutiapäeval, 13. jaanuaril, on ümberpööratud sarv märgiks, et nüüd joomine on lõpnuud.

19. jaanuaril on piiskopi tepp mälestuseks piiskopp Hendriust, kes Soomes märtrisurma sai. 25. jaanuari ehiv mõõd meeletuletuseks, et Paulus tapeti mõõgaga.

2. veebruari juure on pandud küünal küünlapäeva meeletuletuseks, 6. veebruari juure tangid, millega Dorotea furnuks pigistati, 15. veebruari juure kübar piiskopp Siegfriedi ja 22. veebruari juure võtti Peetruse meeletuletuseks.

17. märtsi ehiv kabeel, mis kuulutab, et Gertrud kirikutele palju head on teinud, 21. märtsi ader ja madu. Esmene kuulutab, et põllutöö algab, teine, et nüüd maod urgastest välja roomavad.

25. aprilli, martusepäeva juure on lisatud kägu, kes nüüd hakkab tuffuma.

1. mail on lind munadel meeletuletuseks, et nüüd ei tohi enam linde püüda, 3. mail rist seepärast, et ühe teate järgi Helena sel päeval õnnistegija risti üles leidnuud. 25. mail tuletab viisateta meele, et paras külvajaeg on käes.

3. juunile on õherd pandud; see peab teatama, et aeg on käes heinatööriistu valmistada, 29. juuni kohal seisetu võtti kujutab Peetruse taevaukse hoidmist ja paneb ühtlasi aasta esimese poole nagu luffu.

10. juulil kuulutab sirp algavat lõikusaega, 20. juulil sirp heinte kokupanemise lõppu, 22. juulil kruus võidmist Maarja Magdaleena poolt, 25. juulil tepp tuletab meele, et tepiga on tartois Jakobuse hauale rännata, 29. juulil kirves, et kirvega püha Olaf tapetud.

1. augustil kuulutab võtti jällegi Peetruse võtmeameetit, 24. augustil nuga, et noaga Pärtli-Bartolomeose naht ära nullitud.

1. septembril teatavad käärid, et nüüd algab lambaniitmise aeg, 21. septembril rist, et on loomade jooksaeg, 29. septembril taal, et algab laatade pidamise aeg.

7. oktoobril piriapäeval kuulutab hari tollakraasimisaja algust. 21. oktoobril nool. 11.000 neitsi tapmist, 28. oktoobril oda Siimoni ja Juuda tapmist.

1. novembril tunnistab kirik paljude ristidega, et pühakuid tartois mälestada, 11. novembril hani hane söömist, 23. novembril antur laevade talvetorterise jäämist, 25. novembril ratas Kadri surmamise viisi, 30. novembril rist Andrese surmamise viisi.

Standinaatvia sirtvilaudadel leidub veel muid märke, aga need on meie omadega ühised ega ole ma neid seepärast eriti nimetanud. Igatahes kahtuvad Standinaatvia tähtpäevade märgid sagedasti paremini kui meie omad tähtpäevade iseloomu meele tuletada. Meil on mõnelgi tähtpäeval oma märk, aga nii iseloomutu, et seda nähes võimatu on kujutella päeva mälestust, õigemini mälestuse põhjust.

Kõigiti põlvetuvad sirtvilaudade tähtpäevade märgid katoliiku-usu ajast, nagu tähtpäevad ifegi sealt on pärit.

Nõudke ainult tuntud prov. Jürgens'i
BOR-TYMOL seepi

Londonis suure aurahaga kroonitud. —:— Kaubamärk: „Pesev laps“.

Kõrgemas headuses tualettseep: vistrikkude, tedretähtede, päevapõletuse ja ülelliigse higistamise vastu, teeb naha siledaks ja valgeks. Müük apteekides, rohu- ja teistes parem. kauplustes.

MEIE MAA KURVIMÄD JÕULUD

SAATUSLIK AEGJÄRK VANA-EESTI VABADUSSÕJAS SUNNITI KÕIKI MÕÖGATERAGA SURMASUHU

H. PRANTS.

Mis enne olnud, ei tea täiesti, aga sellest ajast peale, kui ilmus meie maa ja rahvas ajaloo-valgele (13. sajangu alul), on ta elu ja olu olnud üldiselt koguni kurblooline. Väga tihti on ta üle käinud mõnesugused nuhtlused ja hädad: küll sõjasurmad, katkukurnad ja näljapiinad vaheldumisi, mõnikord ka ühtlasi. See äparduste ja õnnetuste aeg kestis üle poole aastatuhande, siis alles hakkasid kannatused aegapidi harvenema ja vähenema ning eelmisel sajangul võidi viibida üldiselt normaaloludes, kuni käesoleva sajangu algus tõi uued põrutused. Nendest oleme nüüd välja saamas ja usaldame loota, et Eesti tulevik on kaugelt parem kui ta minevik.

Endast mõistetavalt keetsid eelmainitud õnnetud ja kurvad lood pikemat aega, vahel aastaid, ühtmoodi. Kuid mõnikord koondusid need ka lühemasse aegjärku, mil avaldusid õieti suurehooliselt. Selles kirjelduses tahame kiirpilgul vaadelda neid kurbi aegu, mis tabasid meie maad ja rahvast eriti raskelt otse jõulupühade eel ja ajal, mis pühad oma tähenduse ja jume poolest on rahurõõmusümboliks.

Esimesed teatavad kurjad ja kurvad „jõulud“, mida meie maal tuli elada, olid 1211. a. — ajal, mil meil veel jõulupühi nüüdse mõttes polnudki. Küll aga oli eestlastel olemas juba siis jõulu nimi, kuna nad ammust ajast umbes samal ajal pidasid suurepärasest pööripäeva püha, millele nime olid laenanud skandinaavlastelt, kus sarnast pidu hüüti „jul“. (Sellest ajast teisel kohal enam.)

Omakohast oli küll kogu 1211. a. meie rahvale üliõnnetus, sest juba siis algas ta iseseisvuse lõpukäik. Eestlaste suur sõjavägi, kes kevadel oli usaldanud kippuda kaugele vastaste maale, Koiva jõe alamjooksuni, sai seal haledalt otsa, nii et „Liivimaa alguslugude“ kroonika võis kiidelda: „Selles sõjas langes Eestimaa pea — vanemad Saaremaalt ja Ridalast*), ning teistest maakondadest, kes kõik seal surmati.“ Tõepoolest oli selle raske löögiga sõjakäigust esireas osavõtnute mereäärsete eestlaste jõud seks korraks rammestatud; kurjakuulutatavaks eeltäheks sai see kogu Eestile, sest niisuurts sõjaväge, kui siis eestlastel Koiva ääres väljas oli — „mitmetuhande ratsamehega ja mitmete tuhandetega, kes laevadega tu-

lid“ — ei saanud nad pärast enam kunagi kokku. Liivi maalinna Toreida juures oli suure Eesti sõja saatuse kohta juba öeldud väga raskelt kaaluv sõna.

Eestlased ise ei aimanud seda siis küll veel mitte. Vaid keskmaa mehed, sakalased ja idapoolsed ugalased olid küllalt julged, kuid ka ettevaatamatud, et nad omapoolt pea jälle — nähtavasti sügisepoole — uue sõjakäigu Läti- maale ette võtsid ning seal nii palju kurja tegid kui suutsid, Trikatua ja ümberkaused maad paljaks riisusid, millejärele asuti piirama lätlaste Beveri kindlust. Aga sel ettevõttel polnud püsivust, vaid püüti lätlastega kokkulepet saavutada; kui see püüe nurjus, „said eestlased pahaseks, pöörasid kindluse alt tagasi ja läksid riisutud saagiga omale maale“. Vististi läks kodu jõudes Eesti malev laiali.

Sellega tehti aga ränk viga, sest Lätiskäik tõi eestlastele kaela õige pea koleda kättemaksu. Muidugi tõttasid Beveri lätlased Riiga „sakalaste vastu abi otsima“ ja varmalt koondati liivlaste Metsehõle maale (Asti järvest lääne pool) suur sõjavägi — „ristisõjalased rüütlitega, Kaupo kõigi liivlastega ja Võnnu väeülem Berthold lätlastega.“ Sõtta mindi Sakalasse, aga mitte otsepeed lõunast, kus vast eestlased vastupanekuks valmis olid, vaid tungiti peale läänest, käies kaugelt pikemat ja raskemat teed, kuid nõnda saadi sakalasi üllatada. „Saksa sõjavägi pööras esiti mereranda ja käis kolm päeva, siis käänati sakalaste maa poole, rännati kolm päeva läbi metsade ja soode, väga vaevalisi teid mööda, kus hobused väsisid ja suri neist ligi 100“. Arvatavasti läks vaenuvägi praeguse Pärnu paigalt Uulu, Surju ja Voltveti kaudu nüüdisaja Kõpule, nii Kikepere suure soo kaudu, mis on liiklemiseks üsna ebasoodus praegugi. Tol ajal, mil meie maal veestik hoopis laialisem, oli suure sõjaväe rännak muidugi vaevaline. Iiati sügisel, märjal ajal, milletõttu rännakuks kulus ära 3 päeva. Kuid nii saavutati see, mida sooviti. Sest „viimaks jõudsid nad seitsmendal päeval külade juure (nii otse Sakalamaa südamesse) ja levisid seal ruttu üle kogu selle maa, tapsid kõik mehed, keda leidsid, poisikesed ja tüdrukud võtsid vangi ning saagiks palju hobuseid ja kariloomi, keda kokku ajasid „Lembitu külla“, kus oli eestlaste „maja“, s. o. kogumispaik“).“ Et „kristlaste“

*) Kroonikas seisab: „Osiliana“ ja „Rotalia“; viimase nimetuse alla käis umbkaudu nüüdne Läänemaa, „Soontaganast“ (nüüdne Põhja-Pärnumaa) Harjumaani.

1) „Maja“ sõna tähendusest kuulsime eelmises numbris. Siin öeldakse seda „kogukohaks“, teisel puhul aga „nõupidamispaigaks“.

vaenuvägi võis Sakalas tegutseda nii avaralt, mingisugust vastupanu leidmata, isegi „Lembitu küla“, eestlaste „maja“ koha, oma kätte saada, ning sinna oma pesapaiga seada, tuli arvatavasti sellest, et Sakala rahvas vaenlast siit küljest sugugi ei teadnud oodata, liiati koguni halbade teede ajal, ning nii äkki ei suutnud korraldada oma väejõudusid vaenlaste eemale tõrjumiseks, mistõttu maa jäi keelmatult vaenlaste laastata.

Kõnesolev „Lembitu küla“ oli arvatavasti kuulsa vanema kindluse (müüdne Lõhavere linnamägi) ligiduses; siin vanem elutses rahuajal vististi põllumeheks. Võib küll oletada, et praegune seal kohal leiduva „Lemmuti talu“ nimetus on tuletatud „Lembitu küla“ nimest. — On tähelepanuväärne, et kirjelduses sugugi ei mainita mingist võitlusest maalinnas juures. Nähtavasti oli kange vanem, end vastupanekuks nõrgaks tundes, oma kindluse tühjaks jätnud ja omastega eemaldunud, nii et vaenlastel põhjust polnud sellega tegemist teha.

Edasi teatab kroonika: „Järgmisel päeval (peale „majasse“ jõudmist) saatsid nad (väejuhid) liivlased ja lätlased²⁾ välja ümberkaudu paksude metsade pelgupaikadesse, kus eestlased end varjul hoidsid, nad leidsid sealt väga palju mehi ja naisi, vedasid kõik inimesed metsadest välja ühes nende varandustega, tapsid mehed, muud aga vedasid „maja“ juurde kokku... Kolmandal päeval läksid agaramad üle Pala jõest³⁾, kippusid edasi ja riisusid puhtaks kogu Murumgunde maa⁴⁾, panid põlema kõik külad ja hooned, surmasid mehed, võtsid kaasa naised, hobused ja kariloomad ja jõudsid lervegunde⁵⁾ maale, kus tegid niisamuti. Kui nad siis öösel tagasi tulid, pidutsesid nad „majas“ suure kisaga ja kilpide kokkulöömisega, süütasid kindluse (costrum)⁶⁾ põlema ja pöörasid tagasi teist teed (tuldud kõverat teed tarvitada polnud enam vaja); jagasid kogu saagi endi vahel ühetasaselt ning läksid röömuga Liivimaale.“

Mis selle kirjelduse juures mõelda annab, on nähe, et muidu nii südid sakalased olid nagu halvatud ega avaldanud enda poolt vaenuväele

²⁾ Saksa sõjalased ei viitsinud end nähtavasti maal ümberkäimisega vaevata; selleks kõlbasid küllalt neile käsualused abiväed.

³⁾ Kõigi maateaduslike andmete järgi, mis kroonikas olemas, oli kõnesolev „Pala“ jõgi nüüdisaja Navesti.

⁴⁾ Nimetuse on kroonikakirjutaja väananud oma eksikuulmise järgi; kahtlemata kõlas see sõna eesti keeles Nurmekunde, millega hüüti nüüdseid Põltsamaa ja Pilistvere kihelkondade ala, mille tunnuseks on avarad laialised nurmed.

⁵⁾ Endastmõistetavalt käib see nimetus eestlaste Järvamaa kohta, mis oli Nurmekunde naabruses.

⁶⁾ Mis kindlus see oli, ei öelda; tõenäilikult küll ligidane eelmainitud siis tühjaks jäetud „Lembitu linn“. 1215. a. sõjakirjelduses hüütakse seda „Leole“, see on küll algjuureks Lõhavere nimetusele.

vähematki vastupanu. On mõistetav, et nad esiti olid vaenlaste ilmumisest üllatatud ja jahmatatud. Mitmepäevalise vaenlasteväe tegetsemise kestvusel oleks aga Sakala vanematel — kelle seas oli ju ka kange Lembit — ometi võinud mahti olla end korraldada mingiks vastulöögiks ja võraste sõjaväge vähemalt kimbutada ta tagasimineku teel, mis käis nähtavasti Navesti äärest, juba kevadel võidetud Viljandist mööda, nüüdse Halliste ja Karksi kaudu Lätimaale. Miks seda ei tehtud, jääb tumedaks. Takistuseks ei võinud ju ometi kohe olla kange katkuhäda, mis küll pea selle järele lahti puhkes. Sest kroonika teatab, sõjakäigu kirjeldust lõpetades, edasi: „Siis tekkis suur katk kogu Liivimaal. Inimesed hakkasid haigeks jääma ja surema ning suri ära suurem osa rahvast. Surid ka paljud lätlaste vanemad. Samuti tekkis Sakala- ja Ugandimaal ja teistes Eesti maakondades suur suremisnuhtlus ning paljud, kes möögatera eest põgenedes olid pääsnud, ei pääsnud mitte ära katkunuhtlusest.“ Arvatavasti olid katku algatajaks ja edasikandjaks sõjakäikudel surmatud inimeste hulgas laibad, mis mahamatmatult läksid mädanema.

Nii siis käis ränga sõjahäda järele, mis oli rüüstanud ainult Eesti üht osa (küll ta võimukamat ja jõukamat), teine õnnetus — hoopis laiaulatuslikum — tappev taud. Paraku polnud aga sõjahädagi veel möödunud, vaid kordus veel samal sügisel uuesti ja palju laialdasemalt, sest isegi katku aeg ei pannud sõda seisma. Lätlased, kes harilikult sõdimises olid teistest kehvemad, arvasid nüüd, mil eestlased olid senistest sõjakäikudest kohutatud ja kurnatud ning katku käes nõrgestatud, soodsa aja olevat oma naabruse, Ugandimaad, laastama minna. Sellest tegevusest kõneleb kroonika kohutatavate sõnadega: „Beveri lätlased läksid jälle Ugandisse, võtsid seal need eestlased kinni, kes paopaikadest külladesse tagasi läksid, surmasid kõik meessoolised, naised vedasid kaasa ja riisusid palju saaki. Kui nad oma teed koju läksid, tulid neile vastu teised lätlased, kes ka läksid Ugandisse. Mis teised tegemata jätsid, tegid nemad, mis teised võtmata jätsid, võtsid nemad: eestlased, kes teiste eest pääsnud, sattusid nende kätte: kohtadesse ja külladesse, kuhu eelmised polnud puutunud, läksid nemad. Kui nad palju saaki ja vange kokku riisunud, pöörasid nad tagasi. Siis aga tulid neile vastu teised lätlased, kes jälle Ugandisse läksid. Mida enidised käijad veel täiesti polnud teinud, selle täitsid nüüd nemad, kuna tapsid kõik kätte juhtuvad mehed, ei annud armu rikastele ega vanematele, vaid saatsid kõik möögatera alla. Russin (Läti vanem) on samuti kui teised, kõik kinnivõetud eestlased oma sõprade surma eest kättemaksmiseks hirmsas surmas hukanud, mõned elusalt küpse-

tanud. Kui ka need oma kindlustesse tagasi läinud, tõttas veelgi neljas Beveri vägi metsadest läbi Sakalamaa ossa, mida hüütakse Alisteks, seal leidsid nad kõik inimesed oma majades ja surmasid nendest paljud, võtsid naised, hobused ja kariloomad kaasa, keda ühes muu riisunud saagiga endi vahel jagasid. Selletõttu ehmunud, saatsid Aliste rahvas ja ka teised sakalased oma saadikud Riiga; kui need seal oma pojad pandiks olid andnud, anti neile rahu ja nad lubasid ka ristimis-sakramendi vastu võtta.

Sellega oli astunud Eestimaa allaheitmiseks saatuslik samm. Et end päästa täielisest hävitusest, olid otse muidu väga südid sakalased — varemini Viljandis, nüüd Alistes⁷⁾ kõigist Eesti suguharudest esimesed võõra võimu alla heitma. Sest seda ju tähendas enda ristida laskmine, kuigi rahu andmisel veel otsekohe allaheitmisest ei kõneldud, vaid varjatult kõneldi „kristlikust vennalikkusest“, kui „teie meiega ühe Jumala sisse usute.“ — Ei saa hoiduda imestamisest, miks sakalased arvasid õigemaks võõrastele alistuda, kui võitlust jätkata, milleks neil ometi veel jõudu oli. Küllap nad arvasid õigemaks seekord alla heites vaenust vabaneda, lootes edaspidi võitlemist jätkata soodsamates oludes, mida hiljem tehti, kuid õnnetult.

Sakalased olid nõnda rahu otsinud, ugälased aga ei raatsinud seda teha ning sattusid seetõttu veelgi uue karistuskäigu vitsa alla, millejuures jääb küll mõistmatuks, miks nad nüüdki, kui neid oli kibe häda õpetanud, oma malevat jalule ei seadnud ja vastupanekule ei asunud, ei hakanud kaitsma isegi oma tähtsat Taaramäe kindlust. Nähtavasti arvasid nad selleks end jõuetud olevat. Tõepoolest oligi nüüd nendele peale valguv vaenuvägi hoopis tugevam kui varemini Ugandis liikunud lätlaste röövsalgad. Sest selles olid tegevad raudriidelised Saksa sõjalased, kes omakorda tahtsid lätlaste tegu ületada, julgust saades oma alamate ettevõtte kergelt omandatud saavutustest. Kroonikas loeme: „Kui talv juba kätte tuli, kogusid kokku oma väe piiskopi vend Theodorich ja Vönnu Berthold ning läksid Ugandisse, kus leidsid kogu maa laastatult, ka Tharbatu⁸⁾ kindluse

⁷⁾ Aliste nimetus, mida kroonikakirjutaja tarvitab otse selles kujus, on kahtlemata Eesti omapärane. Tähe-ndas arvatavasti „Aluste“ või „Alumiste“ maad, mida see on looduslikult, vaadates Viljandi kõrgemalt maastikult. Pärastised põlved on selle algtähe-nduse unustanud ja nimetuse ebaõigelt muutnud „Hallis-tek“.

⁸⁾ Sellegi nimetuse on kroonikakirjutaja võtnud eestlaste oma suust, muidugi moonutatult; kuidas see õieti oli, pole seni veel suudetud selgitada. Võis olla vast „Taara-aed“ (võrreldagu Liivi keele sõna „Toreida“, „Taarakodu“ (õu), või muud selletaolist. Hiljem kujunes see nimetus eestlastele Tartuks, „Tharbatust“ sai Dorpat.

tühjaks jäetud olevat — lätlased olid selle juba varem maha põletanud —, läksid üle jõe, mida hüütakse Mater aquarum⁹⁾. Ja kui nad küladesse jõudsid ning nendes vähe inimesi leidsid, tõttasid nad metsadesse, kuhu paganad olid endale teinud varjupaigaks kõige paksemasse rägastiku sõõru¹⁰⁾, mille ümberringi suured puud olid maha raiutud, et pealetuleku korral ennast ja oma varandust võiks kaitsta. Kui siis kristlaste vägi sinna jõudis, astusid nemad (eestlased) südamlilikult vastu, ning kuna raske oli neile ligi pääseda, pidasid nad sõjaväge kaua kinni, viimaks ei suutnud nad ometigi hulgale vastu seista, vaid jooksid põgenema paksu metsa, aga teised (muidugi sakslased) ajasid neid taga, tapsid, keda kätte saadi, aga naised ja lapsed vedasid vangi, ajasid hobused ja lojused hulgana ära ning riisusid palju varandust. Sest kogu sellelt maalt¹¹⁾ olid inimesed sinna (sõõrdu) varjule põgenenud ning kogu oma varanduse kaasa võtnud. Ja kui nemad (sakslased) saagi endi vahel jaganud, läksid nad vangidega tagasi Liivimaale.“

„Kristlaste“ sõjaväe Eestist lahkumine oli arvatavasti otse jõulueelsel ajal — kristliku ajaarvamise järgi 1211. a. lõpul (eestlased arvasid oma aega muidugi teisiti), mis oli olnud meie maale ja rahvale kohutavalt kurb. Selle aasta sündmustega oligi Eestimaa allaheitmine mõjuvalt ette valmistatud. Kuid õnnetuste rida polnud veelgi täis. Kohe järgneva aasta alul „mil kõige kõvem külm valitseb ning kõik teede ja soode põhjad kinni külmavad“ (kroonika sõnad), võeti Eestisse ette veel suurem rüüste-retk kui kõik senised. Käidi läbi Ugandist, mindi jälle üle Emajõe, hävitati Vagiamaad ja jõuti kaunis kaugele Järvamaale Kareda kü-
lani¹²⁾ (kus jälle kõneldakse eestlaste kogunemisaigast ehk majast). Tagasiminekul käisid teist teed Mocha¹³⁾ ja Nurmeggunde maa kaudu, sealt edasi üle Virtsjärve jää Liivimaale.

⁹⁾ Otsekohene tõlge eestikeelsest „Vete ema“ üt-
lusest. Nime päristähendus oli muidugi „Suur jõgi“ — emajõgi, millega hüüti rahva suus ig a tuntu-
d suurt vetevoolu. Seetõttu sai eestlastele mitu Emajõe, sest Virtsjärvest Peipsi voolava „Tartu Emajõe“ kõrval olid olemas ka „Pärnu Emajõgi“ ja „Pihkva Emajõgi“ (venelaste „Veliikaja“). Neid nimetusi kuuldi veel meie ajani.

¹⁰⁾ Tuntud vanade eestlaste kaitseabinõu sõdade ajal: puud raiuti ristamisi lademetesse varjupaiga ümber nagu müüriks. Sissekäiguks oli kitsas väravakoht, mida võimalik oli kaitsta ka väikese jõuga.

¹¹⁾ Muidugi mitte kogu Ugandist, vaid Emajõest põhjapool olevast „Jogentaganast“ (nagu seisab kroonikas; ka täiseestiline nimetus). Seegi maa oli aga Ugandi osa, sellest põhjapoolle leidis Vagia (vast vaagna sõna tähenduses) maakond.

¹²⁾ Sellenimelised külad — Suur- ja Väike-Kareda — on olemas praegugi Järvamaal Peetri kiriku ligidal.

¹³⁾ Mocha nimigi on väänatud; võis olla vast õieti „Möhe“, nüüdne Torma ja Laiuse kihelkond.

Et eestlaste õnnetuste mõõt täis saaks, tuli neile veel peale „Novgorodi suur kuningas“ Vladislav, kelle sõjaretk ulatus Harjumaale Varbolani. Seal leppis ta aga 700 marga „nahkrahaga“ ja „pöördus tagasi oma maale“ suurema tegutsemiseta.

Nendes oludes viibides on mõistetav, et nagu kroonika teatab: „liivlased, lätlased ja eestlased, neid rõhuva katku ja nälja pärast sõdadest hoopis tüdinult, saatsid vastastikku saadikuid ja tegid omavahel rahu. Ja kui sõjad lõppesid, jäi järele kohe ka nälja ja suremine.“

Näeme, et sakalaste järele ka eestlaste teine suurem ja võimukam suguharu, ugalased, oli häda sunnil paindumas, mis oli eeltähaks pärastisele murdumisele. Aga need sündmused ei puutu enam selle kirjutise raamidesse.

Oleme kuulnud meie maa ja rahva esimesest ajaloos tuntud ülikurvast jõuluajast. Hiljem on muidugi olnud väga halbu jõuluagegu terve rida. Neid võime siin ainult möödaminnes riivata.

Õieti kohutav ja järeltulevatele põlvedele kauakestvat muljet jättev (seda märgiti kalendrites veel meie ajani) oli a. 1710 (nii põhja-sõja lõpuaastal) ennejoulusel ajal üle kogu Eesti käiv kole katkusurm. See nõudis enda ohvriks umbes $\frac{2}{3}$ kogu tolle aja elanikest. Õieti kole oli katku laastamine Tallinnas, kus piiramise eel asus umbes 20.000 inimest. Katku järele oli alles vaevalt 2000. Mõnedest peredest jäänud järele üks või paar hinge, teises surnud kõik liikmed, Tallinna raekohtu 20 liikmest jäi ellu ainult kolm; arstid surid kõik, kirikuõpetajatest jäi ellu ainult kaks, kooliõpetajatest üks (maa 63 kirikuõpetajast suri 48).

Lausamaalt saadud teated on katkelised, kuid mis tuntud, on põrutavad. Kohati oli maa jäänud päris lagedaks. Õieti suur oli suremine Tallinna ümbruses, kus Vene sõjavägi palju liikus. Nehatus ei jäänud ellu ainustki inimest, Lagedil ainult üks, Vaidal kaheksa (enne katku oli neid 156), Järvakandi 248 inimesest oli pärast katku alles 28. Maakondade järgi arvates oli katk kõige kurjem Läänemaal, kus sajast inimesest suri 87, Harjumaal 81, Virumaal 70, Järvamaal 60. Saared aga olid pääsnud võrdlemisi kergelt ning nii oli üldiselt võttes Eestimaal (Tallinna kubermang, nüüdne Põhja-Eesti) ellujääjaid ikkagi vast kolmandik. Hoopis võimatu oli saada kõigi surnute kohta õigeid üldarve, aga võib oletada, et katk tappis sellel maa-alal 100—150.000 inimest. — Lõuna-Eestis (tol ajal Liivimaaks loetud) oli suremine üldiselt vähem, kuid ikkagi küllalt kohutav.

Suure suremisega kaasas käisid otse jube-dad nähted. Esiotsa katsuti surnuid mätta surnuaedadesse, pärast aga ei jõutud seda enam. Hakati siis surnuid ajama lademetena ühte auku, „katku kalmetesse“. Hiljem ei saadudki surnuid enam maa alla saata, vaid nad jäid maapinnale lamama, kust neid hävitasid linnud ja metsloomad. Mõistetav, et sarnasel olukorral kõik elu ja tegevus halvati. Vili mädanes põldudel või jäi loomade ja lindude roaks, kuna koristajat ei olnud. Jäi tegemata ka enamasti sügisene külv, mis järgmiseks aastaks tekitas puuduse. Tagajärjeks oli ellujääjatel näljahäda, mis nende arvu veelgi vähendas. Nii oli siis ka 1710. a. jõuluagegu meie maal otse hirmus aeg.

Meiegi rahvapölv on näinud mitmeid kurbi jõule. Nimelt a. 1905, mil Vene sõjaväe karistussalgad asusid tegevusse karmil käel, saates surma rohkel arvul inimesi. Siis ka a. 1917, mil maa seisis enamluse raske surve all, ning samuti 1918. a., mil veel karmim enamlaste hirmuvalitsus ulatus ligi poole Eesti üle. Kuid need hädad möödusid pea ega jätnud nii kurbi jälgi kui vanemaaegsed „kurvad jõulud“. Usaldame loota, et niisugused lood meil enam ei kordu tulevikus.

Tarvitage

järjekindlalt ainult Eesti tubakavabrikute saadusi!

Aino

20 tk. — 35 s.

Mikaado

25 tk. — 25 s.

Olympia

25 tk. — 25 s.

Palm

25 tk. — 15 s.

Kavaler

25 tk. — 15 s.

TUBAKAVABRIKUD

A/S. ASTORIA,

A/S. REGINA,

A/S. A. ANTON & Ko.

Jõulud on lastepühad.

Mis küll peaks jõlumees tooma minule...

Jõulud on talvepühad, jõulud on rahu-
pühad ja nad on ka lastepühad täie õi-
gusega. Ei ole vist kellelgi meist tead-
mata, missuguse kannatamatusega meie
oma varajases nooreas jõule ootasime. See
oli mingi magus uim, mis valdas meeli
enne jõulude tulekut. Kannatamatus ja
ootus põimisid kokku üheks vägevaks soo-
viks: jõuaksid juba jõulud rutem tulla — lu-
mega ja sätendava kuusega ja nende kinkidega,
mis siis tulevad. Kava enne jõule unistati igal
õhtul heldest jõuluvanast, püüti välja arvata,
missuguseid andeid ta toob ja kas ta oskab
meie tõelisi jõulusoove välja arvata. Te-
gelikult tuli küll nüimoodi välja, et oma suures
enamuses läksid meie soovid, kuivõrd nad üldse
teostatavad olid, alati täppi. Küll püüdsime siin
kahtlustada isa ja ema, et vahest ehk nemad on
siin kuidagi kaasa mõjunud, sosistades jõulu-
vanale mõne „äraandliku“ sõna kõrva, kuid tar-
gemaks ei saanud meie süiski seeläbi.

Jõulud on lastepühad. See sõna ei saagi
olla teisiti, sest kellele valmistab kullas ja kar-
ras sätendav jõulupuul rohkem rõõmu kui väi-
kesele mudilasele, kes suuril silmil ja põksuva
südamega sirutab oma käekesed rohelise kuuse
poole? Ja ühes lastega meiegi mõistame ja tu-
jume jõulude täit mõnu. Veel rohkem — meie
muutume ise lasteks särava jõulukuuse ümber
ja meie silme ette manatakse sel kaunil mo-
mendil meie kaduvikku vajuv lapseõlv.

... ja minule.

Ilma lasteta ei ole jõulupuul ja jõuludel ku-
nagi seda mõnu. Eks ole rõõmus see pereisa, kes
jõululaupäeva hommikul läbi paksu lume läheb
kirves kaenas metsa või rahakott taskus tu-
rule — kuusejahile? Ja seda tehakse laste pä-
rast. Ja kui siis jõulupuul on toas ja ehitud
— küünlad küljes ja kardad nii palju, et oksad
vajuvad juba longu — kui hea meelega siis ava-
takse uks lastele, et lasta nad kuuse ligi. Ja
neid kilkamisi siis ja rõõmuhetki. Kui veel asu-
takse kingituste jagamisele, missuguseil silmil
lapsed siis ootavad neile määratud andi! Või
kui härdalt nad loevad ette oma jõulusalmi jõu-
livanale, kui see on tulnud isiklikult tooma neile
jõuluheldusi ja -annetusi.

Meie kodukaitsepere mudilastele soovib
„Kaitse Kodu!“ eriti õnnelikke jõule ja rahu-
lisi pühi. Leidugu jõuluvana pambus teile kõi-
kidele lahkeid andeid, eriti neid, mida teie olete
oma südame salajasest sopist soovinud.

Mälestusi ühest jõulupuust

Kui vana siis olin — täpselt ei mäleta. Iga tahes niisugune vesise ninaga poisihakatis, nagu neid päevad läbi mõisahooivil ümber lippas ja kellele kõlbas ema vana valge sall pähe siduda ja kindad kirju paelaga kaela riputada.

Isa oli mõisas moonamees. Õige kehvalt elati. Jõule, mil lapsed midagi magusamat suhu said ja harvad küünlad pisikese kuuse okstes südame soojaks sätendasid, hakati seepärast ootama juba esimese lume tulekul. Nädalail enne pühi olid kõik päevad jõule täis. Kraamiti kappi ja kummutit, küüriti lauanuge ja kõrvetati aurumasinaga seinapragudest lutikaid. Õhtul käis täie hooga jõulusalmide õppimine. Vorstipudru keemapanemise päeval olid pühad niisama hästi kui käes. Kes käed puhtaks pesi, seda lubati isegi vorstide jaoks pekki katki lõikuda. Selle juures libises isuäratavalt roosa toore liha raasukene kogemata suhu — maitstes soolaselt ja imehästi.

Jõulureedel oli juba päris pime, kui isa töölt tuli. Ega siis unistatud veel 8-tunnilisest tööpäevast ja moonamees tõstis rangid aurava hobuse kaelast alles siis, kui talvise loodetaeva veretava serva kustutasid juba tumelillad toonid. Isa istus raskesti toolile ja kutsus saapapoissi. „Saapapoiss“ astus kaksiti üle isa jala ja võttis kätega sääriku kapi tagant kinni. Siis surus isa teise jala vastu saapapoisi tagamenti, lükkas veidi — ja saapapoiss lendas ühes tõkatilõhnase säärikuga uperpalli põrandale. See oli lõbuasi ja tunnusmärk, et isa oli heas tujus.

Saapapoiss oli igaüks meist kolmest poisist heameelega. Kui isa tuli koju väsinult ja tüdinult, otsis ta nurgast puust saapasulase, tõmbas sõnalausemata saapad maha, sõi ja heitis voodisse.

Kui juba saapapoissi küsiti, oli kindel, et tuleb midagi head. Tuligi. „Valitseja käskis tulla kell 8 õhtul kogu perega mõisa jõulupuule.“

Miks ema kohe vastu oli, ei tea, — ei saanud aru seekord. Aga meie, lapsed viiekesi, oli-

me ähmi täis. „Läheme ja läheme —“ Isa arvas ka, et peaks — muidu härra pahandab.

Hakatigi lõpuks kiires korras minekuks seadma. Kõik olemas olevad kingad, saapad ja rätikud otsiti välja ja katsuti, mis kellelegi jalga või kaela hakkab. Ega siis veel igauhe jaoks omi olnud. Mulle seoti vägisi kirju sitsirätik ümber pea, kuigi ma sellele käte ja jalgadega vastu sõdisin. Naise rätik peas — see ei läinud kuidagi kokku toleaegse väikemehe aumõistega, kuna pikad püksid ja säärtaapad ühes läki-läkiga olid kui täismehe tunnused ainsaks ideaaliks. Kui rätik enne mõisa jõudmist lubati ära võtta, võis juba kuidagi leppida.

Õdedele õpetati „kniksu“ ja meie, poisid, pidime tegema kraapsjalga ja sakstel kätt suudlema. Ema tahtis, et peame enne kodu proovima. Sellest ei tulnud aga meie jonni ja nutu

Saapapoiss oli igaüks meist heameelega.

pärast midagi välja. Jäigi niisama. On meeles, et läbi aurupilve uksest lumest ja kuuvalgest säravasse öösse astudes valgus raske, külm pisar üle nina ja maksis palju vaeva, enne kui oma rätikuist ja kampsonest liikumisvõimetuks teatud kätega sain jäätilga ninaotsast maha pühkida. Puud sätendasid härmas, aialatid plak-susid. Kõrge mõisahoone tuled eemal särasid läbi suurte pargipuude nagu ülal, tähtede lähedal. Üle vilkuva luha musta metsa ääres paistsid lumised katuseharjad ja punetasid üksikute akende tulisilmad. Koerad haukusid kooris. „Vau-vau-vau...“ algas kuski Kohala pool. „Uu-uu-ou“ vastati Varudi kandist. Ja siis algasid mõisa jahikoerad niisugust kirjeldamatut kontserti, et meie, poisid, kaasa ulusime: „Vau-vau-uu...“ Eemal suure tee ääres hõbetavas männikus helisesid kuljused. „Saksad sõidavad võraks.“

Proua käeseljast voolas magusaid lõhnu.

Jälle hakati rääkima käesuudlusest ja sellest, et meie, poisid, midagi ei oska ja et sakste lapsed meid naeravad. Minul uuesti nutt lahti. Ja siis viskasin enese selili hange: „Ei taha sakste jõulupuule, ei taha sakste käsi suudelda, ei taha.“

Paluti ja manitseti. Vist löödigi, aga midagi ei aidanud. Ema tuli minuga koju tagasi. Lirpsisin, nutt kurgus, üksi külma, sinist tangu-suppi ja magama minnes oli voodi imelikult

külm. Nüüd oleksin läinud heameelega ja suudelnud... Aga ei tihanud rääkidagi. Uinusin.

Hommikul ärgates olid teiste toodud asjad laual. Kirjudest vahariide ribadest saksalaste eneste punutud käekotis oli — piparkooke roosade ja valgete pealejoonistustega, kompvekke narmendavate otstega kuldpabereis, kringleid, roosasid ja valgeid kalu ja hobuseid, mis jätsid suhu kergelt õhkuva piparmündi maitse. Isale oli roosatriibulist särgeriiet, emale ja õdedele midagi rohelist ja punasekirjut. Poistele papphobuseid — mis sellest, et pruugitud — muidu pidime leppima omavoolitud puuhobustega. Nende jalgade jaoks ei saanud alati naelu ja papphobustel olid pealegi sabad päris karvade-st. Olid ikka head saksad. Ema arutas naabrinai-sega, kui palju need riided kastikaupmehe käest ostes maksaksid, ja õed tahtsid vägisi oma riide servast lõigata natuke, õige natuke, nukkudele pühadekleitideks.

Mõisa jõulupuust räägiti kogu päev. Oli küll kahju. Käemusutamine läinud päris libe-dasti. Aga sain oma papphobuse ja pisikeses südames asus väike trots. Olin enesega rahul.

Sel õhtul tuli isa nii vara, et valgegi oli veel. Oli heas tujus, aga saapapoissi ei taht-nud. „Härra päris täna, miks mu proua jõulu-puul ei olnud ega kõik lapsed. Käskis täna õh-tul tulla päris sakste jõulupuule mõisa.“ ütles ja kadus toast, kirvest hõlma alla peites.

See oli juba midagi. Eilne jonn oli kadu-nud. „Ega need saksad olegi nii halvad kui me kartsime,“ julgustasid õed, mõisast saadud kompvekkidele ja kaladele valgest niidirullist niiti külge sidudes.

Minekust mäletan ainult niipalju, et oli pime ja soe ja et lumi jalge all oli pehme. Mõisa köögitrepp tundus hiigla lai ja kõrge, kui üles läksime. Liikus preilisid, kel oli palju musta ja valget. Küsisin emalt, kas neil peabki kätt suudlema. „Rumal, need on ju toatüdrukud,“ vastas ema.

Siis tuli üks hästi paks valge põllega — ema ütles pärast, et see olnud virtin — ja viis meid läbi mitmesuguste tubade ja koridoride. mis igal sammul naliakalt vastu kõlasid. Oli imelikke, magusaid lõhnu, mis tegid pea uima-seks ja meelitasid vee suhu. Kuski naerdi hele-dalt ja löi kumisedes kell — pikkamööda nagu kirikutornis. Suur koer tuli otse minu poole — põikasin ema seljataha ja oli juba nutt varaks. Keegi minupikkune poiss mustas jakis ja suure punase linsuga kaelas ilmus koridori teises ot-sas ja vilistas. „Komm her, Wolf!“ Koer pöö-ris ümber ja läks. Poiss võttis ta kaelarihmast kinni. Olid täiesti ühekõrgused. Siis nad ka-dusid kõrvaltuppa, kust kajas mingi isemoodi, kägiseva häälega laul. Viis oli tuttav — „Ma tulen taevast ülevalt“, aga sõnadest ei saanud aru. „Ema, kesse niiviisi laulab?“ pärisin. „Ega see laula, see on gramahvon,“ seletas ema.

Tahtsin just hakata edasi küsima, et mis asi see gramahvon on iseenesest, aga paks virtin lükkas laest allarippuvad rohelised kardinaid kõrvale ja tegi ühe ukse lahti: „Saksad ootavad saalis.“

Astusime sisse. Nii palju heredat valgust, sooja ja lõhnu voolas vastu, et pidin silmad sulgema. Jalgade all oli põrand libe nagu klaas. Silmadele tundus tuba nii hiiglasuur, nagu polekski tal seinu ega lage. Just nagu oleks kõikunud see kõik mu ümber. Hoidsin ema seelikust kinni ja taganesime seina ääre, mis oli helevalge ja libe, kui käega katsusid. Seal oli veel teisigi mõisainimesi. Kubjast ja valitsejat ma tundsin. Eriti viimast — tema eest pidime kord karjase Arnuga mitu tundi loomanaeripõllul märgades vagudes lehtede all küürutama — tuli just peale, kui tahtsime seakarjaste süüdatud tulel küpsetamiseks viia naereid. Mõtlesin, et kui ta nüüd äkki teab ja tuleb... Aga valitseja naeris emale vastu ja minul silitas isegi üle juuste. Kupja Anni oli ka emaga seinas ääres.

„Vaata, kus on jõulupuu,“ sosistas ema alla kummardudes mulle kõrva sisse, ja pööris minu pea vastasseina poole.

Silmad olid juba valgusega veidi harjunud. Seal seisis midagi hiilgavat, sätendavat ja ulatus põrandalt kõrgele-kõrgele. Kiriku lagi ei ole

ka vist nõnda kõrge, mõtlesin. Pärleid, kuld- ja hõbekarda, lumivatti, valgeid, suuri küünlaid, vilkuvaid tähti ja ingleid rippus lugematult. Süüdati mingisuguseid asju, mis puistasid kõigi üle helevalgeid, punaseid ja rohelisi sädemeid... Unustasin ümber kõik muu peale selle — sära. „Püüha öö-öö, öö-õnnis-tud öö-öö—“ kajajagu kõrgelt ülalt ja sakste laul helises kui ingliteviis selle tugeva, kõige tugevama põrina kõrval, mis kubjas pööratas minu seljataga.

„Nüüd tuleb, lapsed, kinkid saama,“ ütles parun ja läks kuuse kõrval seisva laua juure, tõstes sellelt kirju lina. Meele jäi paruni pintsak, millel oli naljakas haruline saba. Ja kõht ja kõrialune olid tal helevalged.

Ema viis mind käekõrval paar sammu ja siis läksin üksi nagu läbi une üle läikiva põranda, kartes igal silmapilgul libiseda või kukkuda. Sakste lapsed tulid ka jõulupuu tagant. Seesama poiss suure punase lipsuga kaelas, kes koera ära kutsus, ja temast veel vähem helevalge tüdruk veel suurema lindiga kuklal. Laua taga seisid proudad. Neil oli riideis ainult roosa ja valge. Ja laud oli täis kõiksuguseid ilusaid asju. Silme ees virvendas. Laua kõrval suur puuhobune kiikjalaste ja punaste valjastega. „Kui see ongi mulle?“ käis läbi pea. Mäletan, et süda lõi kiiresti — nagu värises ainult rinnus. Aga paks roosa proua ulatas mulle laualt

Tarvitage ainult tuntud Rootsi
mööbli- ja
auto-polsterdamisnahka

Soome NESTOR-seepi,
NEVSKI küünlaid
ja BENZIIT-seepi

Soomes hästi-tuntud
Kummiteollisuus O/Y.
PORA-kalossid
ja kummkontsad

Ainuesindaja:

Emil Kumenius,

Tallinn, Lai 9. Tel. 12-86

Esimesed Cestis

Inglis sigaretid

ALBION

20TK AINULT 40SNT.

A/ASTORIA

samasuguse vahariide ribadest punutud käekoti, nagu oli teistelgi kodus eile õhtust. „Hobune said sa juba eile õhtul, laps.“

Võtsin käekoti ja tahtsin ümber pöörda, aga siis tundsin, et midagi jäi tegemata. Palav hakkas korraga. Alles siis, kui proua ise tõstis käe, oskasin selle oma nina vastu suruda. Käeseljast, mis oli punane ja pehme nagu pestast võetud hiirepoeg, voolas jällegi imelikke, magusaid lõhnu. Aga kõik see oli nii võõras, häbistav — just nagu oleks mind löödud — pisarad kippusid vägisi silmi. Kuidas ema juure sain, ei mäleta. Aga tean, et peitsin pea ta põllesse.

Ilusad asjad laualt said sakste lapsed. Suure puuhobuse punaste valjastega andis proua punase lipsuga poisile. Valge tüdruk sai nuku, mis temast enesest pikem, ja kupja Anni sai samasuguse käekoti nagu minagi. Vanale parunile andis proua mingi valge looma, mida nähes kõik naerma pahvatasid. Parun käis sellega saalis ringi, jäi ka meie ette seisma: „Lapsed, vaatage, kus pörsas on.“ Oligi päris pörsas, niisama suur kui meie Ruudigi toa otsas kunkus. Aga paruni pörsas oli helevalge ja tegi imelikku häält, kui parun teda pigistas. Mitte sugugi nii nagu päris pörsas. Ema seletas pärast ka, et härra pörsas olnud papist, nagu meie hobusedki.

Siis lauldi jälle. Jõululaulud. Meestele andis härra kõrgest läikivast klaasist punast viina. Ja kõige lõpuks rääkis härra midagi vabadusest, priiusest, sõnad tookordsed on mälestusest kustunud. Aga seda elavamalt on mees viimne laul — „Priius, kallis anne, taeva kingitus...“ Tundsin midagi palavat, pakitsevat väikese südame all. Inimesed laulsid hardumusega, mis haaras mingisugusest salajasest südamenurgast

ja kutsus, nii et peaaegu valus hakkas. Olen kuulnud seda viisi hiljem lugemata kordi, aga nii pole ta mind millalgi haarnud kui tookord. Isegi parun ise laulis kaasa.

Seda ma ei mäleta, kuidas tulema hakkasime. Tean ainult, et trepil komistasin ja käekoti pillasin. Üks roosa hobune kukkus kotist ja libises mööda trepiastmeid alla. Kui seda kotti tagasi tahtsin panna, oli jälle paks virtin seal ja võttis hobuse ära: „See on ju must, laps.“ Mis must oli, ei saanud ma aru, aga tundsin, et mulle jälle ülekohut tahetakse teha, ja olin valmis küüntega hobusesse kinni hüppama. Ema sai õigel ajal jaole ja rabas mul käest kinni. Kui virtin põlle alt kollase saialõigu võttis ja mulle kotti pistis, leppisin peaaegu.

Tulles oli tee tuisanud ja kuu ratsutas ruttu läbi pilvevirnade. Kül mavärinad raputasid veideralt keha; tuul hakkas teravasti varvastesse ja ninna.

Kodus, kui käigu külm lahti sulas, oli äkki kerge ja hea. Toas oli niipalju kuuselõhna, et vorstilõhn peaaegu ununeski. Hobused, kalad ja hõbedased käbid rippusid ühes mõnede pärlitega kerilaua pingi sisse püsti pandud kuuse küljes. Laual olid piibel ja mõned väikesed raamatud. Isa pikutas sängis, jalad paljad ja särk helevalge.

Kui küünlad süüdati, oli mõisa jõulupuu meelet läinud. Nagu ei olekski seal olnud kuuske. Olen hiljem otsinud oma mälestusest sellest õhtust, aga ikka ei leia ma ainustki rohelist laiku sakste jõulupuu küljes. Ainult midagi silmipimestavalt heledat, ja asjad, mis torkasid südamesse veider-valusalt. Seepärast ma vist ei läinudki enam kunagi sakste jõulupuule.

Ev.

Raamatud: ilukirjandus, teaduslikud, noorsoo-
kirjandus j. n. e.

Suurim valik

Kluge & Ströhm

raamatukaupluses

Tallinnas, Pikk tänav 9.

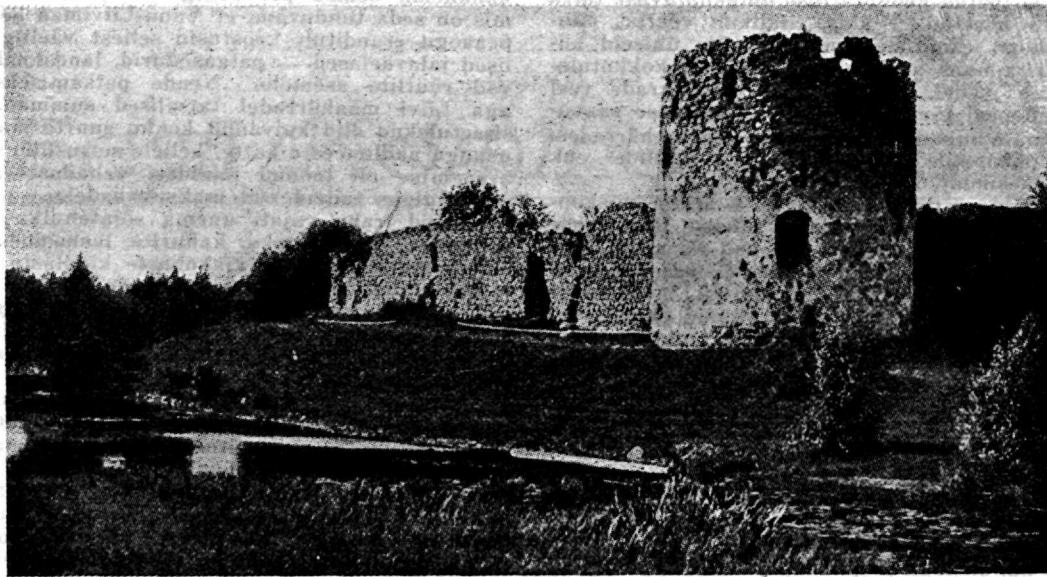
Tellimised ja järelepärimised täidetakse viibimata.

Seebi- ja soodatehas J. TIITSO

Narvas, telefon 134.

Valmistab kõige parematest materjalidest „ASTOR“ saunaseepi, kollast tuumseepi, kollast pesuseepi, pesusoodat ja vanas headuses sinisekirjut seepi.

Saadaval E. T. K-S ja kõigis tarvitajateühingutes.

HÄRGMÄE ORDULOSS ida poolt. K. v. Löwis of Menari, „Bürgenlexikoni“ järgi.

Vana-Liivimaa kokkuvarisemine, eriti 1560. a. otsustavaid võitlusi

Tähtsamaid momente ühe keskaegse sõjalise organisatsiooni surmaeelseist heitlusist

„Kaitse Kodu!le“ kirjutanud Tallinna linna arhiivi assistent R. KENKMANN

Tänavu täitub 370 aastat neist viimseist saatuslikest sõjalisest sündmusest, mille tagajärjeks oli sakslaste tulekuga Läänemere idarannikule või sellal üldiselt Liivimaa nime all tuntud alale rajatud riikliku kuju lõplik kokkuvarisemine. Liivimaal asuy Saksa ordu haru, meie kodumaa ajalooks lihtsalt orduks nimetatud võim, oli küll juba ammu ajahamba mõjul hakanud ilmutama kõdunemise ning lagunemise tunnuseid, kuid viimased hoobid andis talle põlise idavaenlase — moskvalase — s. t. Moskva ümber kogutud vene suurvürsti, pärastpoole tsaaririigi, tugev ekspansiooni- ehk laiendamistung sõjas 1558.—1561. a., eriti aga 1560. a.

Peale üldise huvi oma kodumaa mineviku ligemaks tundmaõppimiseks väärivad ordu langus ja 1560. aasta meie erilist tähelepanu veel teatud sarnasuse ja analoogia pärast ordu ja kaitseliidu vahel. Ordu ilme ja organisatsioon oli sõjaline, nagu kaitseliidulgi. Kuid sõjameestena jäid ordurüütlid ikkagi munkadeks. Ainult selle vahega, et nad olid annud lisaks 3 harilikule mungatoovutusele — elada ülemuse sõna kuules, abielumata ja vaesuses — veel neljanda toovutuse: kaitsta sõjalise jõuga katoliku kirikut ja usku vaenlaste vastu ja levitada seda paganate ja uskmatute hulgas ning vastavalt mungatoovutustele olid ordulossid õieti kindlustatud kloostrid, nagu neid erikirjanduses nimetataksegi. Kuid üks pea ka kaitseliitlased olema kõigepealt truud isamaalased ning riigikodanikud ja sellisena tarbekorral relvadega välja astuma riigi ja ühiskonna kaitseks?

Et õieti mõista Vana-Liivimaa katastroofi 1558. kuni 1561. a., selleks peame enne tutvuma katastroofi tähtsamate põhjustega ja alles siis võime siirduda 1558. ja 1559. aasta sündmuste lühida kokkuvõtte kaudu sõjaliselt kõige otsustavamale 1560. a. võitlustele, lahingute ja nende tagajärgede jälgimisele.

Vana-Liivimaa sõjalise nõrkuse peapõhjuseks oli maa kindlustatud olek, mille oli loonud maa vallutuse ajal ja selle järele Roomast juhitud kõikvõimsa katoliku kiriku poliitika, mis tahtis jumalale pühendatud „Maarjamaal“ näha samasugust otseselt kirikule kuuluvat riiki nagu seda oli Kristuse maapealse asemiku — paavsti — riik Itaalias. Kogu vallutatud maa jaotati 5 vaimuliku valitseja vahel, keda harilikult kutsuti maahärradeks. Need viis vaimuliku vürsti ehk maahärrat olid: ordumeister, Riia peapiiskopp, Tartu piiskopp, Saare-Lääne piiskopp ja Kuramaa piiskopp. Ehk küll Riia piiskopp kandis peapiiskopi nimetust, olid kõik Vana-Liivimaa maahärrad tegelikult ühevõrra iseseisvad ja allusid vahenditult paavstile. Säärane killustamine, ühesugune iseseisvus ja otsealluvus soodustasid küll tunduvalt kauge Rooma sihtide ja kavatsuste teostamist ning võimu alalhoidu koha peal, kuid kogu maa üldhuvidele oli see väga kahjulik ja sai hiljem, kui paavst oma endise suure mõju ja tähtsuse oli kaotanud, saatuslikuks.

Hiljem sajandite jooksul arenes „kõikide Liivimaa“ (nagu teinekord Vana-Liivimaaad nimetati) osade vahel kõiki ühiselt siduva ning ainuvalitseva katoliku usu valitsevate võimude ja kihtide ühise rahvus-

liku päritolu ja teatud geograafilise ühtekuuluvuse tõttu järjest tihenev koostöö. Tekkis, riiklikult võetud, mingisugune liitkond (konföderatsioon), mille ühiseid küsimusi hakati viimaks arutama ülemaalistel kokkutulekutel — maapäeval, millest peale maahärrade veel osa võtsid vahepeal järjest suurema iseseisvuse saavutanud tähtsamate linnade, doompapiitlike (doomhärradest koostuvate piiskoppide nõukogude) ja vasallide ehk rüütelkondade esindajad.

Siiski jäi side liitkonna liikmete — ordu, piiskoplike riigikeste ja lõpupoole peaaegu täielise iseseisvuse saavutanud suuremate linnade — vahel äärmiselt lõdvaks. See oli enam näiline kui tõeline. Enesest mõista, et mingisugusest kõiki osasid ühendavast ja kõitvast põhiseadusest meieaegses mõttes ei võinud sellal veel juttugi olla. Samuti puudus täiesti kõiki juhtiv riiklik keskvoim ega olnud ka kindlaks kujunenud maapäevade kokkutulekuks ühtki täht- või vaheaega. Ehk küll viimase kindlaksmääramiseks katsed ei puudunud, tuli maapäev tegelikult ikkagi ainult konkreetsete ühiste huvide ja hädade sunnil kokku, vahel mitu korda ühel aastal, siis jälle kord üle mitme aasta.

Kõige rohkem üksmeelt ja ühistunnet võis Vana-Liivimaal kohe algusest peale märgata maa kaitseküsimuses. Esimestel aegadel, kui veel oli elav ristisõja vaimustus ja idee ja kui oli tegu paganatega, kelleks leedulased jäid kaua, ja lahkusliste venelastega, oli tarvidus end sõjaliselt kaitsta või vaenlase kallale minna ainukeseks tegelikult kitiks ja põhjuseks, mis koostööle sundis, kuna teisi ühiseid huve, nagu majanduslikud ja kaubanduslikud, mis hiljem olid peapõhjusi maapäevade kokkutulekuks, sellal veel niisugusel kujul ei tuntud. Juba noil algusaegadel kujunes traditsiooniks, et ordumeister, kui maa tugevaima sõjalise kontingendi juhataja ning suurima riigikese pea, on ühtlasi kogu maa kaitse juht, sõjakäikude üritaja ja väkkekutse käskude laialisaatja, kogunemiskohtade määraja, ühe sõnaga — algataja ja peategur kaitseküsimustes ja sõjapidamises.

Sõja puhul Vana-Liivimaal ilmusid ordule abiks piiskopid oma vasallidega, s. t. rüütlitega harilikus mõttes, keda ei tohi ära vahetada munkadega-ordurüütlitel (nagu see nii sagedasti sünnib). Harilikud rüütliid olid aadlimehed, kes piiskopilt või ordult olid saanud maad keskaegse läänioiguse alusel, enamasti ühe või mitu mõisat ühes juurekuuluvate küladega, või ainult küla või paar, kuhu siis enamasti asutati uus rüütlimõis. Maa kasutamise eest läänimees ehk vasall pidi ilmuma isiklikult, täies varustuses ja ratsahobusega oma läänihärra (piiskopi ehk mõne ordukäskniku) käsutusse, kaasa tuues ka oma allvasalle, s. t. neid vähemaid aadlikke, kellele jõukam rüütel oma laialdasi maid oli edasi läänitanud.

Alul pidasid läänimehed kõvasti kinni oma kohustest läänihärra kutsel väkke ilmuda. Hiljem, XIV sajandil, kui läänid said päritavaiks ka rüütlike naissoost järeltulijaile, kaotas see karm määrus palju oma tähtsusest ja nõrgestas järjest tunduvamini maa kaitsevõimet.

Ka eestlased, lätlased ja liivlased, s. o. maa pärisrahvad, võtsid alul sunnitud liitlastena sakslaste sooritatud sõjaretkedest osa. Ja see oligi mõjuvamaid põhjusi, mispärast pärisrahvad esiootsa, võrreldes parasitiga, säilitasid kaunis suure isikliku vabaduse, mis jätkus peamiselt sel määral ja nii kaua, kui sakslased sunnitud olid arvestama pärisrahvaste sõjalist abi. Pärastpoole, kui välja arenes seisuslik kord, mis andis talupojad järjest suuremasse sõltuvusse peremeestestmõisnikest, kelleks olid piiskoppide või ordu vasallid, kaob ikka enam ja enam talupoegade sõjaline tähtsus maa kaitsele ja osavõtt sellest. Viimati teenivad nad suuremal arvul ainult veel voores ja täidavad küüdi-kohuseid. Sõjariistade kandmise keelu maksmapanekuga 16. sajandi alul langes nende osa miinimumini.

Ka arenev sõjatehnika lõi oma praod Vana-Liivimaa kaitsevõimesse. Tulirelvade laialdasema tarvituselevõtu tagajärjel XV s. teisel poolel ja XVI s. alul hakkab

kahanema senise peaväeliigi — ratsaväe — tähtsus, mis on seda tunduvam, et Vana-Liivimaa löögiosad seni peaaegu eranditult koostusid sellest väeliigist. Kutselised jalaväelased — palgasõdurid, landsknehtid — asuvad rüütlite asemele. Nende palkamiseks puuduvad aga Liivi maahärradel tarvilised summad. Viimaste sissetulekud olid kivanud kokku suurte maa-alade minnekuga aadlimeeste kätte, kellele seisusliku korra väljarenemine oli toonud laialdasi vabadusi ja eesõigusi, muu hulgas teinud nad maksuvabadeks.

Kuid raha vajati uema sõjatehnika nõudel veel teistekski ülesanneteks: kahurite, laskemoona ja lõhkeainete muretsemiseks, ajakahoste kindluste ehitamiseks ja spetsialistide palkamiseks nende relvade valmistamiseks, käsitamiseks ja kindlustustööde juhutamiseks. Olid ju ka seni Vana-Liivimaa kaitstud kindlad lossid sattunud piiramise puhul suurevasse vallutushädaohtu, mille vastu tuli leida abinõusid.

Vahest siiski kõige tugevama hoobi Vana-Liivimaa hukkumiseks andis siin 1523. a. alanud reformatsioon, mis leidis üldise vastuvõtu ja hoogustas oma poolt vana iganenud keskaegsete vormide lagunemist. Ainult ordu ja piiskopkonnad jäid muutmata püsima endistele katoliku kirikukorralduses põhjenevatele alustele. Need keskaegse Liivimaa omapärase riikliku korralduse ja koosseisu vaimulikud alused õonestas aga reformatsioon täiesti, nii et oli ainult aja küsimus, millal variseb kokku ajast ja arust läinud katoliku usule rajatud riiklik ehitis peaaegu täiesti luteri usku siirdunud maal. Ühtlasi oli protestantluse ideelise kilbi taga linnadel väga kasulik ajada oma egoistlikku lahkpuüete poliitikat. Linnu oma edenenud rahamajandusega rajati aga maa kaitseasjanduse ajakõrgusele tõstmiseks enam kui kunagi varem. Ka ordulossidesse ja piiskopikodadesse ulatus uue usu mõju, lõdvendades seal distsipliini ja põhjustades anarhiat.

Kokku võttes peame konstateerima, et kui viimaks jaanuaril lõpul 1558 Moskva tsaar Ivan Julm otsitud ettekäänete all alustab kaua kardetud ja ammu ette näha olevat sõda, siis Liivimaa seisukord maakaitse suhtes on tunduvalt nõrgem kui varemaste sõdade ajal sama naabriga. Venemaa oli aga muutunud just vastupidiselt tugevamaks nii üldiselt kui ka puhtsõjaliselt. Nüüd aga asugem alanud sõjategevuse käigu vaatlemisele.

Venelaste esimene retk 1558. a. jaanuaris ja veebruaril alul oli mõeldud ainult maa võimalikult laialtulatuseks paljaksrüüstamiseks, milline eesmärk saavutati täieliselt. Piiriäärne Vana-Liivimaa riigike — Tartu piiskopkond — sai kogu ulatuses raskesti kannatada. Peale selle laastati põhjalikult ka Ida-Virumaa ja praegune, sellal ordule kuuluv, Põhja-Tartumaa. Ordumeister Fürstenbergi kavatsus vaenlasele lahingus vastu astuda ei teostu üldise demoralisatsiooni ja paanika tõttu. Rüüstanud maa, lahkusid venelased ilma ühegi tõsisema võitluseta.

Järgneb lühike vaheerahu, mille kestes Liivimaa maapäev märtsi keskpaiku Volmaris kokku astub, et teha Venega rahu, mida loodetakse saavutada tsaarilt maksu teel, kuna sõjapidamiseks tunti end liig nõrkadena ega polnud sõdimiseks kellelgi õiget isu. Kuid lootus rahale ja tsaari halastusele lõhkeb seebimullina. Veel samal kevadel järgneb venelaste teine pealetung, seekord juba kindlate vallutamissihtidega. 11. mail langeb Põhja-Liivimaa tähtsaim piirikindlus idas — Narva — lähedal laagris viibivate kõrgemate ordukäsknike poolt häbitavalt hätta jätuna venelaste kätte. Narvale järgnevad ligi kuupikkuste vaheaegadega Vask-Narva, Vastseliina ja lõpuks 18. juulil isegi Tartu. Kahe viimase koha langust ei suuda takistada ka vana ordumeistri Wilhelm Fürstenbergi tõsine ning taktiliselt õieti põhjendatud kavatsus vaenlasele üle maa kogutud suuremate jõududega umbes ühe oma kuulsaima ning tähtsaima eelkäija, ordumeister Wolther von Plettenbergi, kombel aktiivselt vastu astuda ja teda sundida välilahingut vastu võtma. Üldise demoralisatsiooni kõrval oli Tartu piiskopi kahemõtteline ja nähtavasti otse

Eesti Kommerts Pank

Peapank: Tallinn, Suur Karja 7.

Osakonnad: Tartus, Viljandis, Pärnus, Valgas, Peitseris, Narvas ja Haapsalus.

Telegr. aadr.: „KOMPA“.

Sissemakstud põhikapital Kr. 1.400.000.—

Toimetab kõiki pangaoperatsioone.

Kaitseliitlased!

Oma ülesande teostate,

kui nõuate ja tarvitate ainult Eesti tubakavabriku «Sultan-Flor»i

Paberosse:

„Concordia“	20 tk.	—	35 snt.
„Omar“	25 tk.	—	25 snt.
„Meedi“	25 tk.	—	20 snt.
„Desti“	25 tk.	—	15 snt.
„Miljon“	20 tk.	—	10 snt.
„Võistlus“	100 tk.	—	50 snt.
„Kõigile“	100 tk.	—	75 snt.
„Ökonoomia“	100 tk.	—	100 snt.

Tubakaid:

„Maruf“	50 gr	—	80 snt.
„Preemia“	50 gr	—	75 snt.
„Revilla“	50 gr	—	50 snt.
„Krull“	50 gr	—	30 snt.
„Hull“	50 gr	—	30 snt.

Tubakavabrik „Sultan-Flor“ Tartus

äraandlik tegevus suurimaks põhjuseks, mis pärast Fürstenberg kuuajalise tegevuse taastamata Vaabina ja Saangaste kaudu Valka.

Valgas välilaagris võeti ette ordu juhatuses tähtis muudatus, millel sündmuste edaspidisele käigule järjest suurenev mõju, mis saab ordule osalt päris saatustlikuks. Nimelt valiti Valgas 9. juulil senine Viljandi komtuur Gotthard Kettler tugeva poolasõbralise partei juhina vana ordumeistri Fürstenbergi abiliseks ehk koadjuutoriks, nagu ordumeistri abilist kutsuti. Kettleri valikuga, mis andis uusi lootusi välisabi peale Poola riigilt, halvati Fürstenbergi ja tema mõtteosaliste tahe päästa Liivimaa oma jõul, energiliste ning otsustavate sõjaliste löökidega, ja see sai uueks naelaks Vana-Liivimaa vabaduse ja iseseisvuse kirstukaanes.

Siiski ei heida uus võimumees ordu juhtimisel, Kettler, sõjariistu kohe varna. Esiteks ei olnud seni salaja ihaldatud Poola abi veel kuski konkreetset kujul näha, vaid see tuli alles raskete järeleandmistega ja kohustustega endale peale võtmise teel välja kaubelda. Teiseks olid võimuahnel ja osaval intriigide seipitejal Kettleril salaja Liivimaa tuleviku suhtes hoopis egoistlikud plaanid. Nimelt oli tal kavatsus maa Preisimaa eeskujul ilmlikustada (sekulariseerida) ja saada ilmliku vürstina selle valitsejaks. Seepärast oli ta huvides maa venelaste käest päästmise eest võimalikult vähe tasu anda, et oma osa pärast suurem jääks.

Pole siis ime, et kui möödus esimene paanika, mille sünnitas Tartu langemine venelaste kätte, meie siis vastupealetungi juhina orduväe eesotsas leiame koadjuutor Kettleri. Võrdlemisi suurte jõududega tungib ta septembri lõpul Valga kaudu venelaste okupeeritud Tartu piiskopkonda, vallutab peale pikemat piiramist Rõngu lossi ja näib, et sõjakäigu lõppsiht, Tartu vabastamine venelaste käest, enam väga kaugel pole. Seal saab aga Kettler Tõraveres jalast haavata ja lähed selle ravimise ettekäändel Tallinna. Sõjategevus venelaste vastu vaibub ja Liivimaa väed lastakse talvekorterisse. Kettleri tõeliseks Tallinna mineku põhjuseks oli aga püüd ära hoida selle tähtsa linna sattumist Daani alla.

Järgmise aasta, s. t. 1559. a., alul sooritavad venelased samasuguse laiaulatusliku ja hävitava rüüsteretke Lõuna-Liivimaale kui aasta varem Tartu piiskopkonda

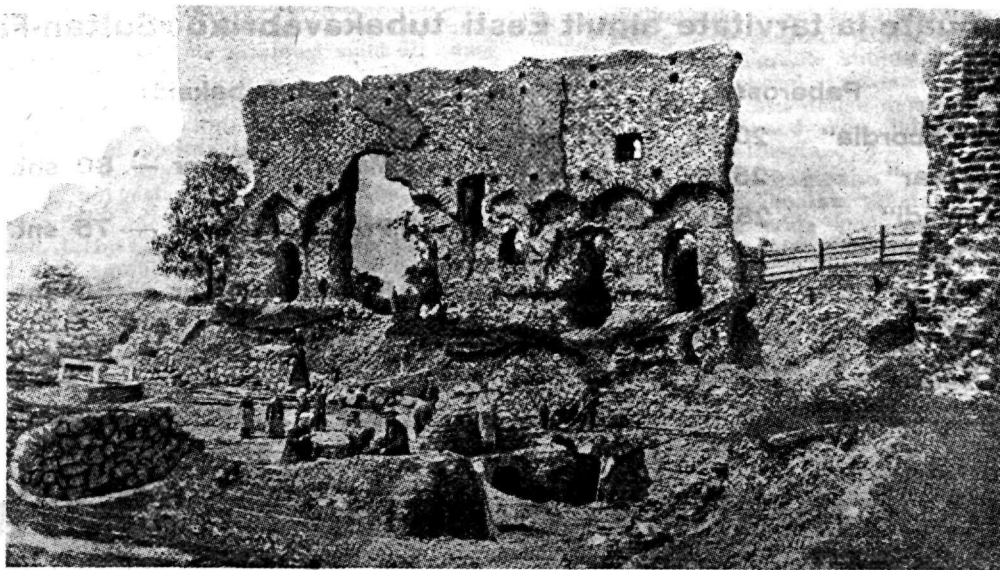
ja Alutagusesse. Ka nüüd ei tule karmi külma pärast kiiresti edasiliikuvate venelastega mingisuguseid tähelepanuväärseid kokkupõrkeid ja nad võivad talitada vabalt. Daani vahesõbitusel annab tsaar kevadel viimaks Liivimaale kuuekuise sõjariistade- või vaheahu, mis pidi kestma 1. maist 1. novembrini.

Et lõpliku rahu saamiseks väljajaated puudusid, siis alustas Liivimaa veel enne vaheahu lõppemist venelastega oktoobri keskpaiku uuesti sõjategevust, mis oli endiselt sihitud Tartu vabastamiseks. Vaatamata võrdlemisi headele eeldustele ja esialgsetele kordaminekutele ei suuda Poola mõjul septembris ordumeistriks tõusnud Kettler ka seekord mitte ainult Tartut tagasi võtta, vaid ta peab aasta lõpul suurte kaotuste ja sõjategevuse pikale venimise tagajärjel „häbiga“ loobuma ka väikese, kuid venelaste poolt vahepeal hästi kindlustatud ja vapraasti kaitstud, Laiuse lossi piiramisest.

Nii viisi algab uus, 1560. aasta Vana-Liivimaal ordumeistri äpardunud sõjakäigu tagajärjel õige halva tähe all — suure pettumuse ja meeleolu langusega. Venelased selle vastu on õnnestunud Laiuse kaitsmise tõttu õige ülevas tujus ja vaatavad õige lootusrikkalt tulevikku, sest otsus Liivimaa omandamisküsimuses pidi varsti langema ja oli ette näha, et kui rahvusvahelisi komplikatsioone ei tule, see nende kasuks sünnib.

Vastupidiselt oma senisele taktikale, mis ainult suvisel ajal oli usaldanud asuda suuremale vallutuskäigule ja kindlustatud kohtade piiramisele, kuna talvel sooritati ainult kiireid röövretkeid, otsustavad venelased veel samal talvel toime panna uue sõjakäigu Liivimaale, milleks määratakse uued pealikud: bojaar Mstislavski, vürst Serebrjanõi ja Peeter Šuiski. Nagu esmakordse talisõja katseks tulevad nad jaanuari lõpul Marienburgi kallale, mis oli tugevamaid ordulosse kogu maal ja omas idapiiri kaitsmisel suure strateegilise tähtsuse. Julge ürituse kroonib ootamatu kiire edu. Mõnepäevase piiramise ja ägeda pommitamise järele kohalik komtuur Jaspas von Sieberg annabki lossi kergel käel venelastele üle. Veel ei olnud ununenud ordumeistri viimase retke õnnetu lõpp Laiuse all, kui maad taigas uus Hiiobi sõnum palju suuremast Marienburgi kaotusest, mis mõjus umbes niisama masendavalt nii kodus kui ka välismaal nagu Tartu langus poolteise aasta eest.

Tsaari rõõm saavutatud edu puhul väljendub kalliste kinkide saatmises oma võidukaile väejuhtidele. Siiski enne, kui vallutuskäiku jätkata, pidasid venela-

ORDUKONVENDI VAREMED VILJANDI LOSSIS VÄLJAKAEVAMISTE AJAL
(arvat. 1908. a.). Pildil näha läänemüüri sisekülg. K. v. Löwis of Menari samast teosest.

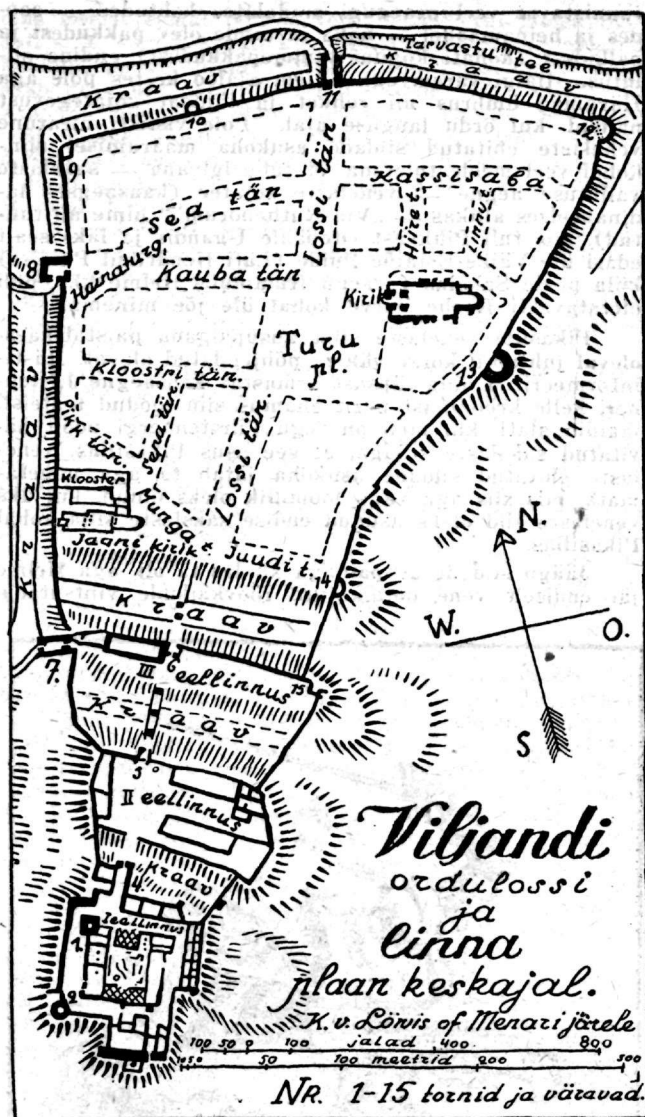
sed tarviliseks jõudude koondamise ja värskendamise uute täiendustega. Pealegi takistas kevadine teede lagunemine, mis pea kätte jõudis, esiotsa suuremate vene jõudude opereerimist. Kuid vähemad röövkäigud Liivimaa vallutamata osadesse kestsid edasi. Need olid kohe uue aasta alul tihedamaks muutunud ja tabasid kõige sagedamini Lõuna-Eestit ja kohti Läti põhjapiiri läheduses. Nii oli nende peamiseks tallermaaks Helme, Karksi, Härgmäe, Ruhja, Smilteni ja Trikateni ümbrus, kuhu oli hõlpus pääseda okupeeritud Tartu piiskopkonnast. Tarvitses vaid minna Väike-Emajõe või Võrtsjärve kaudu, mis moodustasid ajutise piiri, ja varsti oldigi päral. Eriti kerged olid säärased rüüstamiskäigud aasta alul, kui veed veel kinni külmetanud olid.

Marienburgi languse järele ja kevade tulekuga tekkinud vaheaega sõjategevuses kasutasid venelased uute plaanide septsamiseks ja ettevalmistusteks nende teostamiseks. Juba veebruaris määras tsaar Liivimaa uued väejuhid: vürsti Andrei Kurbski ja Daniel Adasëvi. Tatarlased said käsu ilmuda suveks Liivimaa. Aprillis algab uute vägede juurevool Venest ja maikuu vaimb tsaaril lõplikult uue sõjakäigu kava Liivimaa vastu. Selleks määratakse senisele väepealikule Kurbskile lisaks veel terve rida teisi vene paremaid sõjaväejuhte, kellest paljud juba varemni Liivimaa vastu tegevuses olnud. Moskval oli tarvis kiirendada Liivimaa vallutamist, sest küsimuse vastu hakati järjest laiemalt huvi tundma, mis võttis juba laia rahvusvahelise ulatuse. Viivitamine ei olnud soovitatav, sest ta ähvardas küsimust ainult keerulisemaks teha ja tuua kõigepealt Daani ja Poola vahelesegamise. Ruttamisele sundis ka varsti lõppev vaheerahu Vene ja Poola-Leedu vahel. Oli tarvis ette jõuda võistlejaist.

Kui nüüd pilku heita Liivimaa olukorrale samal ajal, siis märkame siin pahaendelist kontrasti. Venemaa teeb suuri pingutusi, koondades kogu oma tähelepanu ja energia eelseisvale sõjakäigule Liivimaa vastu. Liivimaa ise aga ei näi aimavat midagi erilist või väga kardetavat. Sisemised vastolud, tülid ja intriigid jätkuvad harilikus tempos. Uus ordumeister Kettler ei suuda kuidagi kokku leppida vana ordumeistri Fürstenbergiga viimasele harilikule korra ja traditsiooni põhjal vanaduspäeviks valitseda ning kasutada jäävate losside ja maa-alade asjus. Alles pikemate ägedate vastastikuuste süüdistuste, kirjavahetuse ja nõupidamiste järele lahendatakse märtsi keskpaiku kogu maa meeli ärevil hoidnud konflikt nii, et Fürstenberg saab ordu tugevaima lossi — Viljandi — ühes Helmega eluaegseks kasutamiseks, vabastab ordu seisused temale antud ustavusvandest ja annab üle ordumeistri ametipitserid.

Vaevalt oli aga üks tüli lõppenud, kui juba tekkis selle asemele uus. Järjekordseks rahurikkujaks sai hõlpsis uus kuhu Liivimaa poliitilisel areenil — noor daani kuninga Friedrich II vend Holsteini hertsog Magnus, kes ilmus Liivimaa aprilli keskel, et siin vastu võtta venna poolt temale viimaselt piiskopilt ostetud Saare-Lääne piiskopkonda. Kuid see käis risti ordu, eriti aga Kettleri enese isiklike huvid ja kavatsuste vastu, kes ise tahtis saada selle piiskopkonna peremeheks. Lahenemise asemel konflikt aina süvenes ja arenes peagi lausa sõjaks. Hertsogi sõjasalgad tungisid Pärnu-, Harju- ja Järvamaale, olles niiviisi alaliseks seljataguseks ähvardajaks ordule nii maal kui ka merel. Alles siis jõuti kokkuleppele, kui augusti alul tuli sõnum ordu raskest lüüasaamisest Hoomuli (Härgmäe) lahingus. Nüüd aga pöördugem tagasi eelpool katkenud venelaste sõjalise tegevuse jälgimisele.

Kohe esimeste suviseks sõjakäiguks määratud väesalkade Liivimaaale päralt jõudmisega lähevad venelaste röövretked Järva, Põltsamaa, Helme, Härgmäe ja Trikateni aladele endisest veel sagedamaks ning laastavamaks. Helme uus peremees, endine ordumeister Fürstenberg, laskis küll aprilli alul hävitada kahe aasta eest nii suurte pingutustega ja ümberkaudsete talupoegade higi ja vaevaga ehitatud Pikasilla üle Väike-Emajõe

jõe ja käsutas jõugu Viljandi ja Tarvastu talupoegi venelaste okupeeritud Tartu piiskopkonda, lastes sääl viimaste röövkäikude tasuks kahes suures külas surmata kõik inimesed, noored kui ka vanad, ja siis külad ühes vilja ja kogu muu varandusega maha põletada. Nimelt võtsid venelaste röövkäikudest korduvalt osa teid ja kohapealseid olusid hästi tundvad talupojad. Nende karistamiseks ja kohutamiseks olid sarnased vägivallateod orduvõimule alluvate suguvendade poolt mõeldudki.

Ei möödu kuudki, kui venelased, kodunt saadetud uue suurema täiendussalga päralt jõudes, hävitatud Pikasilla asemele ehitavad 2 uut silda üle Väike-Emajõe, ühe neist arvatakse Pikasilla või umbes praeguse Roobeparve kohale, teise aga nähtavasti Tellistesse. Viimane sild võimaldas venelastele Tartu piiskopkonnast kõige otsemat teed pääseda Valka ja sealt edasi Härgmäele, millises suunas vaenlane viimasel ajal teutses kõige sagedamini ja kus järgnevad ka edaspidi ta suuremad operatsioonid. Teise silla asupaiga kasuks Roobeparvel räägib peaaegu niisama kerge Härgmäele pääs üle Väike-Emajõe ja läbi Helme kihelkonna lõunaosa. Oma poolt toetab säärase otseühenduse võimalust veel tänapäevani kohaliku rahva suus säilinud mälestus suurest sõjateest, mis olevat läbinud vanasti Hoomuli ja Pedeli metsi Härgmäe sihis. Tee olemasolu

tunnistavat veel praegugi madalates kohtades — soodes ja heinamaadel — näha ja tunda olev pakkudest ja palkidest (kohati koguni tammepakkudest) endine sillutus. Iialgi varem ega hiljem ajaloo kestes pole aga Härgmäe ümbrus nii rohket ja tähtsat sõjategevust näinud kui ordu languse ajal. Pole vististi ülearune venelaste ehitatud sildade asukoha määramisel siinkohal veel meele tuletada, et juba igivana — sakslaste vallutuse aegne — venelaste sõjatee (kaasaegses ladinakeelses allikas — „Via Ruthenorum“i nime all tuntud), mis tuli Pihkvast Otepäele Ugandis ja läks sealt edasi üle Väike-Emajõe Puide (Läti Hendrikul Puidise) küla peale Sakalas (praegu Hummulis Helme kl.), pidi oletatavasti Roobe parve kohal üle jõe minema.

Pikasilla venelaste silla ausupaigana paistab käesoleval juhtumil kõige vähem põhjendatud olevat. Hästiinformeeritud ning täpsust armastav kaasaegne J. Renner, kelle kroonikast pärit enamust siin toodud teateist, mainib alati, kui meil on tegu Fürstenbergi poolt hävitatud sakslaste sillaga, et see asus Pikasillas, venelaste ehitatud sildade asukoha jätab ta aga nimetamata, mis siis aga väga loomulik oleks olnud, kui üks venelaste sild oleks asunud endise sakslaste silla kohal Pikasillas.

Jäägu sildade asupaigaga kuidas ta oli, aga Helme jäi endiselt vene ootamatute röövkäikude vintsutada.

MAAMARSSAL PHILIPP SCHALL VON BELL
HOOMULI (HÄRGMÄE) LAHINGUS.

Pr. D. Arroneti originaaljoonise järgi O. Hartge ajaloolise lugemiku tarvis: „Nach Ostland woll'n wir reiten“, ilm. Tallinnas Wassermanni juures 1930.

6. mail ilmub 25 venelast korraga lossi müüride ligdale põllule ja lööb seal otse lossist pealt vaatavate sakslaste silma all hulga küündvaid talupoegi surnuks ja raiub nad tükkideks. Lisaks veretööle ajavad nad siis enesega hulga härgi ja teisi kariloomi kaasa. Sarnased väikesed, kuid julmad röövkäigud korduvad Helmes ja Härgmäe ümbruses maikuu jooksul veel mitu korda, misjuures tapmise ja röövimisega käsikäes käivad põletamised.

Juba maikuu saabusid Liivimaale tsaari poolt uueks sõjakäiguks vastmääratud väepealikud, tuues enesega kaasa üle 30.000 ratsaniku, 10.000 jalameest, streeletse ja kasakaid, 40 raskekahurit, 50 süüte- ja veel rohkesti vähemaid kahureid*). Sõjakäigu sihiks näis olevat Vana-Liivimaa põhjapoolse osa vallutamine, milleks oli tarvis kõigepealt rünnata Paide ja Viljandi lossid. Teetasandamiseks peavägedele ning sissejuhatuseks päristegevusele asusid varem kohal olnud väed aegsasti vallutatavate punktide ümbruse süstemaatilisele rüüstamisele, laastates ja põletades kõik, mis ette juhtus. Kohati niitsid erilisel seks otstarbeks vikatitega varustatud väesalgad isegi valmimata vilja põllult maha, et hävitustöö täielikum oleks. Juunis tuli senistele rüüstajatele veel abiks vürst Kurbski Tartu allt umbes 5000 mehega.

Kõvendatud rüüstetegevus, olgugi vähemate saldade poolt, jätkub samal ajal ka lõuna pool — Helme ja Härgmäe ümbruses. Viimases kohas sellal aset leidvatest sündmustest toob Renner oma kroonikas huvitava pildi, mis elavalt iseloomustab venelaste rüüstetketeid ja kohaliku ordulossi meeskonna vastutegevust neile, näidates ühtlasi omapärast juhtumit kohalike elanike suhtumisest rüüstajatele. Imekombel osutub kirjeldatud episood sama tegevuskoha ja peensusteni mineva sarnasuse tõttu võitluskäigus nagu mingisuguseks peaprooviks umbes kuu aega hiljem samal areenil toimuvale, kuid kaotustelt ordule saatuslikule kokkupõrkele. Toon seepärast vastava koha Rennerist sõnasõnalises tõlkes:

29. juunil tulevad 500 venelast Härgmäele, tungivad suure kisaga lossi kallale ja võtavad umbes 250 pead suuri kariloomi lossi juures ära, saavad ka mõne naise vangiks. Ruhja komtuur Heinrich Galen, kelle käes oli ka Härgmäe, oli vähe aega varem läinud heinamaale, seda üle vaatama: nii lasksid lossis olijad venelaste peale, et seda kuuleks ka komtuur, tungisid ühtlasi ka 7 hobusega lossist välja ja löid 19 venelast maha; järgnesid põgenejale, löid 6 veel maha ja tulid jälle tagasi lossi. Vähe aega pärast seda tuli ka komtuur tagasi ja sai teada, mis oli juhtunud. Nad lasksid seepärast hobuseil veidi puhata, panid end uuesti varustusse ja läksid 30 hobuse ja 12 palgasõduriga 3 tublit penikoormat teed venelastele järele kuni Wolter von Plettenbergi mõisani, kus asusid vaenlased ühes röövitud saagiga. Venelased tõusid üles ja tahtsid lüüa eelväge ega teadnud salapeidukohast midagi. Kui nad aga seda märkasid, pistsid nad põgenema ja jätsid kariloomad sinna paika. Rüütliid järgnesid aga veel, löid põgenikud igal pool maha, tungisid võsastikku, mis asus heinamaal, tabasid seal tubli jõugu, nii et üle 100 jäi neist jälle lahinguväljale, ülejäänud aga, kes üle jõe ujusid, löödi talupoegade poolt surnuks, 6 võeti vangi. Selle vastu sai sakslasist surma ainult üks. Oli keegi mittesaksa tüdruk, selle ema olid venelased Härgmäe lossi ligidal tapnud. Seepärast haaras ta suures vihas tüseda malga õlale, jooksis jala 3 penikoormat rüütlitega kõrvuti ja aitas kätte maksa oma ema surma, sest kõik venelased, keda oli kuul tabanud, kuid kes muidu oleksid ellu jäänud, need materdas ta malakaga surnuks. Jooksis siis rüütlitega jälle tagasi Härgmäele.

*) Arvulised andmed siin on toodud Hans Kruusi teose järele: „Vene-Liivi sõda (1558—1561)“, K.-ü. „Loodus“ Tartus, 1924. Üldse on mainitud teos J. Renneri kroonika kõrval käesoleva kirjutise koostamisel olnud peamiseks allikaks.

Palgasõdureid ei olnud peale 4 või 5 mitte kokkupõrke juures, sest nad ei jõudnud kaasa tulla.

Juulis viimaks hakkab vene vägi, mis oli koondatud Tartu alale, liikuma uue vallutusobjekti — Vana-Liivimaa tugevaima ordulossi Viljandi — poole. Peaväe teeks määrati otsesem siht põhjapoolt Võrtsjärve, kahurite kohalevedamiseks kasutati aga veeteed. Kõigepealt saadetakse teele vürst Barbatini 12.000-lise väega, et katkestada Viljandi ühendust merega, sest vene väejuhatuse kõrvu oli ulatunud kuuldus, et Fürstenberg kavatses oma raskekahureid ja väärtasju enne piiramist Haapsallu saata. Barbatini väerühma maršruut läks lõuna poolt — Valga, Härgmäe, Karksi ja Helme kaudu — Viljandi peale. Härgmäe ümbruses läbis see tähtsa ordu loodusliku kaitsepositsiooni, mille moodustasid Koiva jõe ülemjooks edela ja lõuna pool Valka, Tireli soo, soised Säde jõe allikmaad, oma alamjooksul läbipääsmatu Härgmäe lossist mööda voolav Säde jõe haru, siis Pedeli, Hummuli ja Sooru metsad ja Väike-Emajõgi. Selle kaitsejoone taga oli opereerinud orduvägi kohe algusest peale, eriti aga Tartu langemise järele.

Kogunemis- ning lähtekohaks, kust orduvägi alustas oma aktsioone pärast Tartu piiskopkonna ja selle piiril asuva oma keskse asendi tõttu tähtsa Valga alevi okupeerimist venelaste poolt, oli harilikult Trikateni ümbrus Koiva ääres, kus leidus küllaldaselt heinamaid rohkearvulise ratsaväe ülalpidamiseks ja kus oli hõlpus hankida teateid vaenlase kohta. Ka 1560. a. suvel asub ordu laager maamarssal Philipp Schall von Belli juhatusel Trikatenis ja sinna kogutakse ka kaugemalt, eriti Kuramaalt, lisa, et siit minna Koivalinna ja seal ühineda Kettleri poolt idapoolsete Liivimaa losside pantimise hinnaga appikutsutud poola väega, et siis ühiselt venelastele vastu astuda.

Poolakad viivitavad aga meelega, et Kettleri nende abi eest suuremale järeleandmisele sundida. Ordu enese jõud on aga äärmiselt raske majandusliku seisukorra tõttu täiesti kokku kuivanud, ja palgasõdurite arv ordu maksujõuetusel vähenenud alatas. Et siiski kuidagi viisi takistada igasuguse piiri kaotanud vene röövretki, tuleb maamarssal 1. augustil umbes 500 ratsanikuga, mis ta käsutuses, Härgmäe ümbrusesse. Maakuulajad toovad küll Väike-Emajõe äärest teateid rohkearvuliste vene väesalkade liikumise kohta. Maamarssal ei võta neid nähtavasti kuigi tõsiselt, vaid teadmata, et tal tegemist 12.000-mehelise vürst Barbatini väega, otsustab oma väikese salgaga hulljulgelt venelastele kallale tungida. See sünnib 2. augustil lõuna ajal, kui venelased parajasti puhkamas. Nende eelvahid alul lüüakse tõesti taganema, kuid siis piiratakse ordu vägi vene ratsanikkude poolt, kellel kaasas head, ümbruskonda tundvad juhid, täiesti sisse. Ainult vähestel tagapool asuvail peapiiskopi sõdureil õnnestub põgeneda. Teised kõik kas langevad ägedas võitluses või jälle võetakse vang. Viimaste hulgas oli ka vahva maamarssal Philipp Schall von Bell. Üldse tõusis lahingus surmasaanute ja vangilangenute arv Liivimaa pooltel üle 250 inimese, nende hulgas palju ordu kõrgemaid käsknikke. Kurbski liialdatud teatel langenud peale maamarssali elusalt nende kätte koguni veel 11 komtuuri. Igatahes jooksis selles lahingus ordu juhtiv ning sõjaliselt aktiivsem ja algatusvõimelisem element verest täiesti kuivaks. — Ja see võitlus jäigi ordu viimseks välilahinguks.

Renneri teatel olnud lahing 2 penikoormat Härg-

mäe lossist eemal Wolter von Plettenbergi mõisa ligidalt, s. t. samal kohal, kus sündis eelpoolkirjeldatud kokkupõrge 29. juunil. Wolter von Plettenbergi mõis asub praegusel Eesti-Läti piiril Ohne jõe kaldal ja kannab Hoomuli nime, orduajal kuulus see aga veel Helme kihelkonda. Paiga järele oleks niiviisi õigem ja loogilisem kõnesolevat lahingut, mis seni üldiselt tuntud Härgmäe lahingu nime all, kutsuda Hoomuli lahinguks.

Ka venelaste kaotused olnud võrdlemisi suured. Renner teab rääkida 14 vankritäiest langenute laipadest, mis nad viinud Anrepi mõisa ja põletanud seal tuhaks. Anrepi mõisa all tuleb siin nähtavasti mõista Koorküla mõisat, mis oli selle sugukonna mõisatest lahingu kohale kõige ligemal.

Kuid üldiselt need kaotused ei tähendanud venelastele midagi. Neile oli nüüd tee Viljandisse ka lõuna poolt lahti ja juba 21. augustil lööb sellele kindlusele saatuslik tund. Hoolimata linna, eriti aga mitme eellinnuse ja müüri kaitstud ordulossi tugevusest (v. plaan) ja meeskonda juhtiva vana ordumeistri Fürstenbergi otsusest teda kaitsta viimse võimaluseni, ei suuda see nii tähtsa kindluse langemist kuigi kaua takistada. Äge pommitamine, selle tagajärjel linnas tekkinud suur tulekahju ja palga rahapuudusel mittemaksmine demoraliseerib sõdureid nii, et nad mässu tõstavad ja lossi venelastele üle annavad, välja tingides viimastelt enestele vaba lahkumisõiguse, kuid jättes vana ordumeistri venelaste kätte, samuti rohkesti kahureid (Kurbski teatel 450) ja iga liiki sõjamoona.

Sõnumil Viljandi langusest oli meeleolu masendav mõju, mis lõplikult paralüüsis igasuguse Kettleri kavatsuse venelaste vastu veel uut sõjakäiku alata. Vastupanuta avavad Viljandi järele venelastele oma varavad Tarvastu, Põltsamaa, Ruhja. Ainult väike Paide paneb vahva rüütli Caspar von Oldenbacki juhatusel ootamata kindlasti vastu ja päästab seekord Tallinna venelaste piiramisest.

Kokku võttes peame konstateerima, et löökidest, mis ordu 1560. a. sai ja millistest sellised, kui Hoomuli lahing, enesest ei olnud ei tea kui laia ulatusega, siiski jatkus, et iganenud ning kõdunenud, keskajast mõttetult uude aega püsima jäänud Vana-Liivimaa riikliku kehandi kõige tähtsamat ning tugevamat liiget ajaloo näitelavalt lasta jäävalt kaduda. Enne teda olid Vana-Liivimaa riigikestest juba Tartu, Saare-Lääne ja Kuramaa piiskopkonnad sõjatormides sedasama igaviku teed läinud ja ordule järgnes mõne aasta pärast ühes piiskopi surmaga viimane jäänus Vana-Liivimaa riiklikust koosseisust, nimelt Riia peapiiskopkond. Kuigi ordu ametlikult püsis veel kuni 1562. a. märtsini, siis olenes see ainult ordu tegliku likvidatsiooni venimisest. Põhja pool Väina jõe asuv suurem osa Vana-Liivimaa oli aga juba varem uute võimude kätte üle läinud ja ordu likvideerudes sai ka ülejäanud Kuramaa ajakohase riikliku kuju.

Lõpuks olgu veel tähendatud, et Vana-Liivimaa kokkuvarisemisel tuli ilmsiks haruldane nähe ajaloos: majanduslikult, eriti aga kultuuriliselt palju kõrgemal seisel maa jäi oma vananenud ning äärmiselt ebasoodsa riikliku korralduse ning sotsiaalsete vahekorradega tõttu võitluses alla palju vähema, kuid selle eest tugevama riiklikuga struktuuriga maale. Oleks venelaste esimene pealetung 1558. a. alul eest leidnud üksmeelse ning enesekaitseks kõiki jõude mängu paneva maa, siis oleksid ka tagajärjed hoopis teised olnud.

R. Kenkman.

„Kaitse Kodu!“

1931 JAANUAR 1931

1

Neljapäev

Märkusi:

Uuendage aegsasti „Kaitse Kodu!“
tellimisi.

TULEVAL AASTAL

tahab „Kaitse Kodu!“ tulla täiesti uue näoga lugejate ette. Meie tahame käia vana Eesti põhimõtete järele: paigal püsimist ei ole, mis ei lähe tagasi, see läheb edasi. Ja edasi, edu poole tahab sammuda „Kaitse Kodu!“.

On juba ammu aeg heita nurka arvamine, et „Kaitse Kodu!“ on ametliku sisuga, igav, teoreetilisi kaitseküsimusi käsitav ajakiri, mille veerud kubisevad ametlikest teadaannetest, käskkirjadest ja püssilaskmise õpetustest. Säärane arvamine ei pea enam paika kauemat aega ja selle viimne vari haihtub „Kaitse Kodu!“ astumisega 1931. aastasse mil tahab rea uuenduste abil anda lugejale oma parema ja nimelt

„Kaitse Kodu!“ 1931. aastal

hakkab ilmuma paremal paberil ja eriti valitud sisuga. Välimus tuleb sootuks uus ja senisest vaidlematult parem ning huvitavam. Sinakas värvitrükk lubab kauneid pilte ja ilustusi.

Erilist rõhku paneb „Kaitse Kodu!“ uuest aastast oma pildiosakonnale. Selleks ootab toimetus kõigilt malevlasilt ja mõtteosalisilt pidevat kaastööd. Pange tähele, et „Kaitse Kodu!“ avaldab mitmesuguseid huvitavaid sündmuste pilte kaitseleidiu elust. Saatke „Kaitse Kodu!“sse“ avaldamiseks vanemate kaasvõitlejate näopilte nende tähtsamatel sünni- ja pidupäevadel.

Malevlased ja mõtteosalised, aidake kaasa „Kaitse Kodu!“ levitamisel. Teadke seda, et iga uue tellija juuretoomine aitab muuta palju paremaks „Kaitse Kodu!“ sisu.

1931. aastal

TELLIMISHIND EI TÕUSE.

Vaatamata suurtele kuludele, mis eel-pool loeteldud uuenduste tagajärjel paratamatult esile kerkivad, jääb „Kaitse Kodu!“ tellimishind endiseks: aastas 6 kr., $\frac{1}{2}$ aastas 3 kr. ja $\frac{1}{4}$ aastas 1,5 kr. Üksiknumbri hind endiselt 20 senti.

Palume panna tähele, et „Kaitse Kodu!“ on kasulikum tellida kui osta üksiknumbrina. Kuna üksiknumber maksab 20 senti, tuleb tellides iga „Kaitse Kodu!“ number (52 numbrit aastas) maksma kõigest 11 $\frac{1}{2}$ senti. Odavam enam ei või olla ühegi ajakirja tellimishind, kui arvesse võtta, et selle raha eest saate teie 24 lehekülge heal paberil ja piltidega kaunistatud, valitud värvitrukis lugemismaterjali.

Aasta jooksul ilmub rida suurekaustalisi erinumbreid, missugused on leidnud möödunud aastatel kõige laialdasemat tähelepanu. Võrrelge kas või Rootsi kuninga ja Poola presidendi külaskäigu erinumbreid, missugused said mitte üksi meie kodumaa vaid ka Rootsi ja Poola ajalehtedes kiitva arvustuse osaliseks.

Tuleval aastal tahab „Kaitse Kodu!“ oma sisule nii palju rõhku panna, et iga üksik number oleks nende suurnumbrite vääriline.

Teatage meile, kas soovite „Kaitse Kodu!“ uue aasta proovinumbreid.

• **Tellimiste vastuvõtmine 1931. a. on alanud!** •

TÄHELEPANU! SUURED AUHINNAD TELLIJAILE

Endiste aastate eeskujul annetab „Kaitse Kodu!“ oma aastatellijaike, kes hiljemalt 15. märtsiks 1931. a. „Kaitse Kodu!“ talitusele tellimishinna 6 krooni ära tasunud, reaalhinnalisi preemiaid.

Preemiaiks on 10 väärtuslikku auhinda: jalgratas, grammofon, spordipüss, püstolbrevning, must taskukell, väärtuslik ülesvõtteaparaat, paar suuski, ärataja-kell, kallihinnaline piip ja nahast rahatask.

Väljajagatavate preemiate koguväärtus on vähemalt Kr. 350.—!

Rutake tellimiste uuendamisega. Tooge kaasa uusi lugejaid ja levitage „Kaitse Kodu!“

Aasta lõpul saab iga tellija hinnata „Kaitse Kodu!“ kaasandena nägusa ja sisuka kalender-käsiraamatu.

Jälgige uue aasta esimesi numbreid, need pakuvad teile kindlasti üllatusi.

TELLIMISI

võetakse vastu „Kaitse Kodu!“ jaoks kõigis postkontorites, mille kaudu väljaspool Tallinnat asuvatel lugejatel on „Kaitse Kodu!“ ka kõige hõlpsam tellida. Peale selle on „Kaitse Kodu!“ üle maa tellimiste vastuvõtjate võrk loodud, küll kaitseleidu pealike, instruktore, sekretäre ja mitmesuguste haridustegelaste näol.

Tallinnas on tellimiste uuendamise hõlbustamiseks loodud alalistele lugejatele soodustusi sel näol, et tellimiste kasseerija astub tellija poolt läbi, millega jääb ära tellija enda jalavaev. Sel teel võivad aboneerida ka uued tellijad, teatades „Kaitse Kodu!“ talitusele telefon 8-29, Kaarli t. 8, kas kirjalikult või telefoni teel oma soovist „Kaitse Kodu!“ uuest aastast tellida ja meie poolt tulakse lugeja koju tellimise järele.

Ärge unustage: „Kaitse Kodu!“ tellimine maksab ainult 6 krooni aastas.

„KAITSE KODU!“ toimetuse ja talituse asub Tallinnas, Kaarli t. 8, telefon 8-29.

Toimetusele saadetud Kirjandus

Noor-Eesti kirjastusel ilmunud raamatud:
Mats Mõtslane: Mõrane hing. Romaan. Hind Kr. 4.50.

Elsa Enäjärvi: Vana rõõmus Inglismaa. Matkaraamat piltidega. Hind Kr. 4.50.

Oskar Luts: Vanad teerajad. Mälestusi I. 166 lhk. Hind Kr. 2.25.

Oskar Luts: Kuidas elate? Novelletid-följetonid. 200 lhk. Hind Kr. 2.75.

Knut Hamsun: Viimane rõõm. Romaan. Norra keelest A. Reiman. 172 lhk. Hind Kr. 2.75.

August Jakobson: Joonatan Hingemaa eksirännakud. Jutustused: Ühe sulil elulugu; Eeva Sauluse okkaline rada; Üks paljudest; Joonatan Hingemaa eksirännakud ja Lonkuri armastus. 260 lhk. Hind 4 kr.

Jaak Kärner: Naine vaesest maailmast. Romaan. 244 lhk. Hind Kr. 3.75.

André Maurois: Armastuse heitlikkus („Climats“). 2 osas. 282 lhk. Hind Kr. 3.75.

*

Ferenc Herczeg: Djurkovitši pojad. Looduse Universaal-biblioteek nr. 150/152.

Hilja Valtonen: Noore naisõpetaja abiventii. Looduse kroonine romaan nr. 23.

Instr. orp. Ewald Raig: R. Klp. Maximi ja Sokolovi süsteemi aluse üksikasjaline kirjeldus. 128 lhk. Kaitseliidu Võru malevkonna r.-kpl. rühma väljaanne.

R. Silvanto: Soome maa, rahvas ja kultuur.

Piltidega. Soome keelest tõlkinud H. Jürgenstein. 151 lhk. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus. Hind 3 kr.

Selles mag. Silvanto raamatus on kokkuvõetult toodud ülevaade Soome riigi ja rahva ajaloo, riiklikust korraldusest, rahandusest, tööstusest, kaubandusest, haridusoludest, teadusest, kirjandusest ja kunstidest.

Juhan Pahlbärk: „Ringhäälik“.

Jutuvesteid. Illustratsioonid R. Tiituselt. 135 lhk. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus. Hind 2 kr.

Lustlik ja lõbusatujuline raamat. Praegustel tujuvaestel aegadel on otsene tarvidus kergema ja naljatlevama lugemismaterjali järele ja loodetavasti suudab see valik Juhan Pahlbärgi jutuvesteid lugejaskonnale pakkuda väikesegi lõbusa tunnikese. Vested käsitlevad meie akadeemilist elu, üldkultuurseid nähteid, argipäeva elu veidrusi jne.

Fr. Tuglas: Karl Rumor-Ast.

Elu ja looming. 104 lhk. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus. Hind 2 kr.

Käesolev teos sisaldab ülevaate Rumor-Asti eluloost ja ta poliitilisest ning kirjanduslikust tegevusest, annab ühes sellega läbilõike meie avalikust elust veerandsajandi jooksul.

August Strindberg: Tõsielulised utopiad.

Tõlk. M. Grünfeldt. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus. Neli novelli šveitsi mägedest.

J. P. Jacobsen: Niels Lyhne.

Romaan, daani keelest tõlk. K. Freiberg. 306 lhk. Hind 3 kr. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.

„Niels Lyhne“ on andeka inimese elu, kes algab noore tõusva luuletajana, kes otsib, kes armastab, kes saavutab elukõrgusi ja elusügavusi, kes siirdub siis kündma maad tegeliku põllumehena ja elama õnneliku abielu, kes matab naise ja lapse, armastades nii, et põleb selles tuhaks, ning kes lõpetab elu võideldes sõjamehena väikese, kuid ühtlasi suure isamaa eest.

Külvaja kalender 1931.

Toimetanud E. Kubjas. E. Karskusliidu väljaanne. 102 lhk. Hind 30 senti. Mitmevärviline kaas, mitmekesine sisu ja rohkesti pilte tekstis.

Hans Kruus: Talurahva käärimine Lõuna-Eestis

XIX sajandi 40-ndail aastail.

Pikema saksakeelse kokkuvõttega ja 2 kaardiga. 480 lhk. Hind 12 krooni. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.

Mag. H. Kruusi töö on lai ja põhjalik uurimus sündmustest ja olukordadest usuvahetuse ajajärgul 1841. kuni 1848. a., vahemail, mil talurahvas hakkas luteriusust massiliselt üle minema veneusku, lootes sel teel saada maad ja vabaneda mõisaorjusest. See liikumine haaras Võrumaad (ühes praeguse Valgamaaga), Tartumaad, Viljandimaad, Pärnumaad ja Saaremaad. Liikumise suurusest annab veel tunnistust, et üleminejad oli umb. 65.000 ja mõnes kihelkonnas kuni 77% kõigist elanikest. 1840. aastate talurahva käärimine on jätnud jäävaid jälgi eesti edaspidises arengus ja näitab rahva toleaeget majanduslikku ja õiguslikku olukorda kui ka rahva psüühilist lainetust noil raskel aegadel. Peale puhteadusliku tähtsuse omab H. Kruusi teos veel teist väärtust — ta on arusaadav ja huvitav lihtsamalegi lugejale, kuna ettetoodavad tõsiasiad on kõigile mõistetavad ja käsitus on viidud läbi kindla sirgjoonusega ja selgusega. Uurimus jälgib sündmusi nende ajaloolises tekkimises ja käärimises järjekorras — see lauseb sündmustikul elava olla ja püsida põnevana, nagu mõnes tõesedas ajaloolises romaanis. Rahutuste peamine põhjus — rahva karjuv olukord — annab sündmustele tugeva hoo ning viljalkaldused viivad meele mässuni ärevaks. Nagu ölekõrrest haarati kinni lootusest, et riigi usku astumisega käsib keiser neile anda vabadust ja maad. Tuhanded on puudutatud, ärevus on haaranud talupoegi, mõisnikke, pastoreid, preestreid, ametnikke, piiskoppe, kindralkubernere ja võimumehi Peterburgis. Mängu astuvad politsei ja sõjavägi. Mõistetakse kohut, karistatakse ja lõpuks tuleb käsk, et igauhele peavad mõisnikud takistamatult lubama minna veneusku. Miks ei läinud nüüd eestlased kõik vene kiriku hõlma, võimaldades eriti soodsas venestamissöödamas? See on mitmepõhjuseline nähe ja teos lahendab selle küsimuse täie valgusega. Kui teaduslik töö on millalgi rahvale mõistetav ja huvitav, siis peab seda olema küll mag. H. Kruusi teos.

S. Gordin & Vennad

Pärnus, Jänesselja t. 9,
kõnetraat 152.

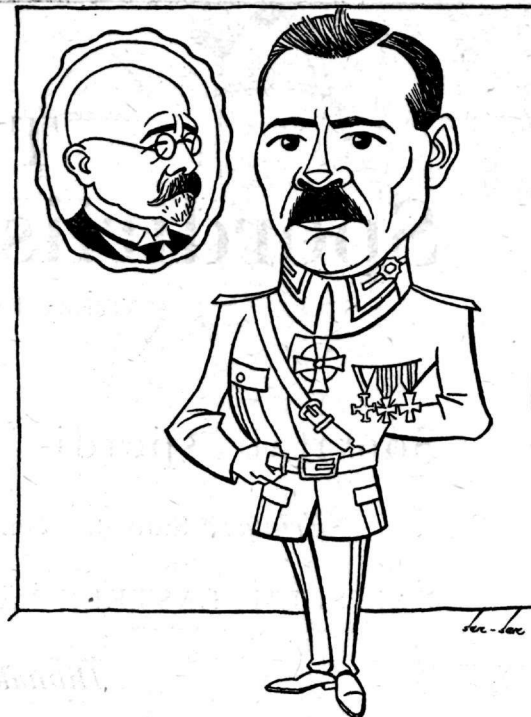
Dõistlemata odavate hindadega

soovitame

raua-, terase-, pudu-

ja tubakakaupu.

Kaupmeestele suured %.

Kui rahu tegi kadund Poska, siis rahu holdma kindral Roska
ja sõja idas lõpetas, meid kindla käega õpetas.

**Kõik, kes head tööd tahavad,
toovad oma linad ja takud
ketramiseks**

**ESIMESELE PÄRNU LINA- JA
TAKUKETRAMISE VABRIKULE**

Chr. Fröhlingi saeveski juures.

TELEFON 2-37. ASUTATUD 1909. A.

KIIRE JA KORRALIK TÖÖ.

Heade tööde poolest on vabrik juba kaua tuntud. ● Soovijalle vahetatakse
linade ja takkude vastu kohe lõnga. ● Palume meie vastuvõtjaid tähele panna.

Tartu Spordiriistade Vabrik

Tartus, Emajõe 5, telef. 1-87.

Soovitab spordi- ja võimlemisabinõusid.

Eriala: Suusad. Tennisreketid. Võimlate sisseseaded.

KAITSELIITLASTELE VÄLJAVOODID, KOKKUPANDAVAD.

Hinnakirjad maksuta.

Puusfärgiäri ja matufetalitus

A. Meldorf

Tallinn.

Tel. 34-99. W. Tartu mnt. 1. Tel. 34-99.

Müügil alaliselt:

puusfärfe,

puust, tvärtoitud ja riidega üle tõmmatud, tammepuust ja metallist jne.

Mustamine kõikide sootvide kohaselt ja kõik muud matufetarbed, antakse juhatusi. Wanemaid kogemusi oma alal.

Oma töökojad.

Oma töökojad.

Kullasepa-, kella- ja kristallasjadeäri

I. H. GRÜHN & Ko.

Harju 28, Tallinn. Tel. (2)17-05.

Kella-, kullasepaäri ja tööstus

O. HERMANN

Tartus, Aleksandri 2. Asutatud 1815.

—: Kuld-, hõbe- ja kristallasjad. —:

„Omega“, „Zenith“, „Grisel“, „Borell“ jne.

Tasku-, käe- ja seinakellad
suures valikus.

Hotell-restoraan
„BRISTOL“

Pärnus, Rüütli t. 44, tel. 1-50.

Rikkalik einelaud.

Likööriid ja napsid parimaist
vabrikuist.

Esimese järgu köök.

Sissesõitjaile alati puhtad
numbritoad.

Kui jõuluküünled säravad,
me' võime rahu maitsta,
sest pealinna väravad
on selle mehe kaitsta.

Aktsia Selts A Le Coq'i

London - Tartu

õllevabriku

õlu ja portier

**ning keedetud mödu, limonaad, sooda ja selters -
tuntud headuses.**

F. Wassermann'i

raamatukauplus

Pikk tän. 7. Telefon 433-48.
Tallinnas.

Suur valik kodu- ja
välismaa kirjandusest.
Laos puuduvad raa-
matud muretsen kiirelt
ja täpselt.

Täidan kõigi kodu- ja
välismaal ilmunud aja-
kirjade tellimisi.

Mõõdukad hinnad.

G. HEINMANN

KONDIITRIÄRI JA KOHVIK

S. KARJA T. 4. TELEF. 20-47.

Oma tööstuses valmistatud
šokolaad

tahvlites, šokolaadikom-
vekid liht- ja maitserikas-
tes ilukarpides alati suures
valikus saadaval.

ALATI SAADAVAL:

tordid, koogid, küpsised.
Viini ja kollane sai.

Tellimiste vastuvõtmine
kõiksugu kondiitri-maius-
tuste peale.

HINNAD MÕÕDUKAD.

ÄRGE UNUSTAGE,

et kõige soodsamalt
kindlustab Teie varan-
dust ja elu

KINNITUSSELTS

„JALU“

JUHATUS

Tallinn, Estonia puistee nr. 15
Kõnetr. 17-56, 2-82

TOIMETAB:

Tule-, elu-, õnnetusjuhtumite-,
töölise-, murdvarguste-, kodu-
loomade-, rahe- ja veokindlustusi

Esindajad igas vallas ja linnas

J. MILLER'i

LEIVATOOSTUS

Tallinn, Kalevi t. 4, telefon (2)16-79

Leiva-, peenleiva- ja
saiaasaaduste väljasaat-
mine raudteejaamades-
se ja laevade peale.

Tellimiste täitmine
kiire ja korralik.

Saapakreemi ja kúnlatóóstus

HANS VICHMANN

Tallinn, Paldiski mnt. 20. Telefon (2)24-64.

Soovitab oma tööstusest parimas headuses saapakreeme ja määrdeid

«Cirage», «Neva», «Okean»,
«Novus», «Vau» ja veesaapa-
määret «Kalamees».

Steariinkúunlaid

igasuõuseid ja metallipuhastuse
pulbrit «Vola».

Kaupade headuse eest täieline
vastutus.

En gros head % %.

Mis tal viga või vaja
ühes käes tal relv, teises maja
krae peal täppidest aukraadivõõt
nii on tema — pealik Suursõõt.

Vanem ühistegelise rahaasutus

NARVA ÜHISPANK,

Joala tänaval, oma majas.

Toimetab kõiki pangaoperatsioone:

- Võtab raha hoiule tähtajalisele ja jooksvale arvele ning maksab hoiusummade pealt kuni 9%.
- Laenab raha—vekslite kui ka väärtpaberite ning kinnisvarade kindlustusel ja võtab laenude pealt 11% ja komisjoni 1%.
- Toimetab rahasaatmist ja dokumentide järele raha sissenõudmist kõikides kodumaa linnades ja alevites.

Kodanikud toogu iga vaba kroon Narva Ühispanka hoiule, rahast, mis seisab, pole kellelgi kasu, ainult liikuv raha on väärtus ja loov võim. Iga väiksema summa, mis Ühispanka tuuakse, toob mitmekordset kasu: 1) hoiule antud raha annab hoiu-0%0%; 2) Ühispankale annab ta võimaluse nendele laenu anda, kellel seda loovaks tööks hädaliselt tarvis; 3) laenajal võimaldub oma majapidamist parandada; 4) meie riigi- ja rahvamajandust aitab ta tõsta, sest iga üksiku kodaniku varanduse kasvamine on terve rahva ja riigi varanduse kasvamine.

Ühispank seisab eriti loova töö teenistuses ja on kõige usaldusväärsemaks rahahoiukohaks.

NARVA ÜHISPANGA JUHATUS.

ÕMBLUSMASINAD

Naumann, Pfaff, Vesta
üldheaduses võidavad kõiki. Maksuta ilutikandus.

JALGRATAD:

Naumann, Suhl, Juno, Royal, National, Primus
paremad parimatest.

„HOMOCORD“ GRAMMOFONID

ja eestikeelsed löökplaadid.

Soodus järelmaks. Müük suurel
ja väikesel arvul.

Kr. Saar & Ko.

Tartus, Raekoja tän. 2, telefon 6-94.

Tallinnas, Rakveres, Jõhvis.

K. PETERSON

MEHAANILINE PILDIRAAMITÖÖSTUS

ASUT. 1911. A.

on vanim ja suurim Eestis.

Akna- ja peegliklaasi ärist
saadaval, soovikorral igasugu-
sed klaasimised. Vanade
määrdinud ja katkiste piltide
ja raamide parandamine ja
kuldamine. Kiire tellimiste
täitmise ja odavate hindade
poolest väljaspool võistlust.

TALLINN,

TEL. 304-61.

S. TARTU M. 17.

NARVA MNT. 4
(end. Lindeni all.)

VALMISRIIETE LADU

A. PASTERNAK,

TARTUS, ALEKSANDRI T. 2,

TELEFONID: ÄRIS 7-84, KODUS: 5-23,

soovitab oma suurest laost viimaste
moodide järgi valmistatud mees-
ja nais-

VALMISRIIDEID.

Suur valik kodu- ning välismaa
palituid, kostüüme
ning voodririideid.

Tellimised täidetakse kiiresti ja korrali-
kult. Võimalikult odavad hinnad.

A. PASTERNAK, Tartus, Aleksandri t. 2.
Telefonid: äris 7-84, kodus: 5-23.

PÖLLUPIDAJATE ÜHISPANK

Tallinn, Estoonia puiestee 15
(turu vastas), telef. (20)2-82 ja (2)17-56

*
Võtab raha hoiule, makstes
kuni 9% aastas. Annab
laene, ostab ja müüb riigi-
kassa pantkirju ning toime-
tab kõiki pangaoperatsioone.
Laste jaoks hoiukar-
— — bid saadaval. — —

*
Panga kohustuste eest vas-
tutavad 1300 liiget-põllupida-
jat — kinnisvaraomanikku.

JUHATUS.

J. OHA

SAVITOOSTUS,

ÖLE TAN. 27.

TEL. (2)26-96.

Müün kõiksuugu värvi-
lisi ahjupotte oma ja
välismaa tööstusest.
Võtan enda peale teha
kõiksuugu potisepatoid
täieliku vastutusega.
Kõige paremad maksu-
~ ~ ~ tingimused. ~ ~ ~

Ma ütlen Teile nüüd ja igavesti,
et ainult tartlane on tubli mees,
ent siiski kuulamiseks „mede meeste mesti“
peab tundma ta ka trips huvi filmispordi ees.

KOLMAS TARTU

LAENU & HOIU-ÜHISUS

Üldtelefon 99. TARTUS, SUURTURG nr. 8. Juhatus telefon 11-13.

Avatud äripäevadel 9—2.

Ühisus on asutatud Tartu majaomanikkude poolt 1913. a. ja kuulub vanemate ja kõige suuremate Eesti ühistegeliste rahaasutuste hulka.

Arvused Ühisuse äriseisust 1. juulil 1930.

Omakapitalid	Kr.	242.028.28
Hoiusummad	„	1.993.002.04
Vabad summad	„	112.288.28
Laenud	„	2.915.813.35
Äriseis	„	3.392.348.90

Ühisuse liikmete vastastikune vastutussumma on Kr. 1.034.289.85.

Toimetab kõiki pangaoperatsioone.

Võtab raha hoiule tähtajalisele ja jooksvale arvele. Müüb hoiukarpe laste jaoks.

Annab laenusid obligatsioonide, väärtpaberite ja käemeeste kindlustusel. Diskonteerib vekslid. Annab garantiid ettevõtete, hangete ja maksude kindlustuseks.

Toimetab vekslite, tšekkide ja veokirjade sissenõudmist. Saadab raha kõikidesse kodumaa linnadesse, alevitesse ja teistesse kohtadesse.

Asjaajamine kiire ja korralik.

A.-S. Tartu Pärmivabriku

„VESIRAVILA“

Dir. prof. dr. med. L. PUUSEPP.
TARTUS, Pikk tän. 60/62. Kõnetr. 34.

Ambulatoorne ja statsionaarne (kliiniku)
ravimine.

RAVITAKSE: Närvihaigusi, nagu närvide nõrkus, kõiksugu närvipõletikud, ishias jne. **Ainevahetuse haigusi:** podagra, liigrasvumine. **Reumatismi:** lihaste reumatism, liigeste põletik ja selle kroonilised vormid. **Terapeutiline osakond:** pärmivedeliku-, süsihappe-, vahu- ja teised arstl. vannid, rabamassaashid, duschid — charcot j. t., ravimine elektriga, valgusega ja massaashiga.

Asutis on avatud kella 12—8 õhtul.

Arsti vastuvõtmine kella 12—5 õhtul.

JUHATUS.

AUTO-TRANSPORT ED. POOLA

Tallinn, Lauulupeo tän. 22.

Tel. 306-23, 206-24.

„Renault“ - veoautod, kandejõuga 1½—10 tonni, õhukummidel, võimaldavad mööblite ja kõigi muude raskete veetavate asjade kiiresti ja tervelt kohale transporteerimise.

Tellimisi võetakse vastu igal kellaajal, raskusele ja kaugusele vaatamata.

Kõige paremad välismaa

TASKULAMBI-PATAREID.

Uus patenteeritud kokkusead, kõrge alppinge, võistlematu vastupidavus.

IGALPOOL SAADAVAL.

Esindaja:

K. BERTRAM,

Tallinn,

Veneturg nr. 1. Kõnetraat 306-15.

MEHAANILINE KUDUMISTÖÖSTUS

S. BESPROSVANIE

Tallinn, S. Karja tän. nr. 12, tel. 12-63.

Soovitab oma vabrikust milaneesriiet, sharmöösi pesu tarvis. Valmiskleidid :: ja pesu milaneesist. ::

Tellimised 8 tunni jooksul.

Peale selle igasugused koetud kaubad: jakid, pull-overid jne. Sukad ja sokid kodu- ja välismaa vabrikutest.

Müük suurel ja väikesel arvul.

HINNAD MÕÖDUKAD.

Edasimüüjatele soodsad tingimused.
Kudujatele villast lõnga ja siidi.

ADOLF KLAFF

HARJU 20. TALLINN. TEL. 22-51.

—————
BÜROO- JA KOOLI-
TARVETEKAUPLUS,
LINEERIMISE JA
RAAMATUKÖITMISE
TÖÖKODA.

ERIALA:

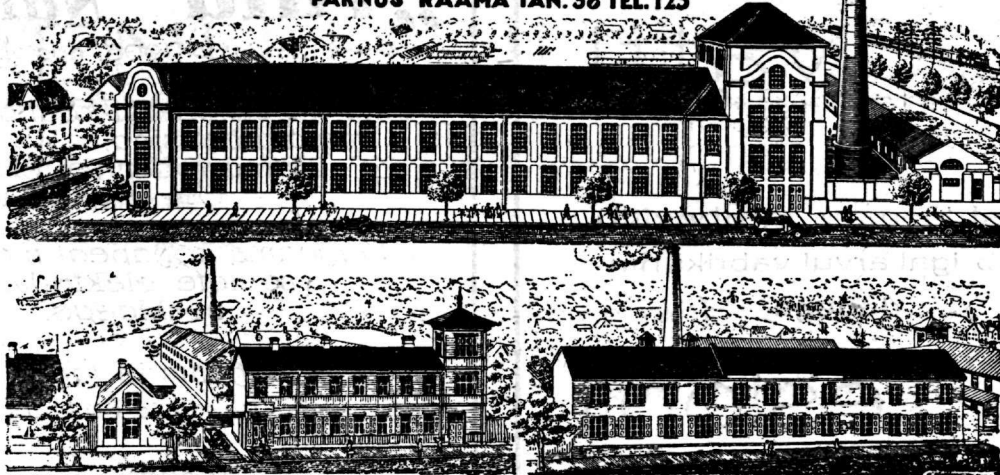
KONTORIRAAMATUD.

Mees, kel ei väsi liialt suu, kui satub korraks kõnehoogu,
on meil Pilsudski-Uibopuu, siis sajab sõnu nagu loogu.

PÄRNU LINATÖÖSTUS A/S.

PÄRNU RÄÄMA TÄN. 38 TEL. 125

Suurem ja täielikum linatööstus

Talurahvale linaketrus, riidekudumine, lõngade ja valmisriide vahetus
linade vastu. Villakraasimine, ketramine ja riidevärvimine.

Kalameestele: võrgu kudumine, võrgulõngad, selise- ja õngenöörid.

Pärnus, Rääma tän. 38, telefon 125.

„Estonia“ villavabrik

Tartus, Kivi t. 1.

Kõnetraat 58.

Kraasib, ketrab, korrutab
lõnga, värvib, vanutab,
pressib, käärib riieid võist-
:: lemata headuses. ::

Müüa suures valikus:

kodukoetud villast riieid,
villast lõnga, sokke, sukki,
käpikuid, kampseid
ning kodu- ja välismaa
:: lambavillu. ::

Ostetakse igasugusel arvul
:: kodumaa lambavillu. ::

Schokolaadi- ja komp-
vektivabrik

ROMAN GUTMANN

Kauplus: Kүүni tän. 4.
Vabrik: Vallikraavi t. 8,
telef. 500.

**Kõige vanem ja täie-
likum vabrik Tartus.**

Soovitab en-gros ja en-
detail **schokolaadi,**
schokolaadikomp-
vekke, karamelli
jne. jne.

Villast
siid
puuvillast
apteegi

vatti

villast lõnga ja lambavillu
müüb igal arvul vabrikuhin-
dadega

M. Teslon'i **villatööstus.**

Harju tän. 45. Sissekäik Müüri-
vahe 2.

Tarvitajateühing

„Tulu“ Narvas.

Asutatud 1905. aastal.

Toidu- ja koloniaal-kaubad,
majatarbeasjad,
oma tööstuse leivad.
Oa- ja vilja-koovid,
rikkalikus valikus;
jafvatus kohapeal mood-
samate elektri-kojvi-
veskidega.

Jufatus ja ladu:
oma majas, Raudsilla t. 17. Telefon 179.

Jaoskonnad:

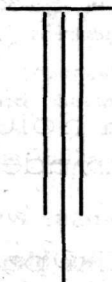
- I. — Kreenholm, 16.
- II. — Joala t. Ühispinga majas.
- III. — Kalevi vabrik.
- IV. — Kreenholm, Kulgu küla.
- V. — Posti tän. 63.

Leivatööstus, oma majas.

A. SCHEER

Paela & posa-
menditööstus.

Asut. 1892.

Tallinn, Viru tän. 4.

Telefon 13-08.

Käib pauk kui lõhkeks autokumm,
näe — laskerajal Julius Trumm,
ja kindlalt hoiab püssirihma
ja sihhib välgumihkli pihta.

Pärnu Eesti LAENU-HOIU-ÜHISUS.

Kõige vanem ja suurem ra-
haasutus Pärnus.

Asutatud 1904. a. Rüütli t. 28.

Ühisus võtab raha hoiule, annab laenu-
sid, korraldab riiklike laenude andmist
asunikele, kalameestele ja põllupidajaile.

:-: Toimetab kõiki pangaoperatsioone. :-:

Äritunnid kella 9-2.

Telefonid: üldine 344, asjaajaja 175.

JUHATUS.

Soovitame

võistlemata headuses
kodumaa veine, nagu:

Portvein,
Madeira,
Sherry,
Tokayer,
Malaga,
Parsak,
Kirsivein,
Vahuveinid ja palju teisi sorte.

PÕHJA MARJAVEINI TÖÖSTUS

NARVAS,

Viru tän. 15, tel. 88.

Tallinna Linnapank

Tallinnas, Mundi tän. 2.
Telefonid 426-75 ja 428-39, aidad (20)7-48.
Telegrammide aadress: „LINNAPANK“.

Võtab raha hoiule ja mak-
sab hoiusummadelt ajakohast
protsenti.

Toimetab kõiki pangaoperat-
sioone sise- ja välismaal.

Võtab kaupu oma aitadesse
hoiule ja annab nende vastu
laene.

Juhatus.

Šokolaadi-, kompveki- ja biskviiditehas

R. KLAUSSON

TALLINN, Jahu tän. 5, kõnetraat (2)19-05.

Suures valikus:

MONPASJEE-, KARAMELL- JA ŠOKOLAADI-
KOMPVEKKE, BISKVIITI ja mitmesuguseid
muid maiustusi.

Äridele parim ostukoht.

Ühingute jaoks ladu E. T. K. juures.

F. HOPPE & Co.

vildivabrik

Tartus, Raekoja tän. 18/20.

Telef. 219.

Soovitame oma lugupeetud ostjaskonnale endises tuntud headuses inglise ja kodumaa villadest igasugust viltkaupa ja garanteerime kauba headuse eest.

Laos saadaval:

sadula, rangi, ehitus- ja valget vilti. Meeste vilte nahaga ja ilma, must, pruun, beež ja hall.

Naiste vilte nahaga ja ilma, must, pruun, beež ja hall.

Laste vilte nahaga ja ilma, must, pruun, beež ja hall.

Naiste ja laste botikuid moodsais värves.

Müük suurel ja väikesel arvul.

V. Hoppe.

See mees on spordipealik Lepp, ja „kamandades“ spordiväge tal käes on tubli suusakepp, ta sõidab üha ülesmäge.

Kaerajahu
Kaerajelbed
Kaeratangud
Kaerakakao
Riisijahu
Maisijahu
Tapioca
Puljongivürflid

Knorr

on ammu tuntud kui kergelt seeditavad, maitsvad ja toitvad ained lastele, haigetele, verevaestele, kõhuhaigetele jne.

Dr. Oeskeri küpsetuspulber (Backin), pudingipulber, sjeleepulber sorteeritud mitmesuguste maitsetega: sidruni, mandli, apelsini ja roosiõlid annavad ruttu, odavasti ja maitsvalt küpsiseid ja igasuguseid magusaid roogasid valmistada.

Knorri ja Dr. Oeskeri kaubad ja retseptiraamatud on Eestis saadaval igast paremast koloniaal- ja rofukauplusest,

Esindaja:

Kaub.-Ühisus „TRUST“

Tallinn, Vana Posti 11.

Tel. 12-78.

Maal on tuli väga palju kahju sünnitanud.

MAJAOMANIKUD, kas olete oma varanduse tule vastu kindlustanud?

KINNITUSSELTS „MAJA“

kindlustab soodsatel tingimustel nii kinnis- kui ka vallasvara tuleõnnetuse vastu.

„Maja“ asub Harju tän. 29. Telef. 6-00.

Esindajad: Tartus, Suur turg 3. Pärnus, Majaomanikkude pank. Nõmmel, Õie tän. 12. Türil, Paide 6.

Plekitööstus

„G. LINHOLM“

Tallinn, V. Kalamaja 32, tel. 26-83.

Suurim ja täielisem oma sisseseade poolest Eestis.

Valmistab igasugu plekkartikleid ja teeb kõiksugu väljastantsimistöid nii trükitud, värvilisest kui ka valgest plekist.

Hinnad viimasel ajal märksa alandatud.

Riidevärvimise vabrik ja keemiline pesemiskoda

Viljandis,
Tartu tän. 24.

R. NATUS

Telef. 59.
Asutatud 1883.

Vabrik vanutab, värvib, pressib, šäärib kõiksuguseid kangaid, valmisriiet, lõngu j. m., värvib puuvillaseid ja linaseid asju pesukindlate värvidega.

Keemiliselt peseb ja puhastab kõiksuguseid kleite, ülikondi, palituid ja lambanahku.

VASTUVÕTMISE KOHAD:

Tallinnas: Narva maant. 26, oma osakond; Suurel Pärnu maant. 22, A. Kraan'i juures; Harju tän. 29.

Tartus: Riia uul. 2 ja Raatuse uul. 16, Ed. Friedrich'i juures; Paides: L. Räästas'e juures.

Pärnus: J. D. Levin'i juures, Jänesselja uul. 5.

Haapsalus: Karja uul., J. A. Lasy juures.

Võrus: S. Song'i juures.

Kilingi-Nõmmes: M. Oistaveli juures.

Mõisakülas: E. Saava apteegis.

Paluoja: H. Rist'i kaupluses.

Võhmas: A. Tamnik.

Karksi-Nuias: Radloff.

Türil: J. Estenthal.

Keavas: J. Kleemann.

Raplas: A. Koldin.

Kohilas: H. Kask.

Tapal: V. Gabriel

Jõhvis: J. Vinkel.

Rõngus: E. Kuus.

Madisel: J. Kroos.

Kolga-Jaanis: H. Mihkelson.

Kõik, kes head tööd tahavad, toovad oma kangad ja villad

Karl Vichmann'i

riidevärvimise ja villaketramise vabrikusse

Pärnus, Jänesselja tänav 7. Telefon 245.

Kaltsudest villa valmistamine ja keemiline riiete puhastus.

Hea töö poolest on vabrik kaua tuntud.

Võistlemata hea töö, aga hind ei ole kallim.

Eksituste ärahoidmiseks palun aadressi tähele panna!

Jänesselja tän. 7 Pärnus.

A.-s. Viljandi Linavabrik

Asutatud 1912. a.

Viljandis, Lossi tän. 41. Telefon nr. 18.

Valmistab ainult paremaid linasortidest linast ja takust lõnga ning niiti mitmesuguses jämeduses. Sidumisnööri vihtides ja kerades. Linast ja takust riiet, pleekimata ja pleegitud, nagu: laudlina-, käteräti-, voodilina-, särgi-, käsitööriiet linase ja puuvillase lõimega, püksi-, madratsi-, vahe-, presendi-, koti- ja polstririiet.

U u d i s e k s:

moodsad päevatekid lillelise mustriga, valmis viljakotid, presendid koorma ja masina katteks, vastupidavad riidest masinarihmad, puuvillane vokinöör ketramisvabrikule.

Kaubad tuntud headuses ja hinnad odavad.

Põllupidajailt võetakse alati vastu linu ja takku ümbertöötamiseks lõngaks ning riideks.

Töö kiire, hea ja odav.

Hans Diedr. Schmidt

Pärnus.

Asutatud 1741. a.

Ostab: linu, linaseemneid ja vilja.

Müüb: kunstväefisaineid, süsi, soola jne. jne.

Õlivabrik.

Värniits, linaõli, õlikoogid, lakkvärvid, põrandalakk.

Saeveski.

Veo-, tule- ja muud kinnitused.

Speditsioon, agentuur, laevavalitsus.

BALTI PÄÄSTESELT

TALLINNAS, HOLLANDI TÄN. NR. 48. — — TEL. (20)2-47.

Merehädasse sattunud laevade ja teiste mere-
veoabinõude päästmine. Pukseerimine. Uppu-
nud varanduste päästmine. Tuukri järelevaatused

BALTI PÄÄSTESELT EESTI RANNASÕIDU LIIN,

TALLINNAS, SADAMAS, VICTORIA SILD NR. 3. TEL. 306-85 JA 301-66.

Ühenduse pidamine I-kl. reisijate- ja kaubaveo-
aurikutega saarte ja mannermaa ja Viru ranna
sadamate vahel.

A/s. J. E. KUHLMANN

Tallinn, Kotsebue 13.

Kõnetraat 9-82.

Värskeid Shoti heeringaid.

Soola.

Riisi.

Petrooleum, nafta, bensiin ja kõik määrdeõlid.

**Alati saadaval oma ladudest
suuremal ja vähemal arvul.**

Müük soodsatel tingimustel.

Müük soodsatel tingimustel.

Reisikohvrid

ja peennahasaadused kaitsemärgiga: gloobust kandja mees kohvril, Eesti töö, O. ZIMMERMANN'i tehases, on paremad ja odavamad kui välismaa kaup.

Müük suurel ja väikesel viisil.

Tartus, Suurturg 4, ja Tallinnas, Harju t. 34.

O. ZIMMERMANN.

A. Oit ja M. Mäe metsaäri

Õie tän. 5, tel. 14,

LADU Pääskülas, Suvila 8, tel. 27.

Suurim Nõmme ehitusmaterjali-
tööstus ja -ladu.

Palgid, naelad, takud, ahjutarbed,
värvid.

Lauad, lubi, tsement, telliskivid,
tõrv, papp.

Turbamüük avatud.

Oma tislertöökojas valmistab
uksi, aknaid, treppe jne.

Täielisem koloniaal-, teras-, rauakaupade
ja autoosade ning majatarvete, mööbli
ja elektrimaterjali ladu

Leopold Mühlmann

Pärnus, Vee tän. 10. Telef. 227.

Müük en gros ja en detail.

Oma raua- ja puutööstuse töökoda.

Pühavaimu tän. 10/12. Telef. 138.

SEILERI

mootoritehase

petrooleum-mootorid

on parimaks jõumasinaks
kalurile, põllumehele ja
kõigile teistele.

Pärnus: Rääma tänav 1. Telef. 2-60,
korterit telef. 4-02.

Raamatud: ilukirjandus, teaduslikud,
noorsookirjandus j. n. e.

Suurim valik

Kluge & Ströhm'i
raamatukaupluses

Tallinnas, Pikk tänav 9.

Tellimised, järelepärimised täidetakse viibimata.

**Kuld-, hõbe-, kristall-
asjad, kalliskivid.**

Parimad šveitsi kellad,
alpakapokaalid.

O.-ü. J. RUBIN,

Tallinnas, Viru 17. Asutatud 1880.

Tallinna Kinnisvaraomanikkude Tarvitajate Ühisus

„MAJA“

(asutatud 1920. a.).

Ehitustarvete kontor, kauplus ja ladu:

V. Tartu mnt. nr. 8, tel. (2)14-07.

Metsa- ja küttematerjalide ladu:

Hollandi tän. nr. 5, tel. 305-41.

Soovitab majaomanikkudele, ehitajatele, ettevõtjatele
igasuguseid ehitustarbeid ja -materjale.

MÜÜk suurel ja väikesel arvul.

Hinnad ja tingimused soodsad.

Tellimiste täitmine kiire ja täpne.

GUSTAV PIHLAKAS

PABERIKAUPADE, KIRJAÜMBRIKKUDE,
KÖITMISE JA LINEERIMISE TÖÖSTUS

TALLINN, Vaksali p. 2.

Kõnetr. 434-79 ja 429-65

Valmistab ja müüb:

ümbrikke igas suuruses ja värvis, ilupabereid mappides, postkaardi-
ja amatöör-albumeid suures valikus.

Kontoraamatud igas liniatuuris. Kopeerraamatud. Registraatorid.
Kiirõmblejad. Aktikaaned. Kaustikud. Dokumentide mapid. Tea-
daannete lehed igas kaustas. Kirjablokid. Block-notes. Paberikor-
vid. Kuldkirjatrükk. Postpaberid lihtsad ja linsed.

Töö võistlemata headuses.

Hinnad mõõdukad.

Hästi wahutatud habe on pooleldi aetud

Tartu seebi- ja soodavabrik

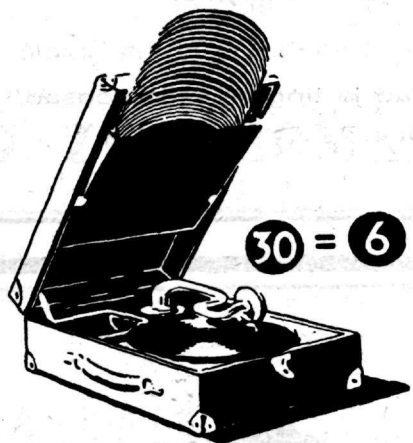
A. Frederking

Tartus, Aleksandri tän. 46.

Tallinna ladu: Saiakang 2.

Telefon 2-57.

Telefon 431-50.

Viiimase aja uusim leidus -

paanduivad, mitte-purunevad, vastupidavad, värvilised, helipuhtad

grammofoniplaadid

„Phonycord Flexible“

30 = 6

missugused on 5 korda õhemad ja 7 korda kergemad kui harilikud kõvad mustad plaadid. Vastupidavus imestustäratav - pärast 600 korra läbimängimist häälepunkti muutmata. Tängupuhtus väljaspool vältisust - ilma kahinata. Saadaval kõik löökpaalad. Suur valik igasu .useil grammofone, raadioaparaate ja nende tarbeid.

K-m. „Akord“,

Tallinnas, Harju t. 34. Tel. 29-05.

„Kaitse Kodu!“

uue aasta number ilmub 10. jaanuari paiku rikkaliku ning mitmekesise sisuga: uus välimus, värvitus ning parem paber tagavad sellele numb-
rile suure edu.

Rutake „Kaitse Kodu!“ tellimistega 1. jaanuarist.

A. Kõpmann & Ko.

Veinitehas

Viljandis, Mõisatee nr. 12.

Postkast 16.

Soovitab parimaid kodumaa marjadest ja puuviljast valmistatud veine.

Portveini, Madeirat, Rotveini, Tokayeri, Old Cideri, Hõõgveini, Kosutusveini, Tarragona, Southern, Sherry, Alicante jne.

Veini käärimist ja valmistamist jubib tuntuim ja parim sel alal Eestis eriteadl. insener-keemik.

Veinid saadaval igal pool paremais kauplustes ja joogikohtades. Ainult A. Kõpman'i ja Ko veinid on nõuetavad üle riigi.

Nõudke ja otsustage. Nõudke ja otsustage.

J. MILLER'i

leivatööstus

TALLINN, Kalevi tän. 4,
telef. (2)16-79.

Leiva-, peenleiva- ja saiasaaduste väljasaatmine raudteejaamadesse ja laevade peale.

Tellimiste täitmine kiire ja korralik.

Parim lõunatamis- ja einetamis-
koht Pärnus on

„Endla“ einelaud.

Puhtus eeskujulik, teenimine korralik, esimese klassi köök, mugavad kabinetid, muusika, 2 biljardit, karastavad ja alkohoolsed joogid sise- ja välismaa vabrikust. ::

Lõunad iga päev kella 1—5 p.

A la carte igal ajal.

Laudade ja kabinetide ettetellimine.

Kõnetraat 17.

EESTI ELEKTRIMASINATE- EHITUSE A.-S.

END.

«VOLTA»

TALLINNAS

Soo 27, tel. (2)34-28 ja (20)9-57.

ESINDAJAD:

Tartus, PAUL LALL, Promenaadi 7.
Viljandis, TÕNIS PARRI, Lossi 31.

Generaatorid, dünamomasinad, elektrimootorid, liilitusseaded, ventilaatorid, kütteaparaadid, rauast ribitorud, põletispuude saed, automaatselt töötavad veepumbad, piimapumbad.

PAGARI- & KONDIITRIÄRI

M. JÄDAL,

NARVA MNT. 17, TELEFON 306-44.

Alati saadaval suures
valikus ja võistlemata
headuses maitsevad

**TORDID, KOO-
GID, KÜPSISED
JA IGASUGU-
SED SAIAD.**

Tellimiste vastuvõt-
mine kõiksugu kondiit-
rimaialustuste peale.

HINNAD ODAVAD. — TEENIMINE KIIRE JA
KORRALIK.

O.-Ü. **Bliebernicht'i**
õllefabrik ja limonaaditehas

Pärnus, Suur-Jõe tän. 10/12.

Kõnetr. 146, 364.

Kõnetr. 146, 364.

Soovitan laost:

Valget plekki	J. C.
"	X
"	X X
"	X X X
"	X X X X

Siberi plekki 10^{tt}, 12^{tt},
14^{tt}, 16^{tt}, 18^{tt}, 20^{tt} Tfl.

Tsingitud plekki 10^{tt},
11^{tt}, 12^{tt} Tfl.

Tinutatud vitsrauda.

Tinutatud traati.

Inglistina.

W. WUNDER.

SEILERI
mootoritehase

petrooleum-mootorid

on parimaks jõumasinaks
kalurile, põllumehele ja
kõigile teistele.

Pärnus: Rääma t. 1. Telef. 2-60,
korteri telef. 4-02.

Vanim ja suurim
peegliööstus

Eestis

P. CODERAUD

Tartus, Uueturu t. 11, telefon 501

Aknaklaasi

*igas mõõdus, suurel ja väikesel
arvul*

Suures valikus kõiksuguseid

peegleid

ja

klasse

Oskar Luik,

TARTUS,
Rüütli nr. 14, tel. 567.

Mänguasjade ja kirju-
tusmaterjali suuräri.

Oma töökojad
ja kirjastus.

Kasulik ostukoht kõigile

PÄRNU KREDIIT-PANK

RÜÜTLI TÄN. NR. 30

TELEFONID: ÜLDINE 23

JUHATUS 45

OSAKOND RAKVERES

TOIMETAB KÕIKI PANGAOPERATSIOONE

Metallikaubanduse A.-S.

VENNAD POPOV

Tallinna kontor: Lai tän. 34.

Kõnetraat 21-03. Telegrammid „Popovmetal“.

LADU: Rannavärava puiest. 17. (Kniep & Verner'i uues hoovis.)

Raud, lame, ümmargune ja kandiline; igasugune nurkraud, vitsraud, betoonraud, universaalraud, ümmargune raud transmissioonivõllide jaoks, talad ja U-raud.

Teras, reetallateras, vedruteras, võlliteras, adra- tiisliteras, adrahõlmateras.

Plekid, mustad katuseplekid 0,45—0,7 mm. paksud, raudplekid 0,75—20 mm. paksud, tsingitud katuseplekid — inglise märgiga „Öökull“ ja „Emulind“, katlaplekid, katlavalveseltsi määruste järgi, rihvelplekid, plekid

punastest ja kollasest vasest, plekid puhtast tsingist.

Traat, harilik, põletatud ja galvaniseeritud raudtraat, tsingitud traat, traat punasest ja kollasest vasest, lattides: punane ja kollane vask, ümmargune, kandiline ja 6-kandiline.

Malmist pliidad, õhukindlad ahjuuksed, pliidi- res- tid, kriskad, (peldid), siibrid ja mustad pajad.

Plekist praeahjud, pliidiuksed, ahjuuksed, auru- klapid, kriskauksed ja puhastusüksed.

Adrad, vedruäkked ja sik-sak-äkked nende osadega: adraninad, adratallad, adrahõlmad, vedru- äkke piide otsad. Malmist põllurulli rõngad. Vankri assid ja pussid. Kabjanaelad ja traatnaelad. Inglise viilid: Thos. Firth & Sons. Balatarihmad: A/B. Finska Remfabrikerna — Tammerfors.

ÜHISUS

«ESTONIA EKSPORTTAPAMAJAD»

TARTUS

Ostab peekon- ja rasvasigu, sarvloomi, vasikaid ja lambaid kõrgemate päevahindadega. Müüb odavasti tapamaja saadusi: seapäid, -jalgu, -südameid, -neerusid, -keeli, -maksa, -fileed, peekonlõikeid, lihaga konte ning ploomi- ja sulatatud rasva.

Suuremal arvul müük tapamajas, Teguri t.

Telefonid: 11-24 ja 11-64

Detailmüüki toimetab tapamajade kauplus:

Jaani tän. 1. Telef. 12-59

ÜHISUS „ESTONIA EKSPORTTAPAMAJAD“ TARTUS

O-ü. Højgaard & Schults

Eestis

insenerid ja ettevõtjad

Tallinnas, Vabadusplats 1.

Telefon 8-23. Telegrammi aadress: „Contractor“.

NAISKODUKAITSJAD!!!

TEIE OLETE KA KODUMAJANDUSE KAITSJAD!

Teil on tarvis ülevaadet Teie sissetulekust ja väljaminekust, et otstarbekohasemalt korraldada kokkuhoidlikku kodumajapidamist.

Selleks muretsege endile äsjailmunud mag. ALMA MARTINI poolt koostatud

PEREKONNA ARVERAAMAT.

Hind Kr. 1.50.

K-ü. „AGRONOOM“

Tallinn, Pikk 1. 40,
tel. 33-53.

L
I
V
O
N
I
A

ÕLU
MÕDU
LIMONAD

Tehase saadused
tuntud kõrges
headuses!

Iga kaitseliitlane nõuab
ainult

Eesti õlut.

TARTUS, KALDA 5/6 TEL. 2-38

THOMAS CLAYHILLS & SON

TALLINN

Speditsoon —:— Laevaagentuurid —:— Lastimised
Oma aidad raudteetihendusega —:— Oma vedurlaevad ja praamid.

Korrapärane laevatihendus:

Tallinn-Stokholm ja Tallinn-Stettin

A G E N D I D :

Bergenske Baltic Transport Ltd.	Danzig
Saksa Ida-Liin	Stettin-Hamburg
Pärnu Laevatihisuse A.-S.	Pärnu
Ernst Russ	Hamburg
Stettini Aurulaeva-Komp. A.-S.	Stettin
Stokholmi Laevatihisus A.-S. „Svea“	Stokholm
Vorms & Ko.	Le Havre

Telegr. aadr. **Clayhills—Tallinn.** Telef. 1-18, 26-76

EHITAJAD

Nõudke ettevõtjailt, et teie hooned klaasistataks

Järvakandi klaasivabriku tahvelklaasiga.

JÄRVAKANDI KLAASIVABRIK

on ainus mehaaniline klaasitööstus Eestis.

Varanduste soetamine nõuab aastakümneid — hävineda võivad need mõne tunni jooksul. Et ennast täieliku majandusliku kokkuvarisemise eest hoida, kinnitage oma varandused Eesti Omavalitsuste Kinnitusseltsis

„OMA“

kus toimetate seda soodsamail tingimustel. Kõik seltsi tegevusest saadud tulu läheb omavalitsuste kaudu rahvale tagasi.

Seltsi juhatus: Tartus, Riia tän. nr. 41, kõnetr. 3-44 ja 5-62
Peaagentuur: Tallinn, Harju tän. 48, kõnetr. 18-58.

Moe-, pudu- ja pesuäri Vennad Lepp

Tartus, Kaubahoov 2. Telef. 4-81
Promenaadi 2. Telef. 13-54

Alaliselt suur valik

valgeid ja värvilisi triiksärke, kraesid, mansette, kaelasidemeid, slidist kaelasalle, trakse, kindaid, sukki, sokke, taskurätte, meeste- ja naisterahva pesu, võimlemistrikoosid, puuvillast ja villast trikoopesu, koetud villaseid jakke ja veste, pitse, pesatse ja kõiksugu hooaja moe-, pudu- ja pesukaupu.

Kaabusid, vihmavarje ja jalutuskeppe.

Käsitööniite D. M. C. ja C. B. Villast lõnga rohkeis värves. Võimlemis- ja hommikukingi. Igasugune auruga riiete voltimine.

**Müük suurel ja väikesel arvil.
Hinnad võistlemata odavad**

NARVA KALEVI MANUFAKTUUR,

ENDINE PARUN A. L. STIEGLITZ'I

KALEVIVABRIK

Asutatud 1846. a. Narvas.

Suurmüük ja ladu Tallinnas, Jaani t. 11, tel. (2)24-58 ja (2)13-48.
Kauplus: Narvas, kalevivabriku juures, tel. 26. Avat. ärip. kl. 9-12 ja 14-17.

Valmistab kõrges headuses ja maitserikkais moodsais mustreis ja värvides puhtvillaseid meeste- ja naisterahva paljtu- ja mantli- riiideid, ülikonnariideid, fraki- ja smokinguriideid, naist. kostüümi- riiideid, kaitsseväe- ja kaitseliiduriideid, kooliõpilaste kalevif jne.

Kõik kangad kannavad vabriku märki, mida ostmisel tähele panna!
Iga tõsine isamaalane ostab ainult kodumaal valmistatud kaupa, vähendab seega tööpuudust ja hoiab ära valuuta kohuvat väljavoolu välismaale.